

A PTE Wlisslocki Henrik Szakkollégiumban (WHSZ) – a szakkollégiumok általános lényegi elemeként – fontos szerepet játszik a hallgatók tudományos életbe való bekapcsolódása, kutatási tevékenység végzése. Az elmúlt két tanévben (2016-2018) a hallgatói kutatások háttérét a „TESZ-WHSZ” Tevékeny közösség, Egyéni gondoskodás, Személyes tudomány a Pécsi Tudományegyetem Wlisslocki Henrik Szakkollégiumában című projekt (EFOP-3.4.1- 15-2015-00009) biztosította. A pályázati projekt három pillérének egyike a hallgatók tudományos életbe való bevonódásának segítése, kutatásokban való részvételük ösztönzése, és ennek részeként a projekt lehetőségét nyújtott arra is, hogy a szakkollégiumi hallgatók kutatási pályázaton vegyenek részt, melyet elnyerve támogatást kaptak az egyéni vagy csoportban végzett kutatásaik lebonyolítására. Jelen kötet a hallgatói kutatások eredményeinek rögzítését, közzétételét szolgálja.

H

KÖRKÉP II. – A WLISLOCKI HENRIK SZAKKOLLÉGIUM HALLGATÓINAK ÍRÁSAI

Körkép II. – A Wlisslocki Henrik Szakkollégium hallgatóinak írásai

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Körkép II.

A Wlislócki Henrik Szakkollégium hallgatóinak írásai

Körkép II.

A Wlislócki Henrik Szakkollégium
hallgatóinak írásai

Szerkesztő: Andl Helga

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Neveléstudományi Intézet
Romológia és Nevelésszociológia Tanszék
Wlislócki Henrik Szakkollégium
Pécs, 2018

KÉSZÜLT A „TESZ-WHSZ” TEVÉKENY KÖZÖSSÉG,
EGYÉNI GONDOSKODÁS, SZEMÉLYES TUDOMÁNY
A PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM WLISLOCKI HENRIK
SZAKKOLLÉGIUMÁBAN CÍMŰ PROJEKT KERETÉBEN
EFOP-3.4.1- 15-2015-00009 TÁMOGATÁSSAL

Szerkesztő: Andl Helga

Szerzők: Andl Helga, Dobó Tibor, Farkas Klaudia Kata, Gaál Gabriella, Kárász
Krisztián József, Kátai Dalma, Laboda Lilla, Mogyorósi Renátó Manuel, Rigó
Bálint, Szegedi József, Várdai Levente, Végh Zoltán

Lektor: Cserti Csapó Tibor

Nyomdai előkészítés: Kiss Tibor Noé

Címlapfotó: Kathryn Abrahams

(<http://www.freeimages.com/photo/vertical-ladder-1201821>)

ISBN 978-963-429-282-1

Készült a Bolko-Print nyomdájában
(7631 Pécs, Fűzes dűlő 23., ügyvezető: Szabó Péter)

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék,
Wlislocki Henrik Szakkollégium
Cím: 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

Tartalom

ANDL HELGA: Előszó – A Wlislöcki Henrik Szakkollégium hallgatói kutatásairól (2016-2018)	7
DOBÓ TIBOR: „Éld az életem” – egy szerepjáték a társadalmi előítéletek ledöntésére	13
LABODA LILLA: Középiskolások romológiai ismeretei egy kérdőíves vizsgálat tükrében	27
MOGYORÓSI RENÁTÓ MANUEL – VÁRDAI LEVENTE: Előítéletek a tanárjelöltek körében – a PTE osztatlan tanárképzésben részt vevő hallgatói között végzett kérdőíves felmérés elemzése	41
SZEGEDI JÓZSEF – VÉGH ZOLTÁN: A szentlőrinci települési szegregáció hatása a 7-8. osztályos tanulók továbbtanulási lehetőségeire	67
DOBÓ TIBOR – FARKAS KLAUDIA KATA: How are you? Az angliai magyar munkavállalók vizsgálata	79
GAÁL GABRIELLA: A (szöveg)testek reprezentációjának <i>Pillanatragsztója</i>	91
KÁTAI DALMA: Történelmi témájú filmek a szocialista tömb országokban	105
MOGYORÓSI RENÁTÓ MANUEL: A Krím-félsziget Oroszországba való inkorporálásának jogi aspektusai	119
RIGÓ BÁLINT – KÁRÁSZ KRISZTIÁN JÓZSEF: Ukrán-orosz konfliktusok az Eurovíziós Dalfesztiválon	143
FARKAS KLAUDIA KATA: „[A WHSz] kezdi visszaadni a menőségemet”, avagy a Wlislöcki Henrik Szakkollégium jelentősége	179

Előszó

A Wlislócki Henrik Szakkollégium hallgatói kutatásairól (2016-2018)

A PTE Wlislócki Henrik Szakkollégiumban (WHSZ) – a szakkollégiumok általános lényegi elemeként – fontos szerepet játszik a hallgatók tudományos életbe való bekapcsolódása, kutatási tevékenység végzése. Az elmúlt két tanévben (2016-2018) a hallgatói kutatások háttérét a „*TESZ-WHSZ*” *Tevékeny közösség, Egyéni gondoskodás, Személyes tudomány a Pécsi Tudományegyetem Wlislócki Henrik Szakkollégiumában* című projekt (EFOP-3.4.1-15-2015-00009) biztosította. A pályázati projekt három pillérének egyike a hallgatók tudományos életbe való bevonódásának segítése, kutatásokban való részvételük ösztönzése, és ennek részeként a projekt lehetőséget nyújtott arra is, hogy a szakkollégiumi hallgatók kutatási pályázaton vegyenek részt, melyet elnyerve támogatást kaptak az egyéni vagy csoportban végzett kutatásaik lebonyolítására. Jelen kötet a hallgatói kutatások eredményeinek rögzítését, közzétételét szolgálja.

A különböző karokon, más-más képzésekben résztvevő hallgatók többségének kevésbé volt kutatási tapasztalata, így nem egy esetben nagy kihívást jelentett társadalomtudományi vagy bölcsészettudományi kutatás véghezvitele – azonban a hallgatók közül többen bátran vállalták a kutatások tervezését és lebonyolítását. A pályázati projekt pedig építve a korábbi tapasztalatokra¹ – melyek a WHSZ előző támogatott projektjéhez, a cigány, roma szakkollégiumok működését segítő TÁMOP

pályázathoz² kapcsolódnak –, igyekezett széleskörű támogatást nyújtani a hallgatóknak. A kutatások lebonyolításához két kutatási pályázatot jelentetett meg a szakkollégium 2016 és 2017 őszén, mely lehetőséget biztosított mind egyéni, mind kutatócsoportban zajló kutatások lebonyolítására. A kutatásokat támogatta egy – minden ösztöndíjas hallgató számára kötelező – kutatómódszertani képzés, melyen az empirikus kutatásokhoz kapcsolódó elméleti héttérrel és a társadalomtudományi kutatások módszereivel ismerkedhettek meg a résztvevők.

A megjelent pályázati kiírások rögzítették az elérendő célt: az ösztöndíjas hallgatók „a pályázati támogatás segítségével gyakorlati tapasztalatot szerezhettek tudományos mikrokutatások területén úgy, hogy közben a pályázatírás, lebonyolítás és elszámolás projektműködését is elsajátítják”³. A pályázatok elbírálását követően a hét hónapos kutatási időszak alatt a nyertesek (egyének vagy csoportok) lebonyolították a benyújtott kutatási tervük alapján a tervezett vizsgálatokat. Munkájukat – az ösztöndíjasokat támogató, folyamatosan működő tutori rendszer mellett – segítette a folyamatba beépített monitoring, melynek során két-két alkalommal megbeszéltük a kutatás aktuális kérdéseit, haladását. Emellett a kutatások mindegyike „megmérettetett”: a Horizontok és Dialógusok neveléstudományi és romológiai konferencianapok keretében a hallgatók 2017-ben és 2018-ban is bemutatták kutatásukat. A szimpóziumokon a WHSZ mint „tanuló közösség” (ANDL, 2015a) egyes tagjai prezentálták kutatási eredményeiket. Az erre való felkészüléshez is támogatást kaptak a hallgatók: elkészültek az absztraktok, a ppt bemutatók, és az erre vállalkozók szakkollégiumi „minikonferencián” mutathatták be kutatásukat. Emellett néhányan további konferenciákon is részt vettek, ilyen volt az Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia vagy a 2018 márciusában Szegeden megrendezett Roma Szakkollégiumok Országos Szakmai Konferenciája, ahol három hallgató képviselte előadásával a WHSZ-t.

A konferenciaszereplések, szóbeli prezentációk után a kutatási eredmények beszámolókból, tanulmányokban való rögzítése újabb feladatot jelentett a hallgatóknak. A 2015-ben megjelent, szintűgy hallgatói kutatásokat tartalmazó kötethez (ANDL, 2015b) viszonyítva egy jelentős változásról számolhatunk be: míg a 2013-2015 közötti időszakban több kutatás zajlott,

de többnyire csak rövidebb összefoglalókat írtak a hallgatók az eredményekről, és a záró kötetben csak hárman vállalkoztak tanulmányíráásra, 2016-2018 között kevesebb volt ugyan a pályázó hallgató, de a kutatások közül kettő kivételével mind-egyikről olvashatunk írást a jelen kötetben. A két kutatási körben összesen 11 kutatás zajlott le (5 egyéni és 6 párban végzett vagy csoportos), ez 20 hallgatói aktivitást jelentett. A kötetben kilenc kutatás-összegző tanulmány kapott helyet, valamint egy olyan tanulmány is, mely pedig a WHSZ szerepével foglalkozó diplomamunka egyes eredményeit mutatja be.

A kutatásokat tematikus és módszertani sokféleség jellemzi. A kutatási módszerek között a kérdőíves adatfelvétel dominál, de találkozhatunk interjúra, statisztikai adatok feldolgozására, véleménykártyák elemzésére, filmek és kortárs irodalmi szövegek – adott szempontok alapján történő – elemzésére épülő vizsgálatokkal is. A kutatási témák széles spektrumon mozognak, reprezentálva – immár hagyományosan – a szakkollégium sokszínűségét is. Vizsgálat tárgyát képezte a londoni, majd – a következő évben ennek tapasztalataira építve – az angliai magyar munkavállalók helyzete. Történelmi kutatás is megjelent a palettán: a volt szocialista országok történelmi tárgyú filmjeit elemezte a kollektív emlékezettel foglalkozva egy vizsgálat, emellett részben történelmi, részben geopolitikai kérdésekkel foglalkozott a Krím-félsziget helyzetét taglaló kutatás. Az ukrán-orosz konfliktus egy másik kutatásnak is tárgya volt: ebben az esetben az Eurovíziós Dalfesztivál állt a vizsgálat fókuszában. Kortárs irodalmi szöveget elemez egy kutatás: Tóth Krisztina Pillanatragasztó című művének értelmezése törekszik a vizsgálat. A kutatások között hangsúlyosan vannak jelen a romológia tudományterületéhez (is) kapcsolódó kutatások: mindkét évben történt vizsgálat a települési szegregáció által okozott lehetséges hátrányokra, főként a tanulói továbbhaladásra vonatkozóan; két kérdőíves vizsgálat is zajlott – középiskolások és tanárjelölt hallgatók körében –, melyek a romológiai ismereteket, illetve a kapcsolódó sztereotípiákat, előítéleteket helyezték fókuszba; végül azt elemezte egy kutatás, hogy a szakkollégium milyen szerepet tölt be a (volt) hallgatók életében.

A hallgatók tudományos kutatások terén való felkészültségének megfelelően a kutatások különböző mélységűek, és a

szövegek megformáltsága is különbséget mutat – nem gyakorlott kutatók, hanem kutató hallgatók beszámolóit olvashatjuk. Ami azonban közös jellemzője a tanulmányoknak: a problémaérzékenység, a kíváncsiság, a tudományos kutatások iránti elkötelezettség. A kötetben szereplő írások – melyek akár egy lehetséges tudományos karrierút valamely állomásának is tekinthetők – reményeink szerint képesek arra is, hogy újabb és újabb hallgatókat ösztönözzenek a tudományos munkában való elmélyülésre.

Jegyzetek

- 1 Bővebben lásd: ANDL, 2015a
- 2 TÁMOP 4.1.1.D-12/2/KONV-2012-0009 „Komplex hallgatói szolgáltatások fejlesztése hátrányos helyzetű hallgatók részére a Wlisslocki Henrik Szakkollégium szervezésében”.
- 3 <http://wlisslocki.pte.hu/content/hallgatoi-kutatasi-palyazat-felhivas> [2018.08.16.]

Irodalomjegyzék

- ANDL Helga (2015a): Hallgatói kutatások a Wlisslocki Henrik Szakkollégiumban. In: Varga Aranka (szerk.): Próbátétel: A pécsi roma szakkollégiumi program értékelése. PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Wlisslocki Henrik Szakkollégium, Pécs. 229-242.
- ANDL Helga (szerk.) (2015b): Körkép. A Wlisslocki Henrik Szakkollégium hallgatóinak írásai. PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Wlisslocki Henrik Szakkollégium, Pécs.

HELGA ANDL (ED.)

Overview II. – The works of the students of the Wlislöcki Henrik Student College

Abstract

In the lives of the Wlislöcki Henrik Student College (PTE) – just like at any other student college – it is of prime importance to engage students in academic work and to familiarize them with research activities. In the past two school years (2016-2018) the researches were supported by the project called “APT-WHSZ” Active community, Personalized services, Tailored Knowledge at the Wlislöcki Henrik Student College, at Pécs University (EFOP-3.4.1- 15-2015-00009). One of the three pillars supporting the project is the assistance of the engagement of students in academic work and research activities. To enable the realization of these plans, the project made it possible for the students to apply for research projects, in which they would get allowances for the researches made either individually or in a team. This volume is responsible for the publication and administration of the results of the researches that were made by our students.

The project, building on previous experience, did everything to provide extensive support for our students. For the implementation of the researches the College announced two research projects, which opened the possibility for students to carry our researches either individually or in a team. The researches were supported by a course on research methodology, in which students got familiarized with the theoretical

background of empirical researches and the methodology of social sciences researches. Furthermore, students were assisted by constant monitoring – beside the tutoring system that is available for every student on scholarship. Every research was challenged publically as well: at the conference days of the Education and Romology department called “Horizons and Dialogues” and also at a symposium that was held in 2017 and in 2018 as well, where students presented the results of their researches.

All together 11 research (5 individual and 6 pair or team research) was carried out in two rounds, counting 20 active student participants. In this volume we collected nine research summary studies and one study that shows us the results of a thesis that deals with the role of the WHSZ.

The researches are characterized by methodological and thematic diversity. The questionnaire was the most dominant instrument for collecting data in the survey researches, but we can also encounter interviews, processing of statistical data and interpretations of opinion cards, movies and contemporary literary texts, based on specific criteria. There is a wide variety in the topics of the researches, as usual, which represents the diversity of the our College. One research deals with the situation of Hungarian workers in London, and based on subsequent experiences, in England. Historical researches also enrich our volume. The first research analyzes history movies on former socialist countries, focusing on the notion of collective memory. The second research deals with the situation of Crimea, approaching its issues from both a historical, and a geopolitical aspect. The Ukrainian-Russian conflict was the subject of another research as well, where the focus of the study was the Eurovision Song Contest. One of the researches deals with the interpretation of the work of Krisztina Tóth called ‘Superglue’. Researches on Romology related topics are prominent in this volume. Studies on the possible disadvantages caused by residential segregation were made in both years, putting special emphasis on the issue of educational advancement. Two questionnaires were filled out, both by high school students and by pre-service teachers, that focused on their Romology knowledge and the stereotypes and prejudices associated with it. While another research set out to define the role of the Student College in its (former) students’ lives.

„Éld az életem”

Egy szerepjáték a társadalmi előítéletek ledöntésére

Összefoglaló: A tanulmányban¹ az „Éld az életem” című interaktív társasjáték vizsgálata helyezkedik a fókuszpontban, amiben szeretnénk rámutatni a tanulók/hallgatók véleményén keresztül arra, hogy milyen hatást vált ki a játék egy-egy foglalkozás során, illetve milyen továbbfejlesztési lehetőséget tartogat magában. Emellett a szerepjáték egy módszer az előítéletek csökkentésére, amin keresztül egy hátrányos helyzetű diák bőrébe lehet bújni és megtapasztalni az ő élethelyzeteit. Feltételezésünk szerint egy olyan gondolatmenetre sarkalja a játékot, mellyel átérezheti a karakter élethelyzetét, ami után a témát sokan jobban magáénak tudja érezni. A játék középiskolás diákok számára motiváló hatással is bírhat. Az erről való beszélgetés során olyan témák nyílnak meg, amivel kevésszer találkozik a diák és lendületet adhat neki a továbbtanulás terén. Emellett a játékmester példaképként is szolgálhat vagy akár olyan kapcsolati tőkének, aminek segítségével megkönnyíti az utat az egyetemig. Az eredményekből szeretnénk rámutatni, milyen fontos, hogy egyre több emberhez eljusson a játék, illetve az ebben rejlő lehetőségekre is.

Kulcsszavak: előítélet, szerepjáték, motiváció, hátrányos helyzet

1. Bevezetés

A Pécsi Tudományegyetem Romológia és Nevelésszociológia Tanszéke mellett működő Wlislócki Henrik Szakkollégium diákjai 2016 tavaszán belekezdtek egy interaktív társas szerepjáték megalkotásába. A két fő célkitűzésünk a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű, főként cigány, roma középiskolások motiválása a továbbtanulásra, másrészt a tanárképzésben résztvevő hallgatók érzékenyítése.

2. A játék menete

A játék lényege, hogy középiskolás korú tanulókkal, illetve már a felsőoktatásban résztvevő hallgatókkal nehéz sorsú, hátrányos helyzetű cigány és nem cigány származású karakterek megismerésével, életútjuk kibontásával a játékban résztvevő csapatoknak döntést kell hozni a karakter életéről, továbbtanulásáról, jövőjének alakulásáról. Ez kártyákon keresztül valósul meg, amik tartalmaznak egy-egy történetet. A kiinduló kártya egy jellemrajzot tartalmaz, mely leírja, hogy a fiú vagy a lány honnan jött, milyenek a családi körülményei, milyen lehetőségei adódnak a településén, majd rögtön egy döntési szituációval végződik, ahol 3 féle út közül lehet választani. A szerepjátékot a résztvevők csoportokban (3-4 fő) játsszák és a továbblépéshez szükséges döntést közösen kell meghozniuk. A játék után minden esetben fontos megbeszélést tartani az összes résztvevővel, hogy tudjanak reflektálni a játékokra és az abban megjelenített élethelyzetekre, ezáltal is közelíteni lehet a társadalmi csoportokat.

3. A kutatás módszertani keretei

3.1. A kutatás célkitűzései

A 2016-2017-es tanévben zajló kutatás célja, hogy a tanulók/hallgatók véleményén keresztül rámutasson az „Éld az életem” című interaktív társasjáték hatásaira, illetve a megfogalmazott vélemények alapján a játék továbbfejlesztési lehetőségeinek fel-

tárása. Magyarországon meglehetősen alacsony a cigány, roma hallgatók száma a felsőoktatásban, ennek az orvoslására jött létre az Arany János Program, ami Magyarország több iskolájában működik. E programmal rendelkező intézményekhez egy foglalkozás keretén belül visszük el a játékot, ahol a diákoknak lehetőségük van egyetemistákkal beszélgetni a továbbtanulásról. Úgy véljük, ez nagy motivációt ad számukra. Az eszmecsere során olyan témák nyílnak meg, amivel kevésszer találkozik a diák és lendületet adhat neki a továbbtanulásba. Emellett a játékmeszter példaképként is szolgálhat vagy kapcsolati tőkével, aminek segítségével megkönnyíti az utat az egyetemig.

Emellett cél a tanárszakos hallgatók körében az előítélet csökkentése, amit a tanulmányok elkezdése előtti alkalmassági vizsgálattal nem lehet kiszűrni. A Wlislöck Henrik Szakkollégiumban több oktató dolgozik, aki a pedagógia tudományterületén tart órákat. A játék megismerése után a kurzusok tematikájába illesztették a játékot. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a hallgatók körében attitűdváltással bíró folyamat indul el az interaktív társasjáték lejátszása és a témáról való diskurzus után.

3.2. A kutatás kérdései, előzetes feltételezések

A munka folyamán három fő kérdés mentén haladtunk:

- Milyen hatása van az „Éld az életem” szerepjátéknak a középiskolás gyerekekre?
- Milyen hatással van a játék a tanári szakos hallgatókra?
- Hogyan lehet a szerepjátékot továbbfejleszteni?

Feltételezésünk szerint a kifejlesztett szerepjáték pedagógiai eszközként funkcionál, mely egy olyan gondolatmenetre sarkallja a játékost, mellyel átérezheti a karakter élethelyzetét, ami után a témát sokan jobban magáénak tudja érezni és akár a társadalmi felelősségvállalás irányába is elmozdulhat.

3.3. A kutatás módszere

A kutatás eszközeül a véleménykártyákat választottunk, ami az elején csak visszacsatolásként szolgált, a későbbiekben már tu-

datosan irányítottuk kérdésekkel a reflektálásokat. Minden alkalommal kérés volt a játékosok felé, hogy kritikusként írják le, hogy lehet eredményesebb a játék. Segítőkérdésként feltettük például „Melyiket találtad a legnehezebb döntésnek?” vagy „Mi nem tetszett a játékban?” kérdéseket. Ezek az írások mindig rögtön a játék után születtek, hogy még friss élménnyel, emlékezettel véleményezzének. Az írásokat összegyűjtöttük, majd hét szempont mentén kategóriába soroltuk be őket, amik a következők voltak:

- Sztereotípiák: azon elemek, amelyek társadalmunkban általános véleményként, előítéletként jelenik meg a cigánnyal kapcsolatban
- Kompetenciák: az ismert kompetenciák megjelenése a véleménykártyákon, mint például az empátia
- Fejlesztési javaslatok: a játékban fellelhető hibák, hiányosságok
- Konkrét tudáselemek: az egyetemi élethez vezető út lehetőségének alátámasztása, mint, például „hallottam már a szociális támogatásról”
- „Valóságos”: történetek, amelyek a játékkal is megtörténtek
- Bele tudtam helyezkedni: a játékos, a szituációk során a karakter élethelyzetébe belehelyezkedve döntött
- Nem tudtam belehelyezkedni: a játékos, a szituációk során a karakter élethelyzetébe nem tudott belehelyezkedni és úgy hozta meg döntéseit

4. Az oktatásban részt vevő cigány, roma diákok

4.1. Értelmezési keretek

Úgy véljük, egy olyan kutatásban, ahol a tematizált csoport a halmozottan hátrányos helyzetű és a hátrányos helyzetű tanulók, illetve a cigány, roma népesség, feladat a fogalom tisztázása. A szakirodalomban és a hétköznapiakban is állandó kérdést vet fel az, hogy ki a cigány? Erre különböző megfogalmazásokat találunk:

A szűkebb értelmezés szerint azokból tevődik össze, akik vállalják a cigány etnikumhoz tartozást (az ún. népszámlálási cigány népesség). A tágabb értelmezés szerinti, nagyobb létszámú réteg jelentős része cigányságát nem vállalja, de az életmód elemei alapján a környezet cigánynak tekinti őket (az ún. minősített cigány népesség). E szélesebb értelmezett csoport összességében az integrálódás magasabb fokán áll, azonban jellemzőit tekintve még mindig alapvetően különbözik a nem cigány népességtől” (MÉSZÁROS – FÓTI, 2000) Gyakori megállapításként használatos a gazdasági, illetve a társadalmi helyzet alapján való besorolás. (FIÁTH, 2002) A téves besorolás elkerüléséhez más megközelítés szerint az életstílus alapján való megállapítás a legideálisabb. (FORRAY, 1998)

„A cigány népesség nem képez egyértelműen lehatárolható csoportot, a cigány kultúra, életmód és identitás sem fogható fel valami történelmen kívüli állandósággal egyértelműen lehatárolható, egzotikus etnikai csoporthoz kapcsolható fogalomként.” (LADÁNYI – SZELÉNYI, 2000)

A „ki a cigány?” kérdéskör mellett tisztázni érdemes, hogy mit értünk hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű tanuló alatt. A definíciót jogi oldalról 2013-ban² változtatták meg, ami előtt pusztán az anyagi háttér, illetve a halmozottan hátrányos helyzet esetében a szülők iskolázatlansága volt a fokjelző. A jelenlegi törvényt kibővítették, olyan értelemben, hogy még legalább egy kritériumnak meg kell felelni a hátrányos helyzetűnek, ami szülők alacsony végzettsége, tartós munkanélkülisége vagy az elégtelen lakáskörülmények (VARGA, 2014). Ugyanilyen struktúra mentén született határozat a halmozottan hátrányos helyzetről, az előbb felsorolt három szempont közül legalább kettőnek kell megfelelni a besoroláshoz (VARGA, 2014). Mindemellett, amelyik gyerek gyermekvédelemben nő fel, ő tud élni a halmozottan hátrányos helyzetéből eredő jogaival. (VARGA, 2014)

4.2. Oktatásban megfigyelhető előnyök, hátrányok

Kardos Katalin 2014-es cikkében világít rá, hogy a cigányság integrációját, anyagi háttérét az oktatáson keresztül lehet leginkább javítani. (KARDOS, 2014) Hazánkban a cigány, roma né-

pesség iskolázottságáról készült felmérés, ami 20 év távlatában javuló tendenciát mutat. Szembetűnő, hogy ahogy emelkedik az oktatási intézmények szintje, úgy zuhan lefele a görbe. Mind 1971-ben, mind 1991-ben a megkezdett iskolások száma 100%-ot mutat és a középiskolában történik a legnagyobb visszaesés. Az 1991-es évben 4% a cigányság körében a felsőoktatást megkezdett száma, ami még mindig nagy lemaradás a teljes kohorszhoz, azaz a teljes népességhez viszonyítva (31%).

Azt, hogy a cigány, roma diákok, illetve a HHH és a HH diákok számának rátája miként alakul évről évre, döntően befolyásolják az őket ért segítő és a hátráltató tényezők. Ezek közül néhányat ki szeretnék emelni a teljesség igénye nélkül.

A különböző ösztöndíj lehetőségek talán a legfontosabbat jelentik, biztonságot jelentenek a létfenntartáshoz. Ezek közül többet is fel lehet sorolni. Az Útravaló Ösztöndíjprogram, ami megjelenik általános és középiskolában. A Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programja lehetőséget teremt, hogy sikeresebben vegye a tanuló a későbbi akadályokat és eljusson az érettségéhez. Ugyanilyen céllal jött létre a Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Kollégiumi Programja és a Halmozottan Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Kollégiumi- Szakiskolai Programja, ami az előzőhöz képest a kollégium intézményében nyújt szolgáltatásokat. A Roma Oktatási Alap felsőfokú tanulmányokhoz nyújt pénzügyi támogatást, illetve több településen működik roma szakkollégium, ami az ösztöndíjak mellett szociális téren is segítséget ad. Ezek közül kiemelnénk a Wlislöck Henrik Szakkollégiumot, amelyik a roma szakkollégiumok közül az egyetlen minősített szakkollégium.

Ahhoz, hogy az egyes programok sikeresen eljussanak az érintett személyhez, tudnunk kell, hogy milyen hátráltató tényezőkkel ülnek be az egyes diákok az iskolapadba. Ilyen a gazdasági és a társadalmi élet számtalan területe, amelyekbe beleszületnek, ezekre nincs ráhatásuk. A cigányságot és a mélyszegénységet gyakran azonosítják tévesen, ugyanakkor igaz, hogy a szegénységben élők körében felülreprezentált a cigány, roma népesség. Ma Magyarországon körülbelül 3 millióan élnek szegénységben, ezek közül 1,2 millióan mélyszegénységben, ahol már nincsenek meg az élet alapvető feltételei. (CSERTI CSAPÓ – ORSÓS, 2013) „A mélyszegénység összetett jelenség, amelynek

okai többek között szocializációs különbségek, iskolai, képzettségbeli és foglalkoztatottságbeli deficitekben mutatkoznak meg, és gyakran súlyos megélhetési zavarokhoz vezetnek” (CSERTI CSAPÓ – ORSÓS, 2013).

A korábban megfogalmazott esélyegyenlőségen túlmutatva megoldást jelenthet az egyenlő esélyek megteremtése. Ez azt jelenti, hogy a „társadalomban tenni kell azért, hogy az egyenlőtlen helyzetben lévőknek is valóban lehetősége legyen a felkínált javakból részesülni” (VARGA, 2013). A játékot követő reflexió és a beszélgetés ezt szolgálja, hogy a középiskolás diákok tájékoztatást kapjanak a lehetőségekről és iránymutatást adjunk a kezébe.

4.3 Diverzitás

A diverzitást, mint fogalmat összekapcsoló kulcsfogalomnak érzem a játékban. Ez a szó nem mást jelent, mint sokféleséget, amibe beletartoznak a játék céljai, mint az előítélet csökkentése, a kooperatív játékszemplélet vagy a továbbtanulás iránt való motiválás.

Egy diverz intézmény több előnnyel bír. Egyrészt több és eredményesebb hallgatóval rendelkezik, hiszen kutatások igazolják, hogy egy sokszínű egyetem létszámnövekedéssel jár és növeli az elköteleződést az egyetem felé. Másrészt a helyi értékek erősítése, valamint megnyithat plusz forrásokat. Ezeknek a megvalósításához hat fő alapelvnek az érvényesülése szükséges: tárgyi környezet, befogadó szemlélet, megvalósítók felkészültsége, személyre szabott tartalmak és cselekvések, partneri hálók, valamint a folyamatos megújulás. Az intézmény, amely biztosítja a diverzitást, biztosít egy befogadó környezetet a hallgatóknak. (ARATÓ – VARGA 2015)

5. Előítélet

Az interaktív társasjáték funkciója a pályaaorientálás mellett az előítéletek csökkentése. Az előítéletet kifejezést, Walter Lippmann hozta be a köztudatba (BIGAZZI, 2013). Néhány mondatban szeretnénk összefoglalni, hogy mit is takar ez a fogalom.

Szorosan összefügg a sztereotípiák kifejezéssel, amely egy véleménykinyilvánítást takar, ami egyaránt lehet pozitív vagy negatív, esetleg semleges. Lippman szerint egy részét adja a csoport kultúrájának, amelyet elsajátítanak, ezután rávetítik az adott képre (BIGAZZI, 2013).

Ahogy a pszichológiának is többféle ága van, úgy ebben a témában is különböző megközelítések léteznek. Amire személyesen építünk a játék során, legfőképpen az, hogy funkcionálhat egyfajta helyzet megerősítéseként, amely az egyéntől indul ki. Lényegében egy megalapozott tudás előtti ismeret, amely gyakran a hibás képzeletből adódik. Jelentősen befolyásolhatja egy-egy személy vagy társadalmi csoport megismerését, amely ismeret gyakran nem fedi a valóságot. A játék során, illetve az azt követő beszélgetésben arra építünk, hogy felszínre kerüljenek a hibásan berögzült gondolatok. Tapasztalataink és jelen kutatásunk alátámasztják, hogy egy élettörténet elolvasása, majd az azt követő élethelyzetek kibontása, a megtapasztalt szituációk felelevenítése előhozza a sztereotípiákat, amiket a játék résztvevőinek van lehetőségük utána megbeszélni.

A játék utáni reflexió során azt figyeltük meg, hogy kettészórt az adott csoport. Meglehetősen kevés negatív vélemény hangzott el. Kisebbségben voltak, akik partnerek voltak a beszélgetésben, ők sokszor elmondták gondolataikat, köztük azt, hogy fontosnak tartják az erről való beszélgetést, ne kezeljék tabuként a témát. Jelentősebb részt tettek ki, akik nem szólaltak fel vagy most kezdtek „érzékenyvé” válni, elmondásaik alapján összességében hatott az együtt való beszélgetés.

6. A kutatás eredménye

A véleményeket korosztályra bontottuk aszerint, mi volt a szerepjáték alapvető célja (1. és 2. táblázat). A gyerekekkel pályamentesítő, a felnőttekkel előítélet témában reflektáltunk. A két csoport között a vélemények többsége megegyezett. Összevetve a korosztályokat, két szempontnál tapasztaltuk a legnagyobb változást, a sztereotípiákban és a kompetenciákban (3. táblázat). Ennek a háttere abból adódik, hogy a diákok, akikhez ellátogattunk, főként hátrányos helyzetű és a legtöbbször már átélt

a kártyákon lévő hasonló szituációkat. Számukra nem új, hanem építő jellegű hatást nyújtott a játék. A legtöbb felnőtt esetében szóba kerültek a sztereotípiák, sokan önfenntartással is beszéltek a témáról.

Az adatokra befolyással bírtak, hogy a diákok a játékot megelőzően pályaaorientációs programként vettek részt a foglalkozáson. Velük arról beszélgettünk, hogy miképpen lehet eljutni a felsőoktatásig, milyen támogatóeszközöket hívhatnak segítségül. A felnőttek számára előzetes ismeretként szolgált, hogy egy érzékenyítő foglalkozáson vesznek részt és az előítélet témáját fogjuk kibontani.

A sok fejlesztő javaslat, főként a helyesírási és a nyelvtani hibákból adódik, illetve egy kártya tartalmaz egy logikai bukfcenet, ami az írók tapasztalatlanságának betudható. Viszont a játék a fő célját elérte, hogy sokan „bele tudtak helyezkedni” a karakter életébe, a megírt hiteles élethelyzeteket át tudták élni. (3. táblázat)

Két véleménykártya idézésével szeretném érzékeltetni a reflexiókat:

1. „Ha pozitív a hozzáállásod és bízol magadban, akkor bármilyen nehézségből fel tudsz állni”
2. „Az empátia fejlesztésének csodáját viszem magammal”

Összefoglalva a játék motivációként szolgál a középiskolás diákok számára, elindítja vagy továbbviszi a tanulmányok folytatásának gondolatát. Továbbá kibontja az előítélet témakörét is, előhozza a játékosokból, hogy milyen sztereotípiákat tapasztalt, látott, esetleg használt az élete folyamán és ennek mi a gyökere. E két funkció mellett a játék módszertana is úgy épül fel, hogy támogassa az együtt való munkát, gondolkodást, azzal, hogy csoportosan játsznak, ahol a kártyákat mindig más játékos olvassa fel, majd közösen – megbeszélés után – hoznak egy döntést.

1. táblázat. A diákok véleménykártyákból összesített véleményei

Diákok	
Szemponatok	Hányan írták?
Sztereotípiák	0
Kompetenciák	20
Fejlesztési javaslatok	32
Konkrét tudáselemek	12
„Valóságos”	24
Bele tudtam helyezkedni	24
Nem tudtam behelyezkedni	4
Összesen	116

2. táblázat. A felnőttek véleménykártyákból összesített véleményei

Felnőttek	
Szemponatok	Hányan írták?
Sztereotípiák	8
Kompetenciák	0
Fejlesztési javaslatok	36
Konkrét tudáselemek	16
„Valóságos”	32
Bele tudtam helyezkedni	36
Nem tudtam behelyezkedni	4
Összesen	134

3. táblázat. A véleménykártyákból összesített vélemények

Összesen	
Szemponatok	Hányan írták?
Sztereotípiák	8
Kompetenciák	20
Fejlesztési javaslatok	68
Konkrét tudáselemek	28
„Valóságos”	56
Bele tudtam helyezkedni	60
Nem tudtam behelyezkedni	48
Összesen	248

7. Továbbfejlesztési lehetőségek

A vélemények alapján a szerepjáték utóéletét nem javításnak, hanem továbbfejlesztésnek látjuk. Elsősorban a közönség, a játékosok írását vesszük alapul. A hosszabb életutakat és a több választási lehetőséget említették, viszont érkeztek további karakterjavaslatok is, mint tolószékes diák vagy nagy vagyoni helyzettel rendelkező igazgató. Emellett a tapasztalatainkra támaszkodnánk, amit szereztünk a játék levezénylése során és hallottunk a játékosoktól. Törekszünk a játék objektívására, valamint, hogy ne érezzék kisarkítottak a történeteket. Hisszük, hogy az átéléssel, beleéléssel, sokkal hatásosabb egy tanulási forma. Ennek alapján szeretnénk minél több pozitív és negatív élethelyzetet bemutatni egy halmozottan hátrányos helyzetű és a hátrányos helyzetű és a cigány, roma diák életéből.

8. Összegzés

Az „Éld az életem” társasjáték megalkotása során egy olyan szerepjáték megalkotása volt a cél, ahol a Wliskolcki Henrik Szakkollégium diákjai a saját élettörténeteiket mutatják be. Későbbiekben ez kétfelé specifikálódott (pályaorientáció, érzékenyítés), amivel már nemcsak mi keressük meg az iskolákat, hanem felkéréseket is kapunk foglalkozások megtartására. Ebből a visszajelzésekből, illetve a reflexiókból látjuk, hogy ez egy igazán hatásos pedagógiai eszköz, aminél érdemes gondolkozni a továbbfejlesztési lehetőségeken.

Jegyzetek

- 1 Jelen írás az alábbi tanulmány újraserkesztett változata: Dobó Tibor (2017): „Éld az életem!” – egy szerepjáték a társadalmi előítéletek ledöntésére. In: Cserti Csapó Tibor – Rosenberg Mátyás (szerk.): Horizontok és dialógusok 2017. VI. Romológus Konferencia – Tanulmánykötet. PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs. 311-322.
- 2 2013. szeptember 1-ig érvényben lévő szabályozó az 1993.

évi LXXIX. közoktatásról szóló törvény 121.§, jelenleg pedig a 2013. évi XXVII. Törvény 45. §-ában meghatározottak szerint A gyermekvédelemről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. tv. 67/A. §-ának módosítása van érvényben.

Irodalomjegyzék

- ARATÓ Ferenc – VARGA Aranka (szerk.) (2015): Befogadó Egyetem: Az akadémiai kiválóság fejlesztése az inklúzió szempontjainak érvényesítésével. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Pécs.
- BIGAZZI Sára (2013): Előítéletek. In: Varga Aranka (szerk.): Esélyegyenlőség a mai Magyarországon. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Pécs. PTE BTK NTI, Pécs. 15-36.
- CSERTI CSAPÓ Tibor – ORSÓS Anna (2013): A mélyszegénységben élők és a cigányok/romák. In: Varga Aranka (szerk.): Esélyegyenlőség a mai Magyarországon. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Pécs. 99-120.
- FIÁTH Titanilla (2002): A magyarországi roma népesség általános iskolai oktatása. In Babusik Ferenc (szerk.): A romák esélyei Magyarországon. Aluliskolázottság és munkaerőpiac – a cigány népesség esélyei Magyarországon. Kávé Kiadó. 11-70.
- FORRAY R. Katalin (1998): Cigánykutatás és nevelésszociológia. Iskolakultúra, 8. évf. 12. szám. 3-14.
- KARDOS Katalin (2014): Roma/cigány származású hallgatók és a felsőoktatási tehetséggondozó intézmények kapcsolata. Kapocs, 13. évf. 1. (60.) sz. 70-71.
- LADÁNYI János – SZELÉNYI Iván (2000): Ki a cigány? Cigánynak születni. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 179-191.
- MÉSZÁROS Árpád – FÓTI János (2000): A cigány népesség jellemzői Magyarországon. In: Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.): Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok. Új Mandátum. 285-313.
- VARGA Aranka (2013): Az esélyegyenlőség értelmezési keretei. In: Varga Aranka (szerk.): Esélyegyenlőség a mai Magyaror-

szágon. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Neveléstudományi Intézet, Pécs.

VARGA Aranka (2014): Hátrányos helyzet az iskolarendszerben.
In: Cserti Csapó Tibor (szerk.): Legyen az esély egyenlő:
Esélyteremtés a Sásdi kistérségben: a Sásdi Többcélú Kis-
térségi Társulás - TÁMOP 5.2.3 Integrált helyi programok a
gyerekszegénység csökkentése érdekében című projektjé-
nek záró kötete: projektkötet. PTE BTK NTI Romológia és
Nevelésszociológia Tanszék – Sásdi Többcélú Kistérségi Tár-
sulás, Pécs – Sásd. 155-171. (Gypsy Studies 31.)

Középiskolások romológiai ismeretei egy kérdőíves vizsgálat tükrében

Összefoglaló: *Tanulmányomban¹ röviden összegzem diplomamunkámat, mely középiskolások romológiai ismereteinek feltárására vállalkozott. Kutatásom célja volt, hogy kérdőíves adatfelvétel megvizsgáljam, milyen romológiai ismerettel rendelkeznek a 9-10. évfolyamos középiskolai tanulók. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a vizsgált középiskolás diákoknak nincs tudásuk a cigányokról, romákról. A kutatás rámutatott, hogy szükség van az alapvető ismeretek megszerzésére az iskolás évek alatt, mivel megfelelő ismeretek hiányában csak sztereotíp ismeretekkel rendelkeznek majd, mely hozzájárul a negatív kép kialakításához.*

Kulcsszavak: *romológia, ismeret, sztereotípiá, középiskola*

Bevezető

Jelen kutatás azzal a célkitűzéssel jött létre, hogy választ kapjak néhány cigánysággal kapcsolatos kérésemre. Romológusként pedig szakdolgozatom témájának választottam. Cigány, roma származásomból adódóan több alkalommal kellett az előítéletekkel megküzdenem, így szerettem volna felmérni, hogy ezek az előítéletek milyen mértékűek és milyen okkal jöttek létre. Kutatásom által terveztem, hogy olyan információkat szerzek, amelyek válaszul szolgálnak ezekre a kérdéseimre. Diploma-

munkámban² a kutatás leírása mellett, megoldásnak a civil szervezetek munkáját láttam. Kiválasztottam két olyan szervezetet, amelyek tevékenységei számomra példaértékűek és úgy gondolom munkásságuk hasznos a társadalom minden tagjának. A Khetanipe a Romák Összefogásáért Egyesület és az UCCU Roma Informális Oktatási Alapítvány foglalkozik a cigányok, romák segítségével, mindeközben a többségi társadalom érzékenyítésével is. Bemutattam munkásságukat és azokat a programjaikat, amelyek hozzájárulnak a romológiai ismeretek megszerzéséhez, a cigány, roma identitás erősítéséhez és az érzékenyítéséhez.

A kutatás célja

Kutatásom célja volt, hogy megvizsgáljam, milyen romológiai ismeretekkel rendelkeznek a középiskola 9-10. osztályos tanulói Pécs városában. Úgy gondolom, hogy kutatási eredményeimmel bebizonyítom, hogy szükség van alapvető ismeretek megszerzésére az iskolás évek alatt a cigányokkal, romákkal kapcsolatban. Megfelelő tudás hiányában csak sztereotip ismeretekkel rendelkeznek, amely majd hozzájárul a negatív kép kialakításához. Kutatásom hipotézise, hogy a középiskolás tanulók tudása hiányos a cigány, roma népestről és ez a sztereotipizálás alapja lehet.

A kutatás módszerei és helyszínei

Kutatásom módszerének kérdőíves adatfelvételt választottam. A kérdőívben 14 kérdés van, 12 zárt és 2 kifejtendő, hosszabb választ igénylő kérdés.

A kérdőíves kutatást két középiskolában végeztem, mind a kettőben a 9. és 10. évfolyam humán vagy általános tagozatán. Választásom indoklása, hogy a humán osztályban emelt óraszámban tanulnak magyar irodalmat és történelmet, így nagyobb esély van arra, hogy a cigányokról, romákról hallanak. Az általános tagozatot pedig azért, mert az adott iskolákban ez volt az egyetlen, ami nem nyelvi, természettudományi vagy reál tantárgyakra épít. Mind a két intézményben a 4 évfolyamos gimnáziumban végeztem a kutatást.

A kutatás lebonyolítása

A kvantitatív kutatást a fentebb említett két középiskolában és 4 osztályban kérdeztem le. A kérdőívezést megelőzően szülői nyilatkozatot kellett kiosztanom, mivel a kérdezett diákok 18 éven aluliak voltak. A szülők és gyermekeik önkéntesen beleegyeztek a kitöltésbe. A kérdőívek lekérdezése probléma nélkül, zökkenőmentesen történt. Az iskolák együttműködőek voltak, a válaszadók többsége pedig segítőkész. A kérdőív az anonimitás feltételeit biztosította. A kapott válaszokat kérdőívenként külön-külön, és összehasonlítva is megvizsgáltam, majd kiértékeltem. Összesen 105 db kérdőív került kiosztásra és kitöltésre.

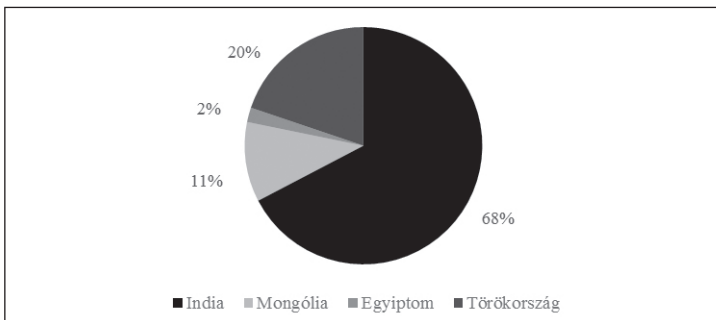
A kutatás eredményei

A kérdőív 1. és 2. kérdése demográfiai szempontból felhasználható. Az első a nemek arányának megoszlására kérdez rá. A kérdőívet 67 lány (64%) és 38 fiú (36%) töltötte ki.

A második kérdés a kitöltő nemzetiségéről ad információt. Jelen kérdésnél megjelenik a cigány, roma nemzetiség is. Ez a szempont lényeges lehet, mert a későbbi kérdéseket befolyásolhatja az adott kitöltő származása. A 105 főből összesen 6 (5,7%) olyan kitöltő van, aki cigánynak, romának vallotta magát.

A 3-10. kérdésem a középiskolások cigányokra, romákra vonatkozó tudásáról ad képet. Harmadik kérdésem a cigányok, romák feltételezett őshazájára kérdez rá. A válaszlehetőségek olyan opciók, amelyeket gyakran tévesen tudnak az emberek. Erre a kérdésre a válaszadók közül 68-an (67 %) helyesen válaszolt. A megoszlást az 1. számú ábra mutatja be.

1. ábra. Szerinted melyik ország a feltételezett őshazája a cigányoknak, romáknak?

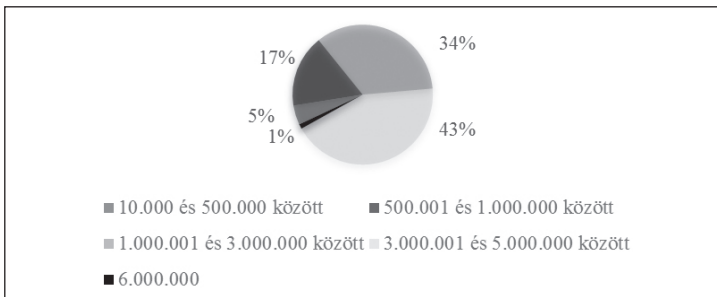

Negyedik kérdésem a hagyományos, régi cigány, roma mesterségekre vonatkozik. A válaszadók olyan mesterségeket soroltak fel, melyek ugyan hagyományos és régi foglalkozások, de nem kifejezetten tradicionális cigány, roma mesterségek. A legtöbbször megjelölt mesterségek a „*kőműves, lakatos, kovács, kereskedő és zenész*”. A cigány, roma mesterségek elsősorban két tevékenységi körhöz kapcsolódnak. A fémművesség különböző változatai (kovácsmunkák), illetve a szórakoztatás különböző formái (muzsikálás). (vö: HAVAS, 2000) Tehát a középiskolások egy része, helyesen válaszolt, de csak egy-egy alkalommal lehető fel tradicionális mesterség, mint például a „*teknővájó, lókupec vagy a kosárfonó*”. Havas Gábor hivatkozott tanulmányában leírja, hogy az oláh cigányok a csoportfoglalkozásra utaló elnevezésekkel – *lovara* (lókupec), *colara* (szőnyegkereskedő), *khelderasa* (üstfoltozó) különböztették meg magukat egymástól. Famunkákra pedig elsősorban a beás cigányok specializálódtak. (HAVAS, 2000) Már a negyedik kérdésben fellelhető a sztereotípiák használata. Több alkalommal volt leírva a lopás és a munkanélküliség, mint mesterség. Valamint nagybetűvel írva a vezetéknevek alapján próbálták a mesterségeket beazonosítani, ilyen volt az „*Orsós, Lakatos, Kovács*”.

Az ötödik kérdésnél a cigány, roma zászlót láthatták a diákok. A kérdés, hogy a képet látva mit gondolnak, mit ábrázolhat. Leggyakrabban a válasz: címer, zászló, kerék volt. Összesen 49-en írták valamilyen formában („*cigány zászló, romaság zászlaja, roma nemzetiségi zászló*”), hogy a cigányok, romák zászlója.

Hatodikként arra kérdeztem rá, hogy szerintük mennyi cigány, roma származású ember él Magyarországon. A kérdés után megjelenik, hogy Magyarország lakossága körülbelül 10 millió fő, hogy ahhoz arányosan tudjanak válaszolni a kérdésre. A válaszadók közül mindössze 4-en írtak 500.000 fő alatti választ (5%), 15-en írtak 500.001 és 1.000.000 közötti számot (17%), 31-en írtak 1.000.001 és 3.000.000 fő közötti számot (34%), 39-en 3.000.001 és 5.000.000 fő közötti számot (43%) és 1 fő 6 milliót (1%). Az arányokat a 2. ábra mutatja be. A Központi Statisztikai Hivatal 2011-es népszámlálásán 315 583 fő vallotta magát cigány, roma nemzetiséghez tartozónak. (KSH 2011. népszámlálás) Ám a kutatók számukat jóval többre becsülik. Pásztor 2013-as becslése szerint 657 600 cigány, roma származású ember él Magyarországon. De, hogy mi alapján becsüli meg valaki, hogy ki a cigány, roma? Azt sokféle módon teheti, akár a külső jegyek, nyelv, kultúra, nevek, életmód, származás szerint. (CSERTI CSA-pó, 2015) Ebből megfigyelhető, hogy a középiskolások sokkal nagyobb lélekszámra teszik a cigányokat, romákat, mint a tényleges számuk.

2. ábra. Szerinted mennyi cigány, roma származású ember él Magyarországon?

Az ötödik pontban a magyarországi cigányok, romák csoportjaira kérdeztem rá. A kérdésre 71-en (79%) válaszoltak és ebből 19-en (21%) írták a helyes választ (3 csoport). A 3. ábra mutatja be a csoportok megjelölésének megoszlását. A kérdés második fele arra kérte a kitöltőt, hogy a megadott vonalra sorolja is fel őket. A vonalra 34-en (43%) írták a beást, 41-en (51%) az oláh cigányt

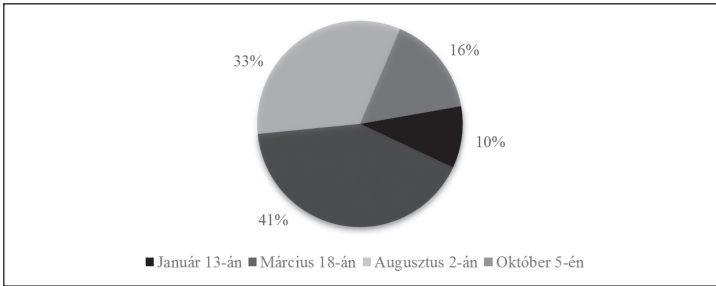
vagy kolompárt és mindösszesen 5-en (6%) a romungrót. A csoportokat kevesen tudták helyesen leírni: „*ruminglo, rumungló, bejás, kalompár*”. Ez abból következtethető, hogy a diákok a szájhagyomány útján tudnak csak a cigány, roma csoportokról. Több alkalommal vezetékneveket soroltak fel, mint például „*Kalányos, Bogdán, Orsós*”. A kérdéssel kapcsolatban elutasítással is találkozottam „*nem tudom, nem is érdekel*”. Volt, aki nem is értettette a kérdést és volt, aki a kérdésre kijelentéssel válaszolt „*nem tudtam, hogy több csoportjuk is van*”. Úgy vélem utóbbi idézet jól reprezentálja a diákok tudását a cigány, roma csoportokról.

3. ábra. Szerinted hány cigány, roma csoport van Magyarországon?

Nyolcadik kérdésem hivatott kimutatni, hogy a diákok milyen cigány, roma származású híres embereket ismernek. 79-en (75%) azt állították, hogy ismernek ilyen embert és 26-an (25%) nem ismernek, vagy nem válaszoltak a kérdésre. A felsorolásban csak olyan személyek neveivel találkoztam, akik a közmédiából ismert énekesek, zenészek, műsorvezetők. A legtöbb alkalommal megemlített nevek a „*Győzike, Gáspár Laci, Kis Grófó, Nótár Mary, Oláh Gergő, Majka, Bódi Guszti*”. A diákok nem ismerik azokat a cigány, roma festőművészeket, költőket, zenészeket, akik fontos helyet foglalnak el a történelemben, zenében, irodalomban és a képzőművészetben is, mint például Czinka Panna, Dankó Pista, Bari Károly, Rigó Jancsi, Lakatos Menyhért vagy Péli Tamás és Szentandrassy István.

A 9. és 10. kérdésem a Roma Holokauszt témakörét járja körül. Kilencedik kérdésként arra kérdeztem rá, hogy „*Mikor van a Roma Holokauszt Nemzetközi Emléknapja?*”. A válaszadók közül 34-en (41%) a megadott válaszlehetőségek közül a március 18-at jelölték meg az emléknapnak és csak a második helyen (34 fő, 33%) szerepelt a helyes válasz, az augusztus 2-a.³ A válaszok százalékos arányait szemlélteti a 4. diagram.

4. ábra. Mikor van a Roma Holokauszt Nemzetközi Emléknapja?

A tizedik kérdés egy nyitott kérdés volt, ahol a válaszadók tudása érdekelt, azon belül az, hogy mennyi és milyen jellegű ismeretekkel rendelkeznek a roma holokausztról. 16 darab (15%) olyan kérdőívet kaptam vissza, ami üres volt és 65 darab (62%) olyat, amire a kitöltő azt a választ adta, hogy semmit nem tud a roma holokausztról. (A kérdés feltételét azért is gondoltam fontosnak, mert az általános iskolai történelem kerettanterv is említi a kérdéskör tárgyalását.) Összesen 24 (23%) olyan kérdőív volt, amire a kérdéssel kapcsolatban válaszoltak. A megemlített válaszok között is főként pár szóval vagy 1 mondattal reagáltak. Ilyenek volt például: „*Úgy ahogy a romákat, őket is tömegesen irtották*”, „*Megölik a romákat*”. Elenyésző számban volt olyan, aki bővebben írt a témában, „*Elég keveset. A zsidó holokauszt alapján arra tudok következtetni, hogy ezt a nemzetiséget is megölték, elkülönítették, gettókba zárták, deportálták. Azt hiszem, ez az esemény is a Hitleri Holokauszt idején történt.*” Az előítélet ennél a kérdésnél is megmutatkozott: „*Ha nem irtottak volna ki sokat, akkor ma még több lenne. Szóval nem ártott.*” A kerettanterv előírja, hogy 7-8. osztályban tanulniuk kellett volna a II. Világháború témakörnél a „*roma/cigány népiirtás*” fogalmáról. (KERETTANTERV) Ám a kérdőív eredményei azt mutatják, hogy az érintett diákok keveset, vagy egyáltalán semmit nem tanultak ebben a témakörben.

11. és 12. kérdésem az előítéletekre kérdez rá. Ezzel a két kérdéssel szerettem volna felmérni, hogy milyen mértékben előítéletesek a középkolások.

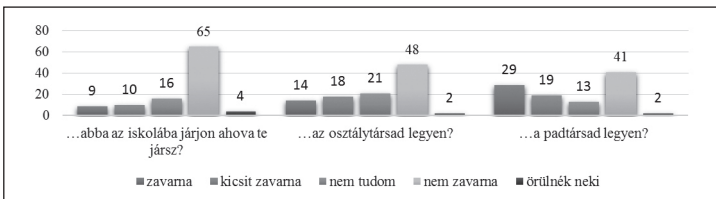
A tizenegyedik kérdés szintén nyitott kérdés volt. Itt a válaszadók gondolataira és véleményére voltam kíváncsi. Kérdésem az

volt, hogy *„Mi jut eszedbe arról, hogy cigány?”*. A cigány fogalma definíciószerűen jár együtt negatív értékítéletekkel, mint például deviáns viselkedési formák és normaszegő magatartást. (ERŐS – MÁSZÁROS, 2001) Így ennél a kérdésnél érkeztek a legsokszínűbb és egyben legnegatívabb válaszok is. Kisebb számban érkeztek olyan válaszok, ahol a zenét, táncot, barna bőrszínt, családcentrikusságot említették meg és nagyobb számban, ahol a lopást és a bűnözést. Sok esetben a diák negatív sztereotípiákat és deviáns viselkedéseket sorolt a csoportról, de utolsó mondatként megemlítette, *„de azért vannak kivételek”*. Volt, akiben változó érzelmeket keltett: *„Számomra ez egy kétes eset. Egy felől egy olyan ember jut eszembe, hogy (a cigányok többségére értve) műveletlen, nem illedelmesen viselkedő személy. Másik felől pedig vannak olyan cigányok is akik műveltek, illedelmes, jó emberek (a legjobb barátom is az) és sokszor szembesül a magyarok rasszizmusával, de egyben büszke is arra, hogy ő cigány.”* Több helyen a diákok leírják, hogy a cigányokat, romákat elítélik és ítéleznek felettük. Ám még több kérdőívben írnak a középiskolás diákok előítéletes sorokat. *„Hátrányos helyzetű, rejtett munkaerő. Természetesen minden tiszteletem azoké, akik elérték valamit a mellettük álló zsebében kívül, de a környezetemben nem ismerek ilyent, amit pedig látok, az nem tetszik. Szóval, nem sok jó.”* Ebből is jól látszik, hogy a diák saját tapasztalataira épít és a tudás hiányában könnyebben kialakultak az előítéletek. Egy következő idézet: *„Az adófizetőkön élőködő, 100 gyerekes túl szaporodott, putri negyedeken élő „embereket”, akik lopnak, csalnak, hazudnak, gyilkolnak 200 forintért, amit aztán persze drogra költenek. Majd bedrogozva viccelődnek hogyan erőszakolták meg aztán raboltak ki szerencsétlen magyart (vagy más nemzetiségűt).”* Feltételezésem szerint a diák a közmédia által szűkített információkból építkezik, és csak a sztereotípiákat ismeri. Egy másik diák gondolata pedig, hogy *„félelmet kelt benne”*. Ezt is a médiának és a negatív beszédeknek tulajdonítom. Egy harmadik középiskolás véleménye a cigányokkal, romákkal szemben pedig annyira előítéletes, hogy csak annyit írt: *„utálom őket”*.

A 12. egy Bogardus-féle társadalmi távolság mérő skála. A kérdéssel arra szerettem volna választ kapni, hogy mennyire engednének közel magukhoz a diákok egy cigány, roma fiataalt. A LIGETI György (2006) által használt kérdéssort tettem fel, ami

„Mennyire tudnád elfogadni, hogy egy cigány, roma fiatal... 1, abba az iskolába járjon, ahova te jársz? 2, az osztálytársad legyen? 3, a padtársad legyen? Ahogy a diákokhoz egyre közelebb kerülne egy cigány, roma fiatal, annál távolságtartóbbak lennének vele szemben. A legnagyobb távolságnál, az iskolatársnál mindösszesen 9-et zavarna és 65 válaszadót nem zavarna, ha cigány, roma származású ember járna abba az iskolába, ahova ő jár (9 – zavarna (9%), 10 - kicsit zavarna (10%), 16 - nem tudom (15%), 65 - nem zavarna (62%), 4 - örülnék neki (4%)). Az osztálytársi viszonynál már nőtt azok száma, akiket zavarna és csökkent, akiket nem zavarna a cigány, roma osztálytárs (14 – zavarna (14%), 18 - kicsit zavarna (17%), 21 - nem tudom (20%), 48 - nem zavarna (47%), 2 - örülnék neki (2%)). A legközelebbi, padtársi viszonynál pedig 29-re nőtt azok száma, akiket zavarna, ha mellette egy cigány, roma ülne és ismét csökken 41-re azok száma, akiket nem zavarna (29 – zavarna (28%), 19 - kicsit zavarva (18%), 13 - nem tudom (13%), 41 - nem zavarva (39%), 2 - örülnék neki (2%)). Mindez bizonyítja, hogy a diákok távolságtartóak a cigányokkal, romákkal szemben és tartanak a minél közelebbi kontaktus kialakításától. Azon diákok, akik örülnének neki, mindegyike cigány, roma származásúnak vallotta magát. A diákok válaszait az 5. diagram szemlélteti.

5. ábra. Mennyire tudnád elfogadni, hogy egy cigány, roma fiatal...

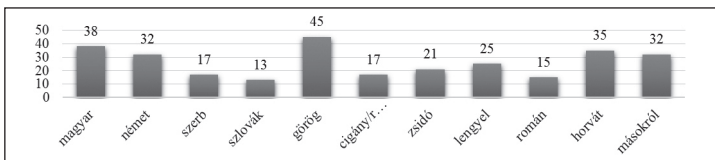

A 13. és 14. kérdés arra kérdezett rá, hogy mennyi szándék van bennük a cigányokról, romákról tanulni és ha tanulnának, akkor mi érdekelné őket. Ezt a két kérdést FORRAY R. Katalin és HEGEDŰS T. András: Tanulói attitűdök az etnikai kérdésekkel kapcsolatban című kutatásából (2003) emeltem ki.

Tizenharmadik kérdésem, hogy „Melyik magyarországi népcsoportokról szeretnél többet tudni?”. A 6. ábra szemlélteti a vála-

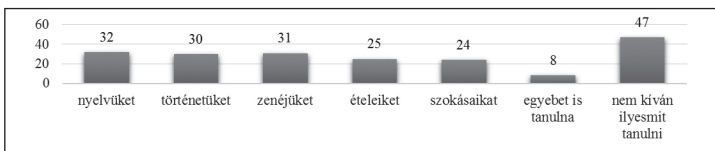
szokat. Az első három helyen a görög, a magyar és a horvát nemzetiség, kilencediken pedig a cigány, roma nemzetiség szerepel.

6. ábra. Melyik magyarországi népcsoportról szeretnél többet tudni?

Utolsó kérdésem, hogy „Mit szeretnél tudni a magyarországi cigányságról?”. A válaszadók tanulni kívánt témái, nagyjából megegyeznek; 45%-uk jelölte be valamelyik megadott területet. 8-an (7%) tanulnának mást is a cigányokról, romákról, mint amik fel vannak sorolva és 47-en (48%) nem kívánnak ilyesmi tanulni. Az elutasítás oka több tényező is lehet, akár az iskolai túlterheltség vagy a cigányokkal, romákkal szembeni előítélet, esetleg érdektelenség. A 7. ábra mutatja be a válaszok arányát.

7. ábra. Mit szeretnél tudni a magyarországi cigányságról?

A kérdőív kiértékelése során sok olyan válasszal találkoztam, ami azt mutatta, hogy a középiskolások nem tudnak pontos információkat a cigányokról, romákról. A sztereotípiákból, sokszor negatív tapasztalatokból és hallott anyagokból gyűjtik információikat és ezek megmutatkoznak válaszaikban és gondolkodásukban.

Összegzés

Vizsgálatom egyik célja az volt, hogy ismereteket szerezzek a középiskolások cigányokkal, romákkal kapcsolatos tudásáról és képet kapjak gondolatalemeikkel és előítéleteikkel kapcsolatban.

Kutatásomból kiderült, hogy a hipotézisem beigazolódtott. A vizsgált középiskolás diákoknak nincs tudása a cigányokról, romákról. Némi ismeretük van, amiket a mindennapokban hallanak és látnak, de ez csak egy szelete annak, amit kellene és fontos lenne tudniuk. Szükség van az alapvető ismeretek megszerzésére az iskolás évek alatt, mivel megfelelő ismeretek hiányában csak sztereotip ismeretekkel rendelkeznek majd, mely hozzájárul a negatív kép kialakításához. A középiskolások nagy részében lenne hajlandóság a cigányokról, romákról tanulni, de a közoktatás rendszere még nem alkalmas, hogy kötelezően bevezesse és oktassa ezt. Nem rendelkezünk olyan tankönyvekkel, amelyekből a tanárok meg tudnák tanulni és tovább tudnák adni azt a tudást, ami szükséges és helytálló a cigányokkal, romákkal kapcsolatban.

Amíg viszont nincs a tanároknak sem lehetősége ezt pótolni, addig a civil szervezetek programjaikkal tudják a hiányosságot helyettesíteni. Ilyen szervezetek pl. a Khetanipe a Romák Összefogásáért Egyesület és az UCCU Roma Informális Oktatási Alapítvány. A civil személyek, civil aktivisták munkája fontos, hogy a diákok elfogadóbbak és toleránsabbak legyenek a cigány, roma társaikkal. Ezért a közoktatásban, akár már az általános iskola első osztályában hasznos, hogy beszéljenek a cigányokról, romákról és halljanak, lássanak egy olyan példát is, ami nem a sztereotípiákat sulykolja. Mindezek mellett nagy hangsúlyt kell fektetni azon tankönyvek pótlására, amelyek tartalmazznak romológiai ismereteket is.

Tapasztalataim nyomán újabb és nagyobb mintán kellene elkészíteni az adatfelvételt, hogy még jobban rálátást kapjunk a középiskolások gondolkodásáról és tudásáról.

Jegyzetek

- 1 Jelen írás az alábbi tanulmány újraserkesztett változata: Laboda Lilla (2017): Középiskolások romológiai ismeretei egy kérdőíves vizsgálat tükrében. In: Cserti Csapó Tibor – Rosenberg Mátyás (szerk.): Horizontok és dialógusok 2017. VI. Romológus Konferencia – Tanulmánykötet. PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs. 404-419.
- 2 Szakdolgozatomban fontosnak tartottam, hogy a szakirodalmi háttér és a kutatási előzmények áttekintése során tematikus csomópontok köré rendezzem a szakdolgozat tárgya szempontjából releváns témaköröket. Így a diplomamunkámban röviden tárgyalom a sztereotípiák és előítéletek fogalmát, kibővítvé a kutatási eredményekkel. Ismertetem azon tankönyvkutatások eredményeit, melyek a cigányok, romák tankönyvbeli reprezentációjával foglalkoznak. Foglalkozom a cigány, roma nemzetiségi oktatással, mely a köznevelés egy speciális területe, és kötelező elemként jelen van benne a népismeret oktatása. Továbbá foglalkozom a multikulturális/interkulturális neveléssel és az inklúzió fogalmával, végül bemutatom a civil szervezetek szerepét a közoktatási intézményekben.
- 3 „Az *auschwitz-birkenau* cigányláger 17 hónapig működött. A 23 000 idezsúfolt emberből 20 078 meghalt, a többieket más táborokba szállították. 1944. augusztus 3-án a rendszerint zajos cigányrészleg végleg elcsendesedett: 2 897 nőt, gyermeket és férfit küldtek gázkamrába egyetlen éjszaka alatt, és az *auschwitz-birkenau* lágerban nem maradt egyetlen cigány sem.” (FRASER, 1996: 240) Ezen az éjszakán történtek miatt lett a cigányok, romák Nemzetközi Emléknapja augusztus 2-a.

Irodalomjegyzék

- CSERTI CSAPÓ Tibor (2015): A cigány csoportok helyzete a modern társadalomban – szociológiai megközelítések és azok problematikája. In: Orsós Anna (szerk.): A romológia alapjai. PTE BTK Neveléstudományi Intézet Romológia és Ne-

velésszociológia Tanszék – Wlislöcki Henrik Szakkollégium, Pécs. 79-116.

ERŐS Ferenc – MÉSZÁROS Ágnes (2001): Pszichológiai szempontok és problémák a magyarországi cigánység helyzetére vonatkozó kutatásokban. In: Kolvalcsik Katalin (szerk.): Tanulmányok a cigánység társadalmi helyzete és kultúrája köréből. IFA-OM-ELTE, Iskolafejlesztési Alapítvány Kuratóriumának elnöke, Budapest. 235-254.

FORRAY R. Katalin - HEGEDŰS T. András (2003): Cigányok, iskola, oktatáspolitiká. Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum, Budapest.

FRASER, Sir Angus (1996): A cigányok. Osiris Kiadó, Budapest.

HAVAS Gábor (2000): Hagyományos mesterségek. In: Kemény István (szerk.): A magyarországi romák. Útmutató, Győr. 85-90.

LIGETI György: Szttereotípiák és előítéletek. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport 2006. TÁRKI, Budapest, 2006. 373-389.

Statistikák

Központi Statisztikai Hivatal, 2011. évi népszámlálás Országos adatok (KSH 2011. népszámlálás) https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_orisz_2011.pdf [2017.03.20.]

Jogszabályok

51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet – a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről (KERETTANTERV) https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1200051.emm [2017.03.22.]

MOGYORÓSI RENÁTÓ MANUEL – VÁRDAI LEVENTE

Előítéletek a tanárjelöltek körében – a PTE osztatlan tanárképzésben részt vevő hallgatói között végzett kérdőíves kutatás elemzése

Összefoglaló: Jelen tanulmányban¹ rá szeretnénk világítani arra, hogy milyen a leendő pedagógusok cigányságról alkotott képe. Vizsgálódásaink során a Pécsi Tudományegyetem osztatlan tanárképzésében résztvevő hallgatók kisebbségekről alkotott képét vettük górcső alá az általuk kitöltött kérdőívek segítségével. Kutatásunk során évfolyamra és szakpárra való tekintet nélkül vettük fel a kérdőíveket. Az adatok elemzése során kiderült, hogy a leendő tanárok közül sokan tartózkodnak attól, hogy egyáltalán bármilyen interakcióba kerüljenek ezzel a kisebbséggel. A válaszok mögött megbújó okok felmérése miatt volt szükség arra, hogy különféle függő és független változók mentén kisebb csoportokat alkossunk a hallgatókból, és kiderüljön, hogy pl. a kitöltő neme, életkora, szakja, vallásossága stb. mennyiben határozza meg az elfogadás mértékét. Fontos volt felmérni azt is, hogy a képzésbe beépített romológia tárgyú érzékenyítő kurzusok mennyire voltak hatékonyak, és arra is kíváncsiak voltunk, hogy a pedagógusjelöltek hogyan látják a kisebbség és a többség viszonyát, milyen okokra vezetik vissza a konfrontációt, milyen megoldásokat képzelnek el, és ők maguk ebben a folyamatban hol vannak jelen.

Kulcsszavak: cigány/roma kisebbség, pedagógusjelöltek, előítéletek, kérdőív

A kutatás indokoltsága

A pedagógusszerep hatalom és felelősség is egyben. Hatalom, hiszen a diákok véleményét a családtagok, a barátok és a média mellett leginkább a pedagógus képes formálni, és felelősség, hiszen nem mindegy, hogy milyen értéket közvetít a diákok felé. Szemléletmódjuk, annak nyitottsága, vagy épp zártsága alapvető fontosságú, hiszen a jövő generációját oktatják és formálják, tanítványaik szemléletmódjának és véleményük alakulásában is szerepet játszanak.² Véleményünk szerint a pedagógusok egyik hangsúlyos feladata az, hogy megszüntessék a negatív berögződéseket és sztereotípiákat, felszámolják a társadalomban tapasztalható széthúzást és a gyűlöletet, nem pedig az, hogy saját, létező előítéletüket közvetítsék az ifjúság felé. A pedagógus feladata az is, hogy elfogadásra nevelje tanítványait, ne a megosztottságot, hanem az összefogást erősítse közöttük.

Történelmünk egyik legsötétebb időszaka volt Németországban a nemzetiszocialista szellemű nevelés, amelyet felfoghatunk egyfajta ultranegatív mintaként.³ Az ifjúság szisztematikus agymosásnak volt kitéve, az egyes kisebbségeket nemcsak megbélyegezték, de olyan szinten démonizálták, hogy később ellenállás nélkül voltak képesek szemlélni az egykori diákok több millió zsidó, cigány, homoszexuális és egyéb, deviánsnak tartott viselkedésű egyén szisztematikus kiirtását – igen sokan pedig tevékenyen részt is vettek benne. Túl mélyen voltak képesek a társadalomba beleégetni a gyűlöletet. A negatív sztereotípiák folyamatosan jelen vannak a társadalomban, annak mértékére azonban nagy befolyással lehet a politika is, amelyet leginkább a náci rezsím regnálása bizonyít. (BIGAZZI, 2013: 17)

A holokausztról való megemlékezések során minduntalan elhangzik egy gondolat: „nehogy megismétlődhessen újra”. Sokan azzal védekeznek, hogy a XXI. században élünk egy egységes Európában, de ezek az emberek nincsenek tisztában azzal, hogy önmagában ez a tény nem jelenthet teljes védelmet mindenkinek. A történelemben mindig voltak hosszabb-rövidebb békés

időszakok, de folyton-folyvást kiújultak a háborús viszonyok. Ha nem is a klasszikus háború visszatérésétől kell tartanunk, ám a szélsőséges ideológiák továbbra is jelen vannak és közöttünk élnek. Hol csendben, észrevétlenül, hol pedig hangosabban, erőszakosabban. Hiába élünk a XXI. században, még mindig megverhetnek akárkit azért, mert cigány, tojásokkal dobálhatnak valakit azért, mert kiáll az LBMTQ emberek mellett vagy részt vesz a Pride-on, és a „mocskos zsidózás” sem tűnt el teljesen a köztudatból. Kétség nem férhet ahhoz, hogy van változás, és általában véve folyamatos fejlődés figyelhető meg az elfogadás terén, de mindig van hová fejlődni, sosem elégedhetünk meg azzal, hogy egyre kevesebb, a kisebbségeket érintő atrocitásról lehet hallani, mert sokakban továbbra is ott lappang a sztereotípiák tömkelege.⁴

A magyar társadalom kevésbé nézett szembe a holokauszttal, nem lettek kibeszélve a történetek, ellenkezőleg, mélyen el lettek fojtva azok. Bárki érezheti és tapasztalhatja, hogy 2017-ben sem szűnt meg az ellenségkép-kreálás a magyar társadalomban. Minduntalan találkozhatunk olyan – élőszóban vagy írásban megjelenő – véleményekkel, amelyek pusztán gyűlöletkeltésre sarkallnak és buzdítanak, obszcén megnyilvánulásokkal próbálják nyomatékosítani kirekesztő, megbélyegző álláspontjukat.

Manapság Magyarországon az egyik legnagyobb céltáblát viselő kisebbség a cigányság. A kutatás aktuális témát boncol, hiszen továbbra is erősen negatív kép él a közgondolkodásban a kisebbségről. (BIGAZZI, 2013: 23-25) Korábban is sor került már különböző felmérésekre a pedagógusjelöltek, és a már pályán lévő tanárok körében. Ezek eredményei, valamint a hétköznapi életből vett tapasztalatok már előre láttatták a várt eredmények negatív voltát.⁵ 2016-2017 folyamán ráadásul Pécsen, számos városrészben és helyszínen gyűlöletkeltő falfirkák jelentek meg, ahol az elkövető nem rejtette véka alá kirekesztő, cigányellenes, eléggé zavart gondolatait. Az tény, hogy itt „csak” egy magányos elkövetőről/elkövetőkről van szó, de a fasiszta Harmadik Birodalomban is a kevesek véleményét erőszakolták rá végül egy egész nemzetre, sőt, majdnem egy egész kontinensre.⁶

Minden jóérezsű ember feladata lenne az, hogy az efféle ámokfutások ellen felemelje a szavát, de legalábbis ne asszisztáljon az ilyesmihez. A közöny is az ilyen cselekedeteket erősíti,

a nem megfelelő fellépés pedig újabb szintre emelheti a későbbiekben ezt a tendenciát. Világosan kell látnunk, hogy a mai magyar társadalom egy jelentős része negatív sztereotípiákat táplál a cigányság iránt, a rejtett és olykor megnyilvánuló ellenszenv pedig bármikor átcsaphat valami nagyobb horderejű dologba. Jelen kutatás a cigányság megítélését kívánja értékelni a többségi társadalmat formáló leendő pedagógusok szemszögéből.

A kutatás célja és módszere

Az előítéletek kiirtása és megfékezése az oktatási rendszer feladata. Valljuk, hogy a pedagógus szerepe ebben a tekintetben megkérdőjelezhetetlen. Nem mindegy tehát az, hogy kik kerülnek a katedrára, és kikre bízják rá a leendő felnőtt generáció okítását-nevelését. (BORDÁCS, 2001: 70-71)

Kutatásunk célja az, hogy a Pécsi Tudományegyetem osztatlan tanárképzésben résztvevő hallgatói körében felmérjük a leendő pedagógusok cigányokkal kapcsolatos véleményét, megismerjük esetleges előítéleteik mértékét, válaszokat találunk arra, hogy miben gyökerezik a kisebbségekkel kapcsolatos negatív hozzáállás, milyen esetleges nembeli, életkorbeli, lakóhelybeli és egyéb különbségeket tudunk kimutatni a hallgatók között.

Feltételezésünk szerint az egyetemen eltöltött évek pozitívan befolyásolják a hallgatók elfogadó-képességét, továbbá, a nagyvárosoktól eltérően, a konzervatívabb légkörű falvakból érkező elsőévesek kevésbé lehetnek nyitottak, mint azok, akik az egyetemvárosban nőttek fel. A férfiak hagyományosan konzervatívabb felfogással bírnak a hasonló felmérések során, feltevéseink szerint most is ki fognak rajzolódni a nembeli különbségek, és a nők elfogadóbbaknak bizonyulnak majd.

Kérdőíves felmérésünkben 25 kérdést tettünk fel a kitöltőknek. Az adatfelvételre 2017. májusában került sor. Az általános (nemre, életkorra, szakpárra, lakóhelyre) vonatkozó kérdéseken túl több, a kisebbségeket összehasonlító és rangsorba állítandó, valamint asszociációs feladatot is elhelyeztünk, ezekkel tehát direkt és indirekt módon próbáltuk felmérni a cigánysággal kapcsolatos attitűdöket. Mennyire tekinthetőek előítéletesnek a tanárjelöltek? Kimutathatóak-e azok a különbségek, melyeket

megfogalmaztunk feltevésünkben? Milyen okokra vezethetők vissza ezek az attitűdök, berögződések? Igaz-e, hogy még az értelmiség és a leendő tanárok körében is ott gyökereznek a sztereotípiák? Jelen tanulmány ezekre a főbb kérdésekre, és ezek mellett – ahogy látni fogjuk – apróbb részkérdésekre is választ igyekszik adni.

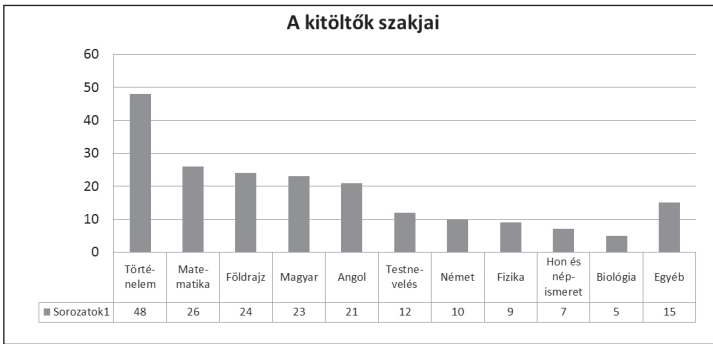
A kérdőív eredményei

100 kitöltő közül a nők majdnem kétharmados többségben voltak: 63-an, míg a férfiak 37-en képviselték magukat. Egyik fontos feltevése volt a kutatásnak az, hogy az egyetemen eltöltött évek, valamint az életkor növekedése hatással lehet az egyén elfogadó-képességére, valamint az előítéletesség csökkenésében is szerepet játszhat. Ezt a feltevést nem lehetett érdemben vizsgálni egyrészt a kis elemszám, másrészt pedig az életkorra vonatkozó válaszok kis szórása miatt. A kitöltők kétharmada a 20-22 éves korosztályba tartozott, a 23-25 éves kategóriát a válaszadók negyede képviselte. A két szélsőérték (20 és 25) lehetett volna egy vizsgálat kiindulási alapja, ez azonban olyan kisszámú hallgatót foglal magában, ami miatt képtelenség volt levonni releváns következtetést, a véletlenszerűségnek pedig túl nagy szerep is adódhatott volna az esetleges félrekövetkeztetésekben. A későbbiek során azonban érdemes lehet elsőéves, valamint ötödéves hallgatókkal kitöltetni ugyanazt a tesztet, 100-100 fő esetén már kimutathatóak lennének – ha vannak – a várt eltérések.

A kérdőív felvételekor a kitöltők szakját illetően két kritériumot jelöltünk meg. Mivel a történelem szakosok előítéletességét külön meg kívántuk vizsgálni, ezért szükséges volt nagyjából fele arányban olyan hallgatókat találni, akik rendelkeznek ilyen szakkal. Saját, valamint néhány hallgató tapasztalata alapján úgy véltük, hogy a történelem iránt érdeklődők egy része fogékony a szélsőségekre, főként az ún. Trianon-szindróma miatt, amiből azt a következtetést vontuk le, hogy ezek az emberek a kisebbségekben, a diverzitásban és a sokszínűségben veszélyt látnak, éppen ezért elutasítóbbak. Az elemzés során azonban nem találtunk olyan különbséget, amely jelentősebb eltérést mutatott volna a nem történelem szakosokhoz képest, így ez a feltétele-

zés nem igazolódott be. A kérdőívek felét a fentiek alapján a Történettudományi Intézetben töltöttük ki. Kettő híján össze is jött a tervezett 50 fő, a fennmaradó 52 kérdőívet a pedagógia modulhoz tartozó órákra vittük be, ahol már nem számított, hogy ki milyen szakos, pont az volt a cél, hogy minél sokrétűbb legyen a minta. Ez többnyire sikerült, ahogy azt az **1. ábra** mutatja. Bár a matematika, a földrajz, a magyar és az angol szakosok felülreprezentáltak voltak, a képzésben részt vevők arányát tekintve nem mondható el nagy aránytalanság a többi szakhhoz képest.

1. ábra. A kérdőívet kitöltők szakjai darabszám szerint

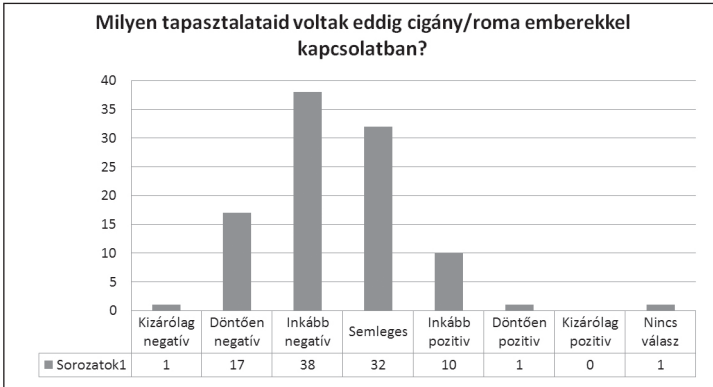
A kutatás egy másik fontos feltevése volt az, hogy a származási hely is befolyásolhatja az egyén látásmódját, tapasztalatait és mentalitását. Ezért kérdeztünk rá az állandó lakóhely típusára (falu, város, valamint külön Pécs – lásd a **2. ábrát**), illetve konkrétan a helység nevére. Ez utóbbi e tanulmányban nem releváns, a későbbi kutatás során válhat majd hasznosíthatóvá. Fel kell mérni ezen megnevezett településeknek a nemzetiségi összetételét, hiszen e szempont beemelésével is bizonyosan le lehet vonni további tanulságokat. Jelenleg e kérdést illetően 3 kategóriát (falu, város, Pécs) különítettünk el, és e kategóriák között kerestünk különbséget a cigányokkal kapcsolatos eddigi tapasztalatok, és az ez alapján megjelenő előítéletek között. Aki faluról jött, feltehetően mást tapasztalt, mint az, aki eleve Pécsen élt. A tartózkodási helyet tekintve nem volt meglepő, hogy a válaszadók nagy része (pontosan 75%) Pécsen jelölte meg, a fennmaradó 25% pedig – feltehetőleg – napi szinten jár vissza állandó lakóhelyére.

2. ábra. Az állandó lakóhely típusának megoszlása (fő)

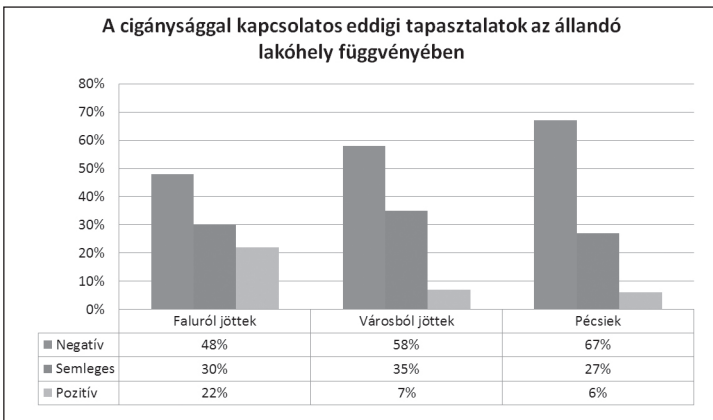
Az állandó lakóhely szerinti kategorizálás valóban hozott eredményeket. Két kérdést vizsgáltunk meg e szelektálás során. Az egyik a cigányokkal kapcsolatos eddigi tapasztalatokra kérdezett rá, ahol egy hétfokú skálán kellett jelölniük, hogy mennyire negatív, vagy éppen pozitív az eddigi képük az említett nemzetiségről. Ahogy a **3. ábra** mutatja, az összesített, vagyis a lakóhelytől független adattábla jelöli az átlagot, míg a **4. ábrán** a fent felsorolt kategóriák mentén világosan kitűnik az, hogy a faluról jövők több pozitív élménnyel bírnak, míg az eleve pécsiek jóval negatívabbnak látják eddigi tapasztalataikat. Az egyéb városok lakói a kettő érték között helyezkednek el, viszonylag középúton.

Ahogy a 3. ábráról leolvasható, a kitöltők igen markáns része, 56%-uk arról számolt be, hogy eddigi életük során több negatív élménnyel bírnak, mint pozitívval. Utóbbi eshetőséget csupán 12%-nyian jelölték, míg a fennmaradó 32% semleges tapasztalatokra hivatkozott. Érdeemes az ellentétpárokat is szemügyre venni. A „döntően” kategória két véglete között a negatív oldal került ki győztesen, méghozzá tizenhatszoros szorzóval! A „inkább” kategóriát is a negatív vonal nyerte, majdnem négyszoros szorzóval.

3. ábra. Az eddigi tapasztalatok megoszlása (fő)

4. ábra. Az eddigi tapasztalatok megoszlása származási hely alapján (%)

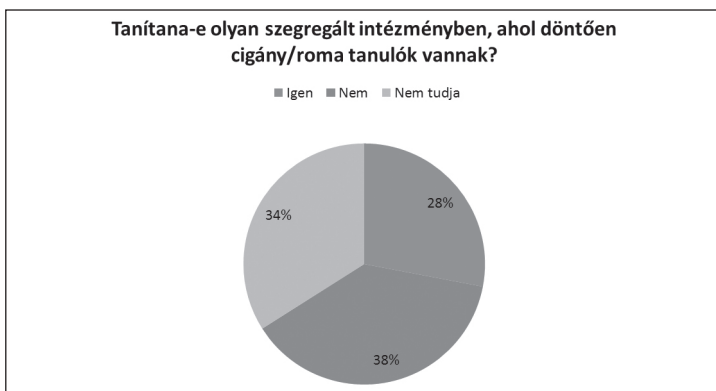

A **6. ábra** is alátámasztja a fent leírtakat, mivel a másik vizsgált kérdés ebben az összefüggésben így szólt: „*Tanítana-e olyan szegregált intézményben, ahol döntően cigány/roma tanulók vannak?*” Az **5. ábra** újfent a 100 válaszadó együttes statisztikáját mutatja.

A szegregált oktatással a kitöltők csak alig több mint fele (54%) nem ért egyet, és akadt 15 fő, aki nyíltan vállalta kiállítását az elkülönített oktatás mellett. A következő ez irányú kérdésre a válaszadók kevesebb, mint harmada felelt igennel, s míg egy másik harmada nem nyilvánított véleményt, addig 38 fő egyértelműen

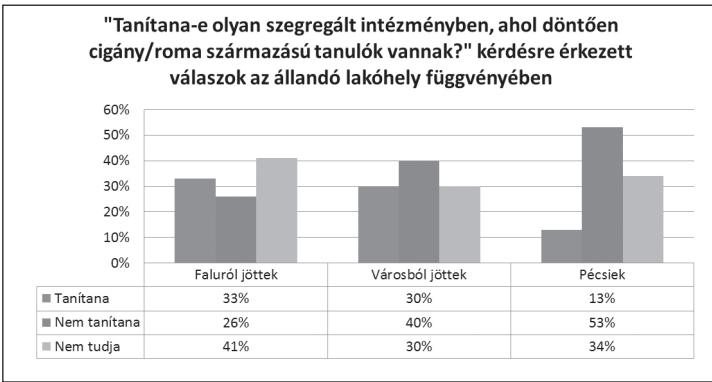
jelezte, hogy nem tanítana olyan intézményben, ahol döntően (tehát nem kizárólagosan) cigány/roma tanulók vannak.

5. ábra. A szegregált intézményekben való tanítási hajlandóság. (%)

A 6. ábrán kiviláglik ugyanaz a tendencia, mint amit a 4. ábra adatai mutattak. Csak a faluról jövőknél kerül relatív többségbe az igen válasz, a városból jövők már egyértelműen elutasítóak, míg a pécsieknél a nem válasz toronymagasan vezet, abszolút többségbe került. Ezekből az adatokból mégsem szabad meszszenenő következtetéseket levonni, mivel a pécsi kategória mindössze 15 főt jelent, az abszolút többség tehát 8 kitöltőt jelöl összesen. Egy nagyobb elemszámmal végzett kutatás során érdemes lenne ezt a gondolatmenetet tovább elemezni, most azonban még nem jelenthető ki egyértelműen a kis elemszám miatt az, hogy a faluról jövők sokkal inkább elfogadóbbak lennének, mint azok, akik eleve pécsi lakosok voltak, tanulmányaik megkezdése előtt is.

6. ábra. A szegregált intézményekben való tanítási hajlandóság származási hely szerint (%)

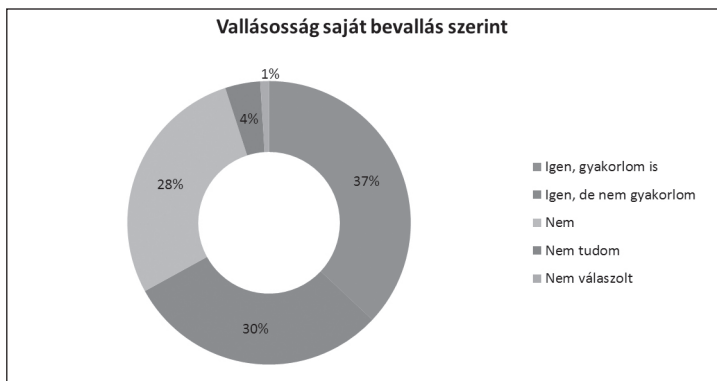
A kutatás során rákérdeztünk a kitöltők édesanyjának és édesapjának legmagasabb iskolai végzettségére is, hiszen ez az adat is kimutatható különbséget hozhatna az előítéletesség mértékében. Az iskolázottság szintjének figyelembevétele és vizsgálata azonban túlságosan bonyolult, és igen kis csoportkategóriák létrehozását kívánta meg, az elemzés során pedig az egyes csoportokhoz tartozó kis elemszámok miatt olyan drasztikus különbségek adódtak, amelyek nagyobb mintavétel során bizonyosan korrigálhatók lettek volna. E kutatás adataiból nem vonhatóak le olyan következtetések, hogy az érettségit nem szerzettek gyermekei előítéletesebbek lennének, mint azok gyermekei, akik lepdiplo máztak. Túl sok változót kellett egyszerre megvizsgálnunk ahhoz, hogy használható eredményt kapjunk, ami végül az elapródás miatt nem lehetett sikeres.

Feltettünk még egy olyan kérdést is a kitöltőknek, hogy melyik településen, és melyik középiskolában szerezték meg az érettségi bizonyítványukat. E szempont is igen érdekes lehetett volna, ez azonban olyan fokú adatgyűjtést és elemzést igényelne, amely egy külön tanulmány tartalmát tölthetné ki. Célunk volt a vizsgált hallgatók egykori iskolái diákjainak nemzetiségi összetétel vizsgálata. Vajon az, aki olyan iskolában végzett, ahol arányaiban több cigány/roma diák járt, elutasítóbb-e, és negatívabb tapasztalatokkal rendelkezik-e? Pontos adatokat azonban nehéz lett volna beszerezni az egyes iskoláktól, ráadásul ismét

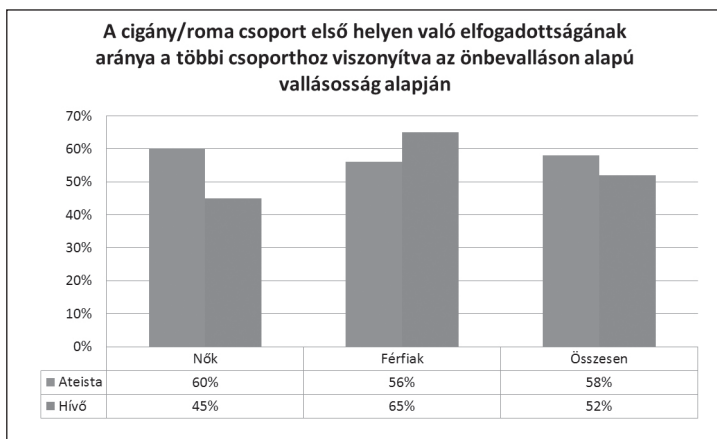
olyan elaprózott kategóriák jöttek volna létre, amelyek mentén már nem lett volna releváns folytatni az elemzést.

Beemeltük a szempontrendszerbe a vallásosságot is. Három fő kategória lett megkülönböztetve, a válaszadók nagyjából azonos mértékben oszlottak meg e lehetőségek között (**7. ábra**). Érdekes volt ebből két nagy kategóriát alkotni (vallásosak, ateisták), és ez alapján megvizsgálni, hogy a két csoport között kimutatható-e valamilyen különbség az elfogadást illetően.

7. ábra. A kérdőívet kitöltők vallásossága (%)

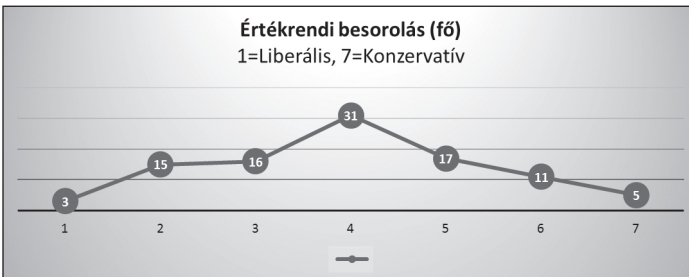

8. ábra. A vallásosság és az elfogadás közti összefüggés (%)

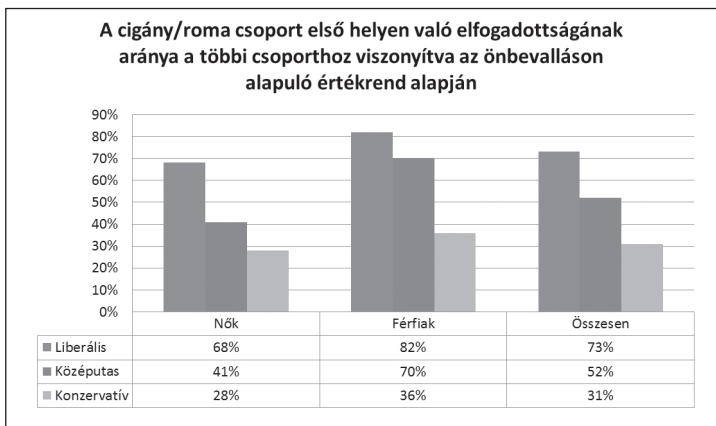

A **8. ábra** alapján elmondhatjuk, hogy e megközelítés csak igen kis különbséget hozott ki az önmagukat vallásosnak, valamint ateistának tartók között. Csupán minimálisan számítanak elfogadóbbnak a nem vallásosak. A vizsgált kérdés az volt, hogy a kitöltők milyen távol érzik magukat egyes kisebbségektől. E csoportokat a **11. ábra** mutatja meg. Az elfogadás mércéje e nézőpontban az volt, hogy a kitöltők közül hányan tették első helyre (egyedül vagy megosztva is akár) a cigányságot. Mindkét csoportnál kicsivel több, mint a fele járt így el, nemi bontásban azonban itt is kitűnnek bizonyos különbségek. Megmutatkozik az, hogy a nők elutasítóbbak a férfiaknál, ráadásul a hívő és nem hívő nők közti különbség is szembeötlő. Míg a férfiak között a vallásosak számítanak elfogadóbbaknak, addig a nők között az ateisták. Mivel több nő töltötte ki a kérdőívet, mint férfi, ezért e túlsúly miatt jöhetett ki az az eredmény, hogy az ateisták minimálisan elfogadóbbak vallásos társaiknál.

9. ábra. A kitöltők elhelyezkedése a liberális-konzervatív skálán (fő)

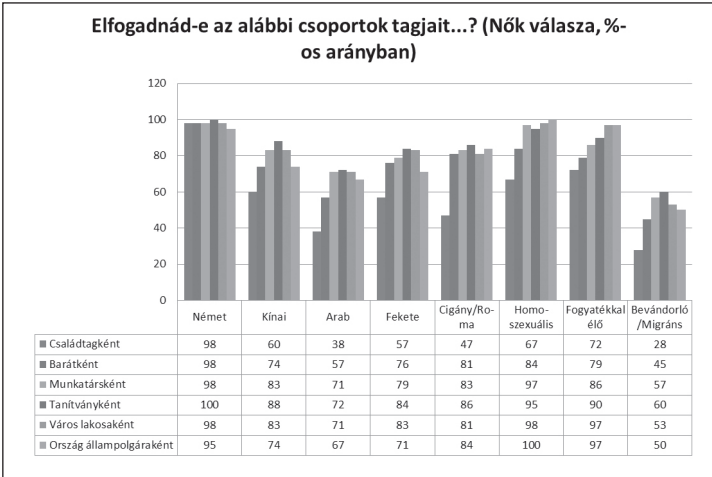
A vallásosság mellett az ún. értékrendi besorolásra is rákérdeztünk (**9. ábra**), úgy véltük ugyanis, hogy az önmagukat liberálisnak tartók elfogadóbbak lesznek a konzervatívoknál. A kitöltők közül 34 fő jelölte meg magát liberális-ként, 31 fő középre húzott, míg 33 fő a konzervatívok táborát erősíti. 2 fő nem adott választ a feltett kérdésre. Ahogy láthatjuk, az egyes kategóriák igen kiegyenlítettek, tehát érdemes volt liberális, középutas, valamint konzervatív címke szerint külön megvizsgálni az előítéletességet, amely eredménye a **10. ábrán** látható.

10. ábra. Az értékrendi besorolás és az elfogadás közti összefüggés. (%)

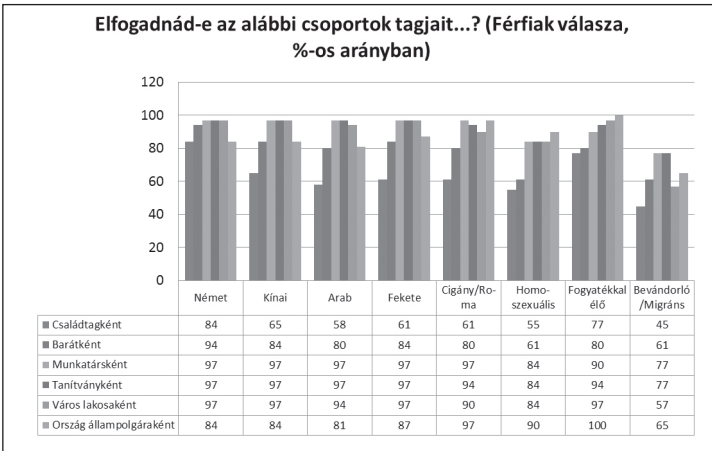
Ahogy a 10. ábra mutatja, szignifikáns különbség mutatható ki az egyes értékrendi besorolások, és az elfogadás mértéke között. Ismét azt vizsgáltuk, hogy a nyolc csoportot tekintve hány-szor szerepel első helyen a cigányság. (Ahol első helyen szerepelt, ott legtöbb esetben a válaszadó szinte minden rubrikát beikszelt, tehát sok holtverseny alakult ki.) Ismét érdemes volt külön megvizsgálni a férfiakat és a nőket is ilyen bontásban. Összesített eredményeket tekintve elmondhatjuk, hogy kategóriánként 21%-os különbség adódik. Míg a liberálisoknak majdnem háromnegyed része, addig a konzervatívoknak kevesebb, mint harmada rakta első helyre a cigányságot. A férfiak javítják az arányokat, hiszen a liberálisok 82%-a jelölte meg első helyen a kisebbséget, míg a nőknél ez az arány csupán 68%-os. Tovább nyílik az olló a középutásoknál, hiszen a férfiak 70%-a, a nőknek csupán 41%-a jelölte elsőként meg a cigányságot. A konzervatívoknál az olló összességében, csupán 8%-nyi különbség mutatható ki a két nem között.

Elmondhatjuk, hogy e megközelítés hozta a legszélsőségsé-
sebb eredményeket, mivel a kis elemszám ellenére egyértelmű
különbség mutatható ki az egyes vizsgált kategóriák között. Míg
tehát a vallásnál egyértelműen nem szűrhattünk le következteté-
seket, addig a liberális-konzervatív felosztásnál mindenképpen.

11. ábra. Különböző csoportok elfogadottsága a nők körében (%)

12. ábra. Különböző csoportok elfogadottsága a férfiak körében (%)

Az előítéletesség-vizsgálatnak egyik legegyszerűbb módja a Bogardus-skála (11. és 12. ábra). Ennek segítségével mérhető le az, hogy az egyének mennyire érzik magukat távol az egyes kisebbségektől. Kiválóan alkalmas ez a skála arra, hogy az egyes csoportok egymáshoz viszonyításából megtudjuk, a vizsgált célcsoport (jelen esetben a cigányság), milyen pozíciót foglal

el a többiekhez képest. Nyolc csoportot választottunk ki ehhez a skálához. Először a németeket jelöltük meg, velük szemben ugyanis nem létezik kimutatható ellenszenv, semmilyen általunk ismert kutatásban nem tapasztaltuk, hogy a német kisebbséget valamilyen oknál fogva elítélnék. Ez a kérdőíves felmérés is bizonyította, hogy rendre 90% feletti eredményt ért el az egyes kategóriákban a német csoport, ezzel szinte minden kategóriát nyerve abszolút első helyen végzett. Ennek köszönhetően tehát egy jó kiindulási pontunk volt, hiszen ehhez viszonyítva tudtuk elemezni a többi csoport számadatait. Mindenképpen meg kellett határoznunk legalább négy olyan csoportot, amelyekkel kapcsolatban egyértelműen megosztott a magyar társadalom. A cigányságon kívül tehát megjelöltük az arabokat, a migránsokat, valamint a homoszexuálisokat. Három további csoportot jelöltünk meg, akikkel kapcsolatban nem volt előzetes adatunk. Ez a kínaiak, a feketék, valamint a fogyatékkal élők csoportja.

Az egyéntől való távolság leméréséhez kategóriákat kellett megjelölnünk. Természetesen a legszorosabb kapcsolat a családi, majd a baráti kötődések, ezeket a munkahelyi kapcsolatok követik, negyediknek a tanítványként való elfogadást vizsgáltuk – ami jelen esetben az egyik legrelevánsabb, hiszen a kitöltők pedagógusok lesznek –, végül az utolsó két kategória a városlakóként, valamint az ország állampolgáraként való elfogadottságot jelöli.

A Bogardus-skálán külön vizsgáltuk a nők és a férfiak válaszait, mivel az előző kérdésekben az előzetes feltevésünk ellentéte bizonyosodott be, vagyis az, hogy a nők előítéletesebbnek bizonyultak. Érdemes volt tehát megvizsgálni azt, hogy a nemi differenciálás milyen különbségeket hoz ki ennél a megközelítésnél. Egyértelműen látszik a két adatsoron, hogy igen kevés átfedés van a kettő között. A németeket illetően minimális a különbség, de a nők közelebb érzik magukat hozzájuk, mint a férfiak, míg a kínaiakat tekintve sincs túl nagy különbség a két nem között, itt viszont már a férfiak bizonyulnak elfogadóbbaknak irányukba.

Az első jelentősebb törés az arabokat illetően mutatkozik meg. A nők jóval kevésbé érzik közel magukhoz ezt a csoportot, mint az előző kettőt, a férfiak azonban, annak ellenére, hogy ők is kevésbé preferálnák családtagként vagy állampolgárként őket, mint a kínaiakat vagy a németeket, tanítványként és munkatársként pl. ugyanannyian elfogadnák őket. Ugyanilyen törés

mutatkozik meg a bevándorlókat illetően is, ahol a női kitöltők jóval elutasítóbbak, mint a férfiak. Mindkét nemnél ez a csoport kapta a legkevesebb jelölést, így tehát a migránsok állnak a legtávolabb a kitöltőktől.

A feketék elfogadottsága szinte azonos a kínaiakéval, itt is a férfiak bizonyultak elfogadóbbnak. A fogyatékkal élők mindkét nemnél igen előkelő helyen szerepelnek, különbséget nem lehet kimutatni közöttük, a homoszexuálisokat illetően azonban annál inkább. Az egyik legnagyobb törés itt mutatkozik meg, viszont az előzőekkel ellentétben egyértelműen a nők bizonyultak elfogadóbbnak, gyakorlatilag a németek után a homoszexuális közösség tagjait tartják magukhoz a legközelebb állóknak, míg a férfiaktól a bevándorlók után ez a csoport áll a legtávolabb.

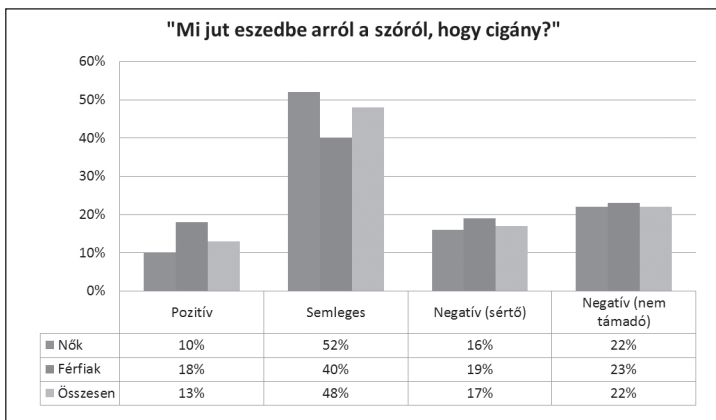
Részletesebben kell ismertetni a cigányság elhelyezkedését ezen a skálán. Ha minden kategóriát egybe számolunk, akkor a nőknél 5. helyen, míg a férfiaknál a 4. helyen végeztek. A nők leginkább családtagként és városlakóként utasítják el őket, rendre csak a bevándorlók és az arabok szerepelnek rosszabban náluk. Barátként azonban csak a németek és a homoszexuálisok állnak a cigányság előtt, de munkatársként is csak a fent említett két csoport kapott több x-et tőlük. Mindenképpen elgondolkodtató, hogy tanítványként csak az 5. helyre kerültek, és az ország állampolgáraként is inkább elfogadnák a németeket, mint a cigányságot. A férfiaknál ez utóbbi kategóriában a fogyatékkal élők után rögtön a cigányság következik, ami már sokkal reálisabb kép, hiszen e csoport tagjai eleve a magyar állam állampolgárai már. Első helyre teszik őket a munkatársként való elfogadás kategóriájában, és rendre 1-2 hellyel jobban szerepelnek a többi vizsgált kategóriában is a férfiaknál, mint a nőknél. Érdekes azonban, hogy a férfiak jobban elfogadnák városlakóként az arabokat, mint a cigányokat.

Összességében kijelenthetjük, hogy a férfiak minimálisan elfogadóbbnak bizonyultak a cigánysággal szemben, az adatokat összesítve pedig a negyedik helyen fogadják el őket a kitöltők. Kijelenthető tehát, hogy a kitöltők távolabb érzik maguktól a magyar állampolgárok egy csoportját, mint a külföldiek egy részét.

A kérdőívben volt egy asszociációs feladat is, ahol a kitöltőknek le kellett írniuk azt az első három szót, ami eszükbe jutott a cigány szóról. A leírt szavakat három jellel láttuk el. Pozitívvá,

semlegessel, valamint negatívval (**13. ábra**). Ez utóbbit tovább lehet bontani, hiszen előfordult, hogy direkt durva, sértő szavakat használtak, illetve olyanok is, melyek nem támadó és sértő jelleggel születhettek. E szavakat megpróbáltuk csoportosítani vallásosság, értékrend, lakóhely szerint, de egyik megoldás sem hozott kimutatható különbséget az egyes kategóriák mentén, így aztán megelégedtünk azzal, hogy az összes szót együtt vizsgáltuk. Egyedül a férfi-nő felosztás hozott bizonyos, láthatóbb különbséget. A fentiek fényében nem is tűnhet meglepőnek, hogy a szavak döntő többsége negatív csengésű volt, és igen marginálisan fordultak elő pozitív kifejezések a kapott 277 kifejezés között. A 13. ábrán látható, hogy a nők arányaiban majdnem feleannyi pozitív kifejezést írtak, mint a férfiak, azonban a negatív tartományba eső szavaknál a férfiak kerülnek már többségbe. A durvább, avagy támadó jelleggel írt szavak is arányai-ban többször jelennek meg a férfiaknál, míg a nem sértő jelleggel leírt negatív csengésű szavaknál csak minimálisan kerültek többségbe a férfiak. Nagy következtetést ebből nem vonhatunk le, az mégis érdekes, hogy az összes többi vizsgált kérdésnél a nők tűntek előítéletesebbeknek, ennél a kérdésnél azonban, ha minimálisan is, de a férfiak bizonyultak annak.

13. ábra. Asszociáció a cigány szóról (%)

Összesen tehát a válaszok mintegy fele semleges hangvételi volt, a másik felénél azonban a pozitív szavak 13%-a áll szemben a negatívak 39%-ával, vagyis háromszoros a szorzó a két kategória között. Ha külön vesszük a támadó jellegű megnyilvánulásokat is, még akkor is kisebb arányban jelennek meg egyértelműen pozitív kicsengésű szavak. Leggyakrabban előforduló motívumok a lopás, bűnözés, nemzetiség, hátrány, zene, család voltak. Előfordultak olyan szélsőséges megnyilvánulások is, mint a „társadalmilag haszontalan”, „élősködő”, „bűdös”, „terror”, „reték”, de olyan – a sztereotípiákat ugyanúgy megmutató – pozitív kifejezések is megjelentek, mint a „szép szemek”, „szép lányok”, „zeneiség”, „barátság”. Elmondható tehát az, hogy az e kérdésre adott válaszok arányaiban tekintve közelítenek az eddigi, cigánysággal kapcsolatos tapasztalatokat felmérő kérdések tapasztalataihoz.

Utolsó kérdésünk így hangzott: *„Egyetemen eltöltött éveid alatt változott-e valamit a cigányokkal/romákkal kapcsolatos véleményed? Ha igen, akkor milyen irányba, és ez minek volt betudható?”* A 63 nő közül 4 üresen hagyta a helyet, 9-en egy „nem” szóval intézték el a kérdést, 3 fő szimpla „igennel”, a többiek pedig hosszabban írtak. Fontos megemlíteni, hogy 6 fő belevonta értékelésébe a Romológia tárgyat, amely minden tanár szakos hallgató számára kötelező, közülük 5 fő egyértelműen kijelentette, hogy az említett kurzus miatt pozitív irányba változott a véleménye, míg 1 fő ennek ellenkezőjét állította. Egyértelműen 48 fő válasza egyszerűsíthető le így: 19 válaszadó pozitívabb véleménnyel van egyetemre kerülése óta, 3-an negatívan, míg 26 kitöltő véleménye nem változott. A többiek nem válaszoltak a feltett kérdésre. Néhány – pozitív, vegyes, valamint negatív – írást az alábbiakban szó szerint idézünk:

„Látván a tanuló, cigány hallgatókat, már nem vagyok annyira lenéző, és nem degradálom őket. De mindez csak a végzettségük miatt alakult ki. A lusta, semmirekellőket továbbra is elítélem. (21,N)”

„Valamennyire változott, mert egészen idáig nem találkoztam olyan cigánnyal, aki egyetemen tanult volna, vagy akit érdekeltek volna a tanulmányai. (22,N)”

„Igen, pozitív irányba. Sokkal elfogadóbb és józanabban gondolkodó vagyok. Romológia órán sok érdekes dolgot tudtam meg rólok. (21,N)”

„Az otthoni környezet 90%-a cigány/roma lakosokból áll. Mióta elköltöztem, volt időm feldolgozni a nehézségeket, amiket nekem és a családomnak okoztak. Az idő múlásával eltűnt minden haragom. (20,N)”

„Még inkább negatív irányba. A döntő többség a jogait tudja, a kötelességét, hogy eltolja a seggét dolgozni, már nem. A segítyt napra pontosan tudják, mikor jön. A családomnak is volt ügye velük. Hazudni jól tudnak, vastag bőr van a pofájukon. Akik tisztességesen dolgoznak, azokkal nincs bajom. (21,N)”

„Több roma/cigány ismerősöm is van az egyetemen, így az a mítosz megdőlt, hogy mindannyian buták. (21,N)”

„Több cigány szaktársam is van, tőlük tudtam meg, hogy ők is szeretnének tanulni, csak sokan nem tudnak kitörni a megélhetési problémák miatt. Ha a társadalom nem ítélné el őket, sokkal jobb emberekké is válhatnának. (19,N)”

„Alsóban az egyik osztálytársam, aki cigány származású, sokat terrorizált. Nehéz tehát elfogulatlannak lennem. Van az emberben egy egészséges tartózkodás, mert az átlag ember nem a művelt cigány réteggel találkozik, mint pl. a romológiás oktatók. (20,N)”

„Meghökkenett a belvárosi részeken időnként megjelenő falfirkák üzenete. Mindannyiunknak vannak negatív tapasztalataik, de ez nem azt jelenti, hogy származás alapján kellene valakit elítélni. Megrémít ez a gyűlölet. (20,N)”

A fentiekből kitűnik, hogy a tapasztalatok és a vélemények nagyon sokrétűek, nem lehet néhány nagyobb kategóriába besorolni őket. Az elfogadás és az elutasítás adott esetben rengeteg

tényező függvénye lehet. Egy seb a múltból, családi kötelék, teljes ismerethiány vagy kívülállóság, rácsodálkozás stb.

A férfiaknál alig lehetett találni szélsőségesen negatív véleményt, ez azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy nem vállalták volna a véleményüket, mivel a 37 kitöltő közül csupán 3 fő nem írt semmit, 15 fő pedig egy szimpla „nemmel” válaszolt. A hallgatók fele hosszabb véleményt fogalmazott meg. A nőknél ugyanez az arány magasabb volt, így akár azt is kijelenthetjük, hogy a férfiak kevésbé fejezték ki véleményüket. Nem lehet tudni, hogy a 15 „nem” mögött valójában milyen vélemények és feltételezések húzódnak. 13 fő nyilatkozott arról, hogy pozitív irányba változott a véleménye, ebből 5 fő külön megnevezte a Romológia kurzust, amely szélesítette látásmódjukat. 4 fő szöveges értékelésében nem tér ki a feltett kérdésekre, így abból nem derül ki, hogy változtatott-e valamit az egyetem álláspontjukon. Itt is többnyire az az elem fordul elő, hogy szaktársak miatt értékelték újra nézőpontjukat. Néhány választ itt is kiemelnek:

„Változni nem változott, mert a véleményem továbbra is az, hogy az embert nézem, és nem a nemzetiségi vagy bármiféle hovatartozást. A jellem teszi az embert, nem a nemzetiségi/nemi/vallási hovatartozása. (22,F)”

„Próbálok jobban megérteni őket, és ismereteket szerezni arról, hogy miként lehetne az oktatásban javítani a helyzetükön. Érettebb lett a gondolkodásom, és voltak/vannak olyan kurzusaim, melyek elgondolkodtattak. (23,F)”

„Inkább pozitív irányba változott. Barátom lett több, cigány származású diák, és a velük létesített jó kapcsolat miatt fölfedeztem azt, hogy igazából nem különbözünk. Véleményem szerint minden ember egyenlő bánásmódot érdemel. Karácsonykor csomagot vittem nehéz sorsú, főként cigány származású embereknek. Ott is láttam és tapasztaltam, hogy mennyire segítségre szorulnak. Mindenképpen empatikusabb lettem az irányukba. (24,F)”

„Van az egyik szakomon egy cigány hallgató lány. Ennek örülök, és csodálkozom is, mert általában a cigányokról

buta, műveletlen emberek jutnak eszünkbe. Szomorú vagyok, hogy hány olyan társa lehet, aki hasonló képességekkel rendelkezik, de a család anyagi helyzete miatt kénytelen vasat gyűjteni, segélyekből élni, miközben elpazarolják a tehetségüket. (19,F)”

„Nem változott. Csinálják a balhét a vonaton, kamu indokkal próbálnak lehúzni, próbálták már ellopni a telefonomat. Van persze köztük normális is, ránézésre meg lehet állapítani. Nem találkoztam velük egyetlen, sem középiskolában. Az utcában mindig kitűrják a szemetet a kukákból a földre. (21,F)”

„Találkoztam értelmiségi, tanult romákkal, ezért tudom, hogy ez nem csak legenda. Ez pozitív csalódás volt számomra, de ez csak a magyarországi cigányság töredékét érinti. Általánosságban véve egyik szélsőséges álláspont sem helytálló. (25,F)”

Ahogy láthattuk, az egyetlen alapvetően pozitív irányba befolyásolja a cigányságról alkotott képet. Ehhez nagymértékben hozzájárulhat az, ha a hallgató testközelből találkozik cigány származású egyetemistákkal, megdöntve ezzel a különböző sztereotípiákat, valamint a Romológiai ismeretek c. kurzus, amely az egyetlen célirányos kurzus a tanárszakos hallgatók órarendjében. E tárgyat tanító oktatókra nagy felelősség hárul, hiszen a visszajelzések alapján az itt hallott ismeretek pozitív irányba módosították a képet. Úgy hisszük, hogy ez a kutatás megmutatta azt, hogy az egyetemi kurzusok képesek árnyalni, változtatni a kialakult sztereotípiákon, és a szélsőséges véleményeket is képesek csillapítani. Ha több ilyen – kisebbségeket górcső alá vevő – kötelező kurzus lenne, azal bizonyára még több eredményt lehetne elérni!

Összegzés

Az Allport-féle előítélet-szintek (BIGAZZI, 2013: 17) legmagasabb foka igen gyakran érvényesült a történelem folyamán. Ide tartozik az örmény genocídium, melyet Törökország a mai napig ta-

gad, de ezzel szembesülhettek a zsidók is a II. Világháború során szerte Európában. A fejlett demokráciának számító Egyesült Államok sem lehet büszke arra, hogy a XX. században évtizedekig tartott az, hogy a feketéket egyenrangú emberekként fogadják el a törvény szintjén, és felszámolják a fizikai agressziót, valamint a sokszor nyílt üldöztetést. Ennek ellenére a mai napig jelen van az amerikai társadalomban a bőrszínek közötti szakadék.⁷

Magyarországon a cigányság, megjelenése óta folyamatosan egyfajta stigmával a homlokán él, megítélésük nagyon lassan változik, az Allport-skála első négy foka még mindig jelentős: a szóbeli előítéletesség e kutatás során is kijött, a második lépcsőfok, a csoport elkerülése szintén tetten érhető, gondoljunk csak arra, hogy a kitöltők jelentős része nem kíván tanítani olyan osztályban, ahol nagyrészt cigány származásúak vannak. A harmadik szintet jelentő hátrányos megkülönböztetésre is számos történetet hozhatnánk példaként, de a negyedik lépcsőfokot jelentő fizikai agresszióra, és gyilkosságokra is sor került az évezredfordulót követően.⁸ A skála egyes fokozatai azonban nem feltétlenül következnek egymásból. Egy magasabb fokozat alapvetően feltételezi az alsóbb szintek/szintek meglétét, de a szóbeli előítéletesség nem feltétlenül jelenti azt, hogy olyan fokú lenne az egyén tényleges előítélete is. (ERŐSS – GÁRDOS, 2007: 21-22)

A kérdőívvezés során kiderült, hogy valóban jelen vannak a feltételezett sztereotípiák, különböző fokokat ölt az elutasítás és az előítéletesség. Azt nem tudjuk megítélni, hogy az eddigi tapasztalatok rendkívüli negatívuma mennyire valós, milyen érzelmi töltelékkel bír, és milyen folyamatok, véletlenek és nem véletlenek összjátékának volt köszönhető az, hogy ilyen eredmények születtek. Láthatjuk, hogy a negatív szemléleten az egyetem képes valamilyen szinten változtatni, a szemléletmód kitágul, a vélemények árnyalódnak, felpuhulnak, és a negatív tapasztalatok mellé új, sokszor pozitív hatás is kerül, így az a bizonyos mérleg a két serpenyővel, ha nem is fog rögtön átbillenni a másik oldalra, de közelíteni fog legalább az egyensúlyhoz.

Nem tudhatjuk, hogy az eredmények mennyire képezik le a pedagógusjelöltek valódi attitűdjeit, éppen ezért célszerű lenne ezt a kutatást tovább folytatni, megismételni Pécsen elsőéves hallgatókkal, és érdekes eredményt hozhat az is, ha egy buda-

pesti intézmény hallgatóival összehasonlíthatnánk. Minél nagyobb elemszámra kell törekedni, és úgy megvizsgálni a függő és független változók közötti összefüggéseket, így talán sor kerülhetne a néhol elképesztő számadatok finomhangolására is. E kutatás 100 főt érintett, ez alapján megdőlt az a feltételezés, hogy a nők elfogadóbbak férfi társaiknál, nem igazolódott be az az elképzelés sem, hogy a történelem szakot hallgatók az átlagnál előítéletesebbek lennének, valamint az sem, hogy a falukból jövők elutasítóbbak a pécsi lakosoknál. Ez utóbbi homlokegyenest ellenkező eredményt hozott. A vallásosság és az elfogadás közti kapcsolat nem zárult egyértelmű, látványos eredménnyel, azonban az a vélekedés, hogy az önmagukat liberálisnak vallók lényegesen nyitottabbak és elfogadóbbak konzervatív, elutasítóbb társaiknál, mindenképpen megállta a helyét.

Addig, amíg a közös tulajdonságok helyett minduntalan azt keressük, hogy mi az, ami szétválaszt bennünket, amíg kategorizálunk, csoportokat alkotunk, magunkat bármilyen értelemben megkülönböztetjük egy másik csoport tagjaitól, addig a különböző előítéleteinket és sztereotípiáinkat tápláljuk. (SERDÜLT, 2015: 65) A csoportokban való gondolkozás megszüntetése azonban reménytelen kihívás lenne, így ebben a környezetben kell cselekedni. A döntéshozóknak meg kellene vizsgálniuk mindenféle lehetőséget ahhoz, hogy csökkentsék a széthúzást, és a társadalom minél nagyobb egységét hozzák létre. Ennek a jövőbeli egységnek egyik fontos, kezdeti állomása – a többségi társadalom részéről – az iskolapad, ahol a jövő generációja olyan pedagógusoktól tanulhat, akik nem a megosztásban, hanem az együttműködésben, az elfogadásban, és az egymásrataltságbán hisznek, ezt hirdetik, és így nevelik a gondjaikra bízott diákokat.

Jegyzetek

- 1 Jelen írás az alábbi tanulmány újraserkesztett változata: Mogyorósi Renátó Manuel – Várdai Levente (2017): Előítéletek a tanárjelöltek körében – a PTE osztatlan tanárképzésben résztvevő hallgatói között végzett kérdőíves felmérés elemzése. In: Cserti Csapó Tibor – Rosenberg Mátyás (szerk.): Horizontok és dialógusok 2017. VI. Romológus

- Konferencia – Tanulmánykötet. PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs. 359-386.
- 2 Az oktatás szerepének – e kontextusban való – fontosságáról részletesen lásd: ERIKSON, 2002.
 - 3 Részletesen: VITÁRI, 2012.
 - 4 Az előítéletekről és sztereotípiákról lásd részletesebben: BIGAZZI, 2013.
 - 5 A pályán lévő pedagógusok előítéletességének vizsgálatáról lásd: BORDÁCS, 2001; A tanárjelöltek körében való vizsgálódásról pedig GÉCZI – HUSZÁR – SRAMÓ – MRÁZIK, 2002 cikkét.
 - 6 A falfirkákról lásd: <https://www.bama.hu/baranya/kek-hirek-bulvar-baranya/ujra-rasszista-felirat-virit-a-pecsi-egyetemmel-szemben-717586/>
 - 7 A feketék egyenjogúsításának folyamatáról lásd: MAGYARICS, 2008.
 - 8 A gyilkosságokról részletesen lásd: TÓTH, 2013.

Irodalomjegyzék

- BIGAZZI Sára (2013): Előítéletek. In: Varga Aranka (szerk.): Esélyegyenlőség a mai Magyarországon. Pécs. 15-36.
- BORDÁCS Margit (2001): A pedagógusok előítéletességének vizsgálata roma gyerekeket is tanító pedagógusok körében. Új Pedagógiai Szemle, 51. évf. 5. szám. 70-89.
- ERIKSON, E. H. (2002): Gyermekkor és társadalom. Osiris, Budapest.
- ERŐSS Gábor – GÁRDOS Judit (2007): Az előítélet-kutatások bírálatához. Educatio, 2007/1. szám. 17-37.
- GÉCZI János – HUSZÁR Zsuzsanna – SRAMÓ András – MRÁZIK Julianna (2002): A romákkal kapcsolatos beállítódás vizsgálata tanárjelöltek körében. Magyar Pedagógia, 102. évf. 1. szám. 31-61.
- MAGYARICS Tamás (2008): Fekete-fehér Amerika. Az első rabszolgától az első elnökig. Rubicon, XIX. évf. 189. szám. 10-20.
- SERDÜLT Sára (2015): Lenni és lehetni. Az identitás és az inkluzív kiválóság kapcsolata. In: Arató Ferenc – Varga Aranka (szerk.): Befogadó egyetem. Az akadémiai kiválóság fej-

lesztése az inklúzió szempontjainak érvényesítésével. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Pécs. 61-73.

TÓTH Béla István (2013): A romagyilkosságok rövid krónikája. <https://barankovics.hu/cikk/a-romagyilkosságok-rovid-kronikaja> [2017.07.04.]

VITÁRI Zsolt (2012): A Hitlerjugend és Délkelet-Európa. Gondolat Kiadó, Budapest.

Újra rasszista felirat virít a pécsi egyetemmel szemben (2017): <https://www.bama.hu/baranya/kek-hirek-bulvar-baranya/ujra-rasszista-felirat-virit-a-pecsi-egyetemmel-szemben-717586/> [2017.07.08.]

SZEGEDI JÓZSEF – VÉGH ZOLTÁN

A szentlőrinci települési szegregáció hatása a 7–8. osztályos tanulók továbbtanulási lehetőségeire. Kutatási beszámoló

Összefoglaló: *Tanulmányunkban egy – az eredeti céljaitól részben eltérő – mikrokutatás eredményeit foglaljuk össze. A 2017 tavaszán zajló vizsgálatunk fő célja a Szentlőrincen szegregált lakókörnyezetben élő általános iskolás (7-8. osztályos) gyermekek továbbtanulási lehetőségeinek és elképzeléseinek a feltérképezése. Meglévő statisztikai adatok elemzésére támaszkodva bemutatjuk a vizsgált települést és annak szegregátumait, valamint ismertetjük kérdőíves adatfelvételünk eredményeit, mely elsősorban a szegregátumokban lakó tanulók továbbtanulására, motivációik és lehetőségeik feltárására irányult.*

Kulcsszavak: *szegregáció, hátrányos helyzet, iskolai hátrány, továbbtanulás, motiváció*

Problémafelvetés

Több kutatás és tanulmány is rávilágított arra, hogy a hátrányos helyzetű, főként szegregált lakókörnyezetben élő tanulók iskolai sikeressége és továbbtanulási esélyei kortársaikhoz képest csekélyek, továbbá Magyarországon a lakóhely nagyban meghatá-

rozza a minőségi oktatási szolgáltatásokhoz való hozzáférést. A területi hátrány negatív hatásai több területen is megmutatkoznak. „A települések között nemcsak a népességszám tekintetében, hanem a lakosság társadalmi összetételére, munkaerő-piaci helyzetére vonatkozóan is jelentős eltérések tapasztalhatók. A társadalmi csoportok közötti távolság egyre növekszik: megemelkedett a lemaradó és „szegregálódó” települések aránya.” (BOROS, 2011: 97)

Kutatásunk elméleti keretét az alábbi alapfogalmak határozzák meg: társadalmi egyenlőtlenség, társadalmi mobilitás, területi szegregáció. Ezen alapfogalmakat a következő értelmezések szerint használtuk a kutatás során:

– **„A társadalmi egyenlőtlenség**en azt értjük, hogy az egyének és családok, valamint a különféle ismérvek alapján definiált társadalmi kategóriák helyzete a társadalomban nagy különbségeket mutat. Az egyenlőtlenségeknek számos dimenzióját lehet megkülönböztetni. Ilyenek a jövedelem, a vagyon, a munkakörülmények, a lakásviszonyok, a lakóhely környezete, a műveltség, a szabadidő mennyisége és eltöltésének módja, az egészségi állapot stb. A felsoroltak mind a társadalmi pozíciók közötti egyenlőtlenségek. Lehet azonban a társadalmi pozíciókba való bejutás (például az értelmiségbe vagy vezető beosztásba jutás) egyenlőtlenségeiről is beszélni. Ezt szokták esély-egyenlőtlenségnek nevezni (...)” (ANDORKA, 2006: 59)

– **„Társadalmi mobilitásnak** nevezzük azt a jelenséget, amikor az egyén vagy a család társadalmi helyzete megváltozik, például parasztból munkás vagy munkásból értelmiségi lesz. Az említett két példa a foglalkozás alapján definiált társadalmi kategóriák közötti mozgásra vonatkozik. A társadalmi helyzetet azonban meghatározhatjuk a jövedelem, az iskolai végzettség, a kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb lakóhely, az egyéni megbecsültség vagy a presztízs stb. alapján is, ebben az esetben az ilyen kategóriák közötti mozgást is mobilitásnak tekintjük. Amikor társadalmi mobilitásról beszélünk, általában a társadalmi hierarchiában történő fölfelé vagy lefelé mozgásra gondolunk. Ezt szokás *vertikális* mobilitásnak is nevezni. Elvben lehet azonban *horizontális* mobilitásról is

beszélni, tehát mobilitásnak tekinthetjük azt a helyváltoztatást is, amikor például a gépkocsiszerelő foglalkozást változtat és gépkocsivezető lesz (ez a két foglalkozás nagyjából azonos szinten van a társadalmi hierarchiában).” (ANDORKA, 2006: 152)

– **Területi szegregációnak** tekintjük, „ha egy-egy településen belül a különböző társadalmi rétegek, etnikai csoportok stb. lakóhelye erősen elkülönül egymástól. A szegregáció sokszor együtt jár a jövedelmi viszonyok és a települési infrastruktúra lényeges egyenlőtlenségeivel.” (ANDORKA, 2006: 131)

A területi szegregáció értelmezése során figyelembe vettük az erről szóló kormányrendeletet, mivel az elmúlt években zajló, a területi szegregáció feloldására irányuló magyarországi intézkedéseket ez alapvetően meghatározta: „A szegregált vagy szegregációval veszélyeztetett terület olyan egybefüggő terület, amelyen az alacsony társadalmi státuszú családok koncentráltan élnek együtt vagy a társadalmi státuszcsökkenés jelei tapasztalhatók, ezért a területen közösségi beavatkozás szükséges. Szegregációval veszélyeztetett terület lehet egy önálló településrész, de részét képezheti egy vagy több településrésznek is. A lehatárolás a 314/2012. (XI. 8.) Kormányrendelet 10. mellékletében meghatározott szegregációs mutató alapján történik. A lehatárolás során a település területén belül olyan területileg egybefüggő tömbök kiválasztása történik meg, amelyekre együttesen jellemző, hogy a szegregációs mutató határértékének megfelelően. Azon területek tekinthetők szegregátumnak, ahol a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 év) belül eléri, illetve meghaladja az adott településtípusokra vonatkozó határértéket, és amelyeken a magánháztartásokban élők száma meghaladja az 50 főt. Járásshely és 2000 főnél népesebb településnél a szegregátum, ahol a szegregációs mutató 35%, illetve a fölötti értéket vesz fel. Ahol a szegregációs mutató 30-34%, az szegregáció szempontjából veszélyeztetett területnek számít.” (SZENTLŐRINC TELEPÜLÉS- FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ, 2015: 122)

A kutatás céljai

Kutatásunk témája a Szentlőrincen szegregált lakókörnyezetben élő általános iskoláskorú gyermekek továbbtanulási lehetőségeinek és elképzeléseinek a feltérképezése. A választásunk oka főként az volt, hogy be szeretnénk bizonyítani, hogy a területi hátrányok, vagyis a szegregált lakókörnyezet hatásai a vizsgált településen, Szentlőrincen is tapasztalhatók, megmutatkoznak a gyermekek továbbtanulási útjaiban, azaz jellemzően a szakmunkásképzés vagyis szakiskolai-szakközépiskolai oktatás felé orientálódnak, esetenként nem is tanulnak tovább. A szegregátumokban felnövő gyerekeket életútjuk során számos kudarc éri, ezáltal a tanulás iránti motivációjuk is csökken. Ezzel a problémával is kívántunk foglalkozni, mivel azt gondoljuk, hogy elengedhetetlen a belső motiváció a sikeres tanulás rögzös útjain. Kutatásunk legfőbb céljának azt tűztük ki, hogy bebizonyítsuk, a szentlőrinci szegregátumokban élő gyermekek továbbtanulási esélyeit és lehetőségeit valóban csökkenti a területi szegregációs helyzetük. Célunk volt az is, hogy a kutatásunkkal megerősítsük azoknak a táborát, akik korábban szintén a területi szegregáció hatásait és következményeit vizsgálták.

Kutatásunk hipotéziseként a következőt fogalmaztuk meg: A szentlőrinci szegregátumokban élő gyermekek lehetőségei, esélyei, motiváltsága alacsonyabb, mint a nem zárt közösségben élő gyermekeké. Kérdésként fogalmazódott meg bennünk, hogy valóban csak a szegregáció általi hátrányok jelentősek-e a 7-8. osztályos tanulóknál vagy vannak más tényezők is, amik befolyással vannak a gyermekek lehetőségeire, esélyeire, motivációjára (pl.: iskolai környezet, pedagógus). Záró kérdésünk pedig az volt, hogy vajon milyen továbbtanulási utakat céloznak meg a szegregátumban élő gyermekek többi társukhoz viszonyítva.

Kutatásunk módszerei

Kutatásunkat kvantitatív módszerekkel végeztük el. A hetedik és a nyolcadik osztályosok körében önkitöltős **kérdőíves vizsgálatot** alkalmaztunk. Ezen módszer kiválasztásánál fontos szempont volt az, hogy a diákokat ne érje semmi féle külső inger, hatás vagy

befolyásolás a szubjektív vélemény elérése miatt. Kutatásunk során elemzés alá vontuk a Központi Statisztikai Hivatal 2011-es népszámlálási **adatait**, valamint a Szentlőrinci településfejlesztési koncepciót. Ezen adatok számunkra sok értékes információval szolgáltak. Ez a KSH mérései alapján kijelölt szegregátumok és szegregációval veszélyeztetett területek megismerését tette lehetővé, valamint a Szentlőrinci településfejlesztési koncepció tényszerű adatokkal szolgált a lakosság területi létszámáról, iskolai végzettségéről és munkanélküliségéről.

Kutatásunk eredményei

Elsőként a **kérdőíves kutatás** eredményeit mutatjuk be. A célcsoportunk a hetedik, valamint a nyolcadik osztályos tanulók voltak. Mivel ez a korosztály még nem töltötte be a 18. életévét, ezért szükséges volt a szülei írásos formában történő beleegyezése a kérdőíves lebonyolításához. Összesen 110 diák jár ezekbe az osztályokba, azonban mindösszesen 15 szülői beleegyező nyilatkozat érkezett vissza az iskolába igen válasszal. Ez a mennyiség kevésnek bizonyult számunkra a kutatásunk releváns eredményessége szempontjából, így gyakorlatilag a kizűzött célunk megghiúsult. Ezért személyes kapcsolatainkra kellett hagyatkoznunk és személyes felkereséssel lebonyolítanunk a kérdőívek kitöltését. Eredeti terveink szerint kontrollcsoportot is vontunk volna be a kutatásba (a 7-8. osztályos, nem szegregátumban lakó tanulók csoportját), azonban idő és ismeretségi hiányokból adódóan csak a szegregátumokban élő célcsoportot sikerült felkutatni és lekérdezni. Ebből az adódik, hogy nincs összehasonlítási alapunk, csupán a lekérdezettek helyzetét, továbbtanulási irányait, valamint iskolai motiváltságát tudtuk kideríteni. A kutatásunk tehát egy inkább leíró, mintsem összehasonlító kutatás lett. Ezekről kívánunk a következőkben beszámolni.

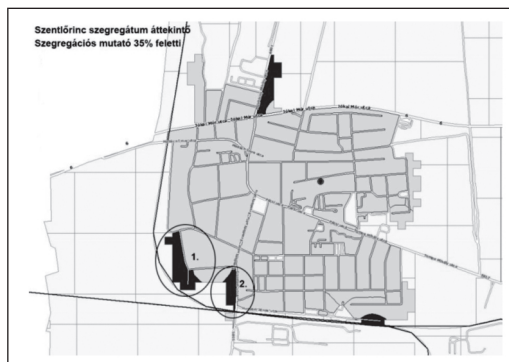
Összesen 20 szegregátumban élő gyereket sikerült elérnünk. Ebből 12 fiú és 8 lány volt. Életkori átlaguk 13 év, testvérek számának átlaga 3,1. Egy-egy háztartásban túlnyomó részt a szülőkkel és a testvéreikkel élnek, elvétve volt olyan, hogy több generáció is együtt él. Lakóhelyük a KSH lehatárolása szerint az egyes számú szegregátum, ami a Baja utcát, a Széchenyi utcát és az

Árpád utcát teszi ki. Kérdőívünk rákérdezett a szülei iskolai végzettségére is, ami a lekérdezetteknel az édesanyák esetében a 8 általános iskolai végzettség volt általában, az apák esetében pedig a szakiskolai vagy szakmunkás képzés volt a legjellemzőbb. A szülők foglalkozását tekintve az anyák többsége háztartásbeli volt, ami azt jelenti, hogy az édesanya az otthoni teendőket látja el. Az ok főként az alacsony iskolai végzettség, valamint a kisebb gyermek gondozásának szükségében rejlik. Az apák tekintetében a többség vagy közfoglalkoztatott, vagy alkalmi munkavállaló. A szülők családi állapotát tekintve túlnyomórészt az élettársi kapcsolat volt jellemző. A kérdőívünk ettől a ponttól a gyermekekre vonatkozóan tett fel kérdéseket. Arra a kérdésre, hogy ki motiválja leginkább őket a tanulás terén, a legtöbb válasz a tanárra, illetve a barátokra érkezett. Ez azt jelenti számunkra, hogy maguk a szülők kevésbé funkcionálnak motiváló tényezőként a gyermekek iskolai előmenetele szempontjából. Továbbá a legfőbb motiváló erőként a pénz, mint eszköz jelent meg a leggyakrabban. Erre az eredményre számítottunk, hiszen tudásunk és tapasztalatunk is azt igazolja, hogy a pénz ezekben a közegekben a legfontosabb helyen áll, mint motiváló tényező, hiszen csakis ezáltal tudnak kitörni a környezetükből. A kérdéssorunkban a következő az volt, hogy mik azok a dolgok, amik akadályozzák őket a tanulásban. A válaszok túlnyomó többségében az anyagiakat írták be. Ez is várható volt, hiszen köztudott, bár maga az oktatás ingyenes, azonban számtalan járulékos költség van, ami igencsak megnehezíti egy hátrányos helyzetben lévő családból érkező gyermek tanulási útját. Járulékos költségek alatt értjük a tanszereket, a könyveket, az étkeztetést, a ruháztatást, az osztálypénzt stb. Rákérdeztünk arra is, hogy milyen jellegű középiskolában kívánják tovább folytatni tanulmányaikat. A legtöbben a szakiskolát, illetve a szakközépiskolát jelölték meg, a gimnázium meg sem jelent a válaszok között. Ez nem szól másról, csupán a mintakövetésről. A korábbiakban leírtuk a szülők iskolai végzettségét, az apáknál jellemző iskolai végzettség egybeesett azzal, amilyen tovább tanulási utakat maguk a gyermekek is megcélzottak. További kérdésként szerepelt, hogy szeretnének-e diplomát szerezni. Erre többségében a nem tudjuk még, nem beszéltünk, vagy nem gondolkodtunk róla válasz jött, vagyis a felsőfokú tanulmányok nem jelennek meg a diákok elképzelései között.

Összességként elmondható, hogy a vizsgált tanulók megerősítették azokat a korábbi kutatási tapasztalatokat, miszerint az alacsony státuszú, hátrányos helyzetű és még területileg is hátrányban felnövő gyerekek többségének iskolai útjai mintakövetés alapján zajlanak. Kevés a kitörési pont, a kitörési lehetőség, így legtöbbször egy-egy gyermek képes ténylegesen változtatni csupán a sorsán.

A továbbiakban a Szentlőrinci településfejlesztési koncepció néhány a kutatásunk szempontjából **releváns adatát** fogjuk elemezni. Az adatok szemléltetik a város összesített mutatói, valamint az egyes szegregátumokra (lásd: 1. ábra) vonatkozó mutatókat is, így összehasonlíthatóvá válnak a szegregátumokban élő lakosok adatai az összlakossági adatokkal.

1. ábra. Szegregátumok, szegregációval veszélyeztetett területek áttekinthető kartogramja a 2011-es népszámlálás alapján

(Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011-es Népszámlálás)
(SZENTLŐRINC TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ, 2015: 123)

Az alábbi táblázat a lakónépességre, a 0-14 évesek arányára, az iskolai végzettségre és a munkajövedelemre vonatkozik.

1. táblázat. A szentlőrinci szegregátumokban élő népesség néhány mutatója, 2011 (Forrás: KSH 2011-es adatszolgáltatás) (SZENTLŐRINC TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ, 2015: 128. Készült a 3.3-1. táblázat adatainak felhasználásával)

Mutató megnevezése	Szentlőrinc összesen	1. szegregátum	2. szegregátum	szegregációval veszélyeztetett terület
Lakónépesség száma	6662	77	76	205
Lakónépéségen belül a 0-14 évesek aránya	14,4	20,8	22,4	15,1
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya (15-59 évesek) belül	14,3	49,0	44,4	45,3
Felsőfokú végzettségűek a 25 éves és idősebb népesség arányában	13,1	3,8	8,7	5,9
Rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők (15-59 éveseken) belül	39,2	68,6	64,4	61,9

Elemelvén az 1. táblázatot kettő, számunkra lényeges adatot emelnénk ki. Az egyik a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya a 15 és 59 évesek körében. A teljes lakosságot tekintve 14,3 %-az, aki legfeljebb 8 osztállyal vagy annál kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezik. Ezzel szemben, ha az 1. szegregátumot vizsgáljuk, majdnem az ott élők felének maximum 8 általános iskolai végzettsége van. Ez az adat igazolja az általunk végzett kutatásunk eredményeit, ahol az anyáknál volt a legjellemzőbb a 8 általános iskolai végzettség. A másik választott mutatónk a rendszeres munka jövedelemmel nem rendelkezők aránya a 15-59 évesek körében. A táblázat szerint az összlakosság 39,2 %-a nem rendelkezik rendszeres munka jövedelemmel, míg szintén az 1. szegregátumot tekintve, csaknem a lakosság kétharmadának nincs rendszeres munkából származó jövedelme. Ezt az adatot is visszaigazolja a kutatásunk. Nálunk is megjelent az alkalmi munkavállalás az apák körében, ami köztudottan nem számít rendszeres munkajövedelemnek. Összesítve a KSH által felvett adatok is azt bizonyítják, hogy a területi hátrány, azaz a „szegregált” környezet marginalizált helyzetbe taszítja az ott élő lakosságot. Vagyis mind iskolai végzettség,

mind munkavállalás szempontjából hátrányban vannak azokkal szemben, akik nem szegregált környezetben élnek. „Az okok és következmények között szerepel az adott terület alacsony foglalkoztatási rátája, a munkanélküliség magas aránya, a munkahelyek hiánya, a magas iskolai végzettséggel rendelkezők elvándorlása, s helyükre rossz (vagy rosszabb) helyzetben lévő, szegény népesség beköltözése...” (BOROS, 2011: 97)

A következő táblázatban a munkanélküliek aránya, illetve a lakások nagyságának és komfortfokozatának mutatói láthatóak, amiből szintén fontos következtetések vonhatók le.

2. táblázat. A szentlőrinci szegregátumokban élő népesség néhány mutatója, 2011 (Forrás: KSH 2011-es adatszolgáltatás) (SZENTLŐRINC TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ, 2015: 128. Készült a 3.3-1. táblázat adatainak felhasználásával)

Mutató megnevezése	Szentlőrinc összesen	1. szegregátum	2. szegregátum	szegregációval veszélyeztetett terület
Lakónépesség száma	6662	77	76	205
Munkanélküliek aránya	12,5	36,0	29,2	24,0
Alacsony komfort fokozatú lakások aránya	4,9	10,5	11,5	26,4
Egyszobás lakások aránya a lakott lakásokon belül	4,1	5,3	30,4	23,9

A fent látható táblázat Szentlőrinc település munkanélküliségének 2011-es mutatóit ábrázolja. Jól látható, hogy a teljes lakosság 12,5 %-ának nincs munkája, míg az 1. szegregátumban élők több mint egyharmada munkanélküli státuszban van. A kutatásunk hasonló adatot nem produkált, azonban a gyermekek válaszaiból, miszerint a legfőbb hátráltató tényező a pénz hiánya, némi összefüggést mégis tudunk találni. Tehát azoknál a gyerekeknél, ahol a pénzhiány hátráltatja a tanulást, nagy valószínűséggel szüleik nem rendelkeznek munkával, vagy alacsony presztízsű munkát, alacsony bérért végeznek. Ezt a fent látható statisztikai adat is alátámasztja, hogy a szegregátumban élők többsége munkanélküli státuszban van. A másik két adat (a lakáskörülményekre és feltételeire vonatkozó adatok) is azt

mutatja, hogy a szegregált lakókörnyezetekben a lakások komfortfokozata magasan elmarad a többséghez képest, valamint az egy négyzetméterre jutó hely is eltér az egészségestől, mivel legtöbbször többen élnek egy-egy egyszobás vagy másfél szobás lakásban. Ennél a pontnál kicsit megállva azt gondoljuk, említésre méltó, hogy milyen fontos is a gyermekek számára az elegendő hely a minőségi tanulás szempontjából. Világos, hogy egy 6 fős családban, ahol 4 gyermek és két felnőtt van egy légtérben, lehetetlen odafigyelni a tanulásra és bárminemű tudás elsajátítására. Tehát a gyermek azáltal, hogy egy alacsony komfortfokozatú és alacsony négyzetméterszámú lakásban él, iskolai fejlődésében nagyban hátráltatva van.

Összegzés

Megállapítható, hogy a Szentlőrinc településen lévő „szegregátumok” a többi településhez hasonlóan marginalizált helyzetbe taszítják az ott élő embereket. Tehát mind a munkavállalás, mind az iskolázottság, mind az élet számos más területén hátrányban vannak a társadalom többi tagjához képest. Kutatásunk fókuszában kifejezetten a hetedik, nyolcadik osztályos tanulók iskolai előmenetele, esélyeik, motivációjuk, valamint elképzeléseik álltak. Azt gondoljuk, bár a teljes mintavételünk a tervezetthez képest meghiúsult, mégis sikeresnek mondhatjuk a kutatásunkat. Ugyanis sikerült megerősíteni és alátámasztani az általunk kutattott és elemzett adatokkal egy hangsúlyos társadalmi problémára vonatkozó általános ismereteinket. Kutatásunk is megerősíti az alábbi megállapítást: „A romló demográfiai mutatókat, előregedő korfát felmutató magyar társadalomban a pozitív reprodukciós mutatókkal rendelkező (a középosztálybeli családokhoz képest átlagosan magasabb gyermekszámot vállaló) hátrányos helyzetű csoportok gazdasági aktivitásának és produktivitásának biztosítása ösztársadalmi érdek. Ezen célkitűzés az átlagos iskolázottsági szintjük emelésével valósítható meg, hiszen alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező munkavállalók iránti munkaerőpiaci kereslet minimálisra csökkent, a foglalkoztatás alsó képzettségi küszöb a szakiskolát végzetteknél húzható meg.” (Szűcs, 2010: 8)

Irodalomjegyzék

- BOROS Julianna (2011): A települési szegregáció feltételezett okai és következményei. Pécsi Szociológiai Szemle, 2011. tavasz. 97-111.
http://szociologia.btk.pte.hu/sites/default/files/Acta_Sociologia/09_Boros.pdf [2017.09.16.]
- ANDORKA Rudolf (2006): Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest.
- SZÚCS Norbert (2010): Többiskolás településeken zajló közoktatási deszegregációs programok sikerkritériumai. Doktori (PhD) értekezés. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs, 2010.
<http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/5281/szucs-norbert-phd-2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [2017.09.16.]
- SZENTLŐRINC TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ, 2015 = Szentlőrinc Településfejlesztési Konceptió és Integrált Településfejlesztési Stratégia. I. kötet: Megalapozó vizsgálat. Terra Stúdió Kft, Budapest, 2015.
http://www.szentlorinc.hu/data/onkormanyzat/telepules-fejlesztes/Megalapozo_Strategia.pdf [2017.09.16.]

DOBÓ TIBOR – FARKAS KLAUDIA KATA

How are you? Az angliai magyar munkavállalók vizsgálata

Összefoglaló: *Tanulmányunk a magyarok Angliába való kivándorlását veszi górcső alá. On-line kérdőíves kutatásunk (n=111) alapján elemzéseinkben egy képet adunk arról, hogy az egyes társadalmi rétegek hogyan és milyen arányban vesznek részt a migrációs folyamatokban, illetve milyen cél hajtja őket. Másrészt rámutatunk írásunkban, hogy az egyik legnépszerűbben választott célországba (Angliába) történő kivándorlási folyamatok milyen képet mutatnak napjainkban.*

Kulcsszavak: *migráció, Anglia, munkavállalás*

Bevezetés

Kutatásunk¹ témájának miérettjét kíváncsiságunk mellett egy 2017-es évi mikrokutatás is megelőzte. Ez egy négy interjúra alapozó mikrokutatás volt, amelyet Csonka Norbert Dávid készített el, azt vizsgálva, hogy hogyan élnek Angliában magyar munkavállalók. Három fő tény derült ki a kutatásból: többnyire a szakmájukba dolgoznak, jól élnek, viszont haza vágyódnak.² Másodsorban az érdeklődésünk vezérelt ehhez a területhez. Az ismeretségi körünkben egyre többen hagyják el Magyarországot, illetve számos statisztikai adat is erről tanúskodik. Szerettük volna ezt a tapasztalatot tudományos alapra helyezni és egy ké-

pet felvázolni a migráció okairól, illetve a külföldi tartózkodásról, életszínvonalról.

Az elmúlt években több kutatás is született a magyar migrációs helyzetről. Egy 2014-es átfogó tanulmány³ több szempontból vizsgálta a kivándorlást egész Európára nézve. Az eredményekből kiderült, hogy legtöbb migráns 26 és 50 év közöttiek és rendelkezik felsőfokú végzettséggel. (BLASKÓ – SIK – LIGETI, 2014) Emellett a választott célországok közül egyértelműen Németország és az Egyesült Királyság dominanciáját lehet látni. (BLASKÓ – SIK – LIGETI, 2014) Nem meglepően változott a kivándorlás mértéke a rendszerváltás után, hiszen miután véget ért Európában a hidegháború (1947-1991), sokkal könnyebben lehetett közlekedni a régi keleti tömb országaiban lakóknak is. A statisztikák azt mutatják, hogy 1991-et követően folyamatosan növekszik a kivándoroltak száma, 2012-től viszont kis mértékű visszaesés mutatható ki. (SIK – SZEITL, 2016)

A kutatásunkhoz hasonló témában már korábban, 2014-ben is készült felmérés, amelyet Somogyi Noémi végzett el. Többek között azt a következtetést vonta le, hogy jobb anyagi helyzetbe szeretnének kerülni az Angliába érkezők. Fontos megemlíteni, hogy ez a munka a célcsoportot nem szűkítette le magyarokra, hanem többféle nemzetiségbeli is szerepel az alanyok között. (SOMOGYI, 2014)

A felmérés közben több kitöltő is megkért minket, hogy tájékoztassuk őket az eredményről. Ebből, illetve a kinti életből azt következtetjük, hogy a külföldön élő magyarok összetartanak, ami erősíti is őket a kintlétük alatt, hiszen egy másik ország területén idő kell a beilleszkedéshez.

A kutatás kérdései, előzetes feltételezések

Három fő kérdést tettünk fel magunknak a munka kezdetén. Mivel rengeteget hallani, hogy a diploma megszerzése után külföldbe gondolkodnak a hallgatók és ez egyfajta veszélyt is jelenthet az országra nézve, így az első kérdésünk, hogy melyik korosztályra jellemző leginkább az elvándorlás. A második egy alapkérdés, amely átfogja az egész kutatást: mi az oka a magyarok külföldre vándorlásának? Végül kíváncsiak voltunk, hogy a

munkavállalás esetén milyen típusú munkához jutnak Angliában a magyarok, mennyi és milyen esélyünk van a munkaerőpiacon. Feltételezzük, hogy az Angliába való kiköltözés oka az életszínvonal emelkedésének reménye, ezzel együtt az is, hogy tudatosan tervezik a következő éveket. Előfeltételezésünk, hogy a kivándorló munkavállalók nagyobb arányban végeznek fizikai munkát, mint szellemi munkát; többségben beosztottként dolgoznak, nem pedig vezetőként.

A kutatás módszertana

Kutatásunkhoz a kvantitatív, survey kutatási módszert választottuk, az online kérdőív módszerét. Ennek legfőbb oka, hogy a meglehetősen nagy távolságot köztünk és az angliai magyar kitöltők között máshogy nem vagy csak nehézségek árán tudtuk volna áthidalni. Kérdőívünk egyaránt tartalmazott zárt és nyitott kérdéseket. A nyitott kérdéseink a szabadidő eltöltésére, illetve a jövőbeni tervekre vonatkoznak, amivel az életmód stabilitására szeretnék rámutatni, illetve arra, hogy mennyire érzik jól magukat az alanyaink Angliában.

A kérdőíves adatfelvételt 2018. első negyedévében végeztük. Ahhoz, hogy minél nagyobb kitöltési számot érjünk el, nemcsak ismerősinket kerestük fel, hanem közösségi oldalakon is megosztottuk kérdőívünket. Emellett barátainkat is megkértük, hogy segítsenek minél több emberhez eljuttatni munkánkat. Ezzel sikerült elérnünk elsődleges célunkat - kibővíteni az elmúlt évi mikrokutatás alanyainak számát -, összesen 111 magyar választát rögzítettük, akik jelenleg Angliában dolgoznak vagy korábban dolgoztak ott.

Az eredményt torzíthatja, hogy a felmérést online végeztük, így az emberekhez csak levélben, illetve közösségi oldalakon keresztül juthatott el a kérdőív, így a mintánk nem reprezentatív.

Szerencsénkre az általunk választott online felület, melyen a kérdőívet készítettük el, meglehetősen megkönnyítette a munkánkat, hiszen az adatokat azonnal táblázatba rendezte, melyet a megfelelő statisztikai elemző programba (IBM SPSS) tudunk beemelni. Ezt követően megtörtént az adatok tisztítása, majd azok feldolgozása, kiértékelése.

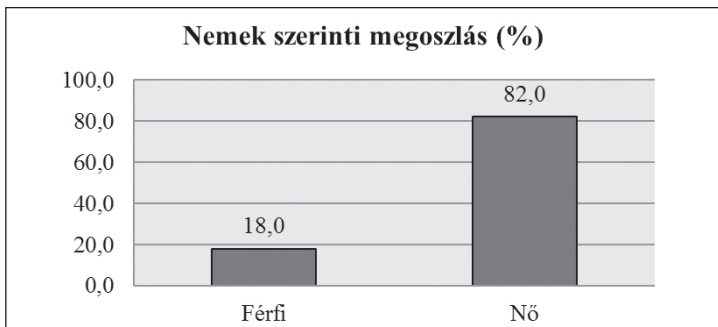
A migráció

A vándorlás nem újkeletű cselekvés, történelme szinte egy idős az emberével. (SZALAYNÉ, 2009) Napjainkra már igen széles körű fogalomná vált, ezáltal több csoportosítása is született. (HAUTZINGER – HEGEDÜS – KLENNER, 2014) Tanulmányunk megírása előtt úgy gondoltuk, hogy többségében az ország lakosságának fiatalabb része vándorol külföldre, akiknek elvárása nem igazolódik, vagyis nem kapják meg azt az életstabilitást, amit kívántak. Emellett írásunk megerősíti azt a feltevést, hogy a posztmodern társadalom egy sajátossága, hogy egyre többféle normarendszer működik, ami a lokális kötődést gyengíti. (HAJDÚ, é.n.)

A kutatás eredménye

Kérdőívünket 111 fő töltötte ki. A nemek megoszlása egyértelműen a nők felé hajlik, a 111 főből 82% (91 fő) nő és 18% (20 fő) férfi (1. ábra). Közülük 88 fő (79,2%) a fővárosban, 18 fő (16,2%) egyéb városban született, 5 fő (4,5%) pedig községben.

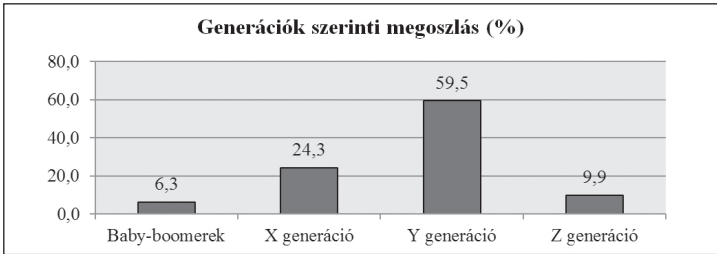
1. ábra. Nemek szerinti megoszlás

A kitöltők több mint fele, 59% (66 fő) az Y generációból⁴ került ki, azaz 1980 és 1994 között születtek. Az Y generáció korosztálya 1982 és 1995 között születtek, a Z generációba a 1995 és 2010-ben születettek tartoznak. Legkisebb arányban a baby-

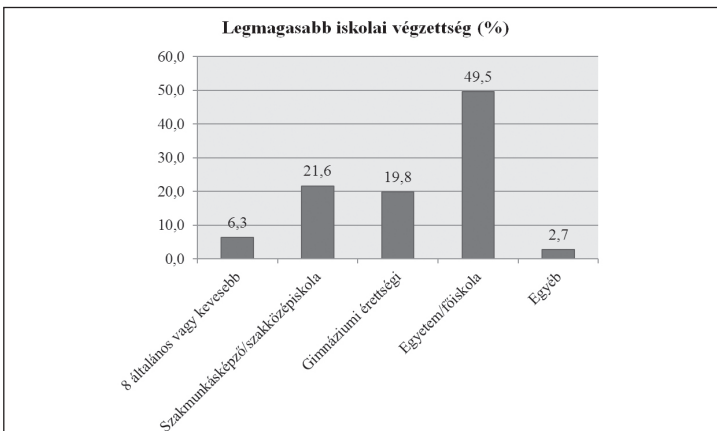
boomerek, vagyis az 1946 és 64 közötti években születettek voltak jelen a mintánkban. (2. ábra) A megoszlás eredményét nagyban befolyásolhatja a kérdőív eljuttatása a „kint” élő magyarokhoz, hiszen csak az internethasználóknak volt lehetőségük a kitöltésre.

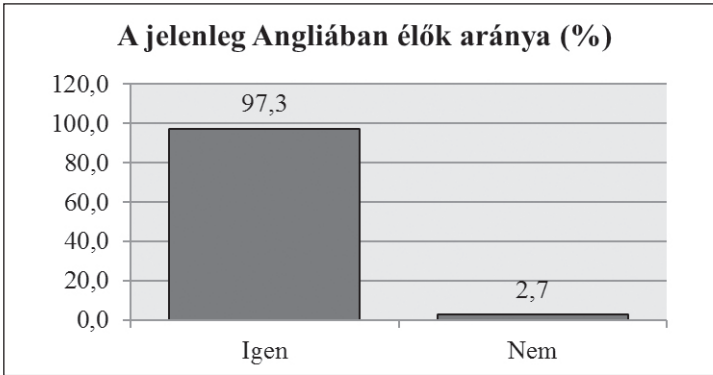
2. ábra. Generációk szerinti megoszlás

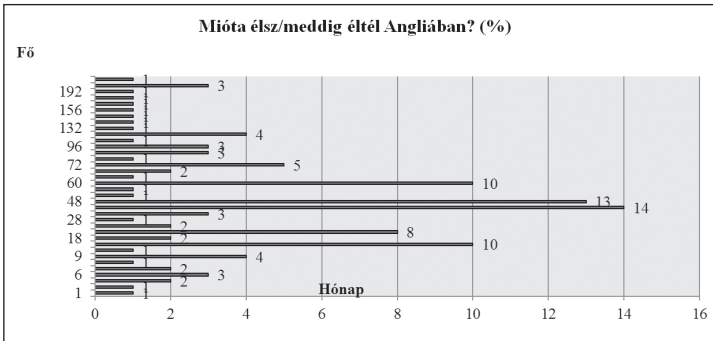
A 3. ábra azt mutatja, hogy a kint élő magyarok milyen végzettséggel utaztak Angliába és próbáltak szerencsét. Párhuzam az ország munkalehetőségével. A 111 fő fele (49,5%, 55 fő) főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezik. A többi végzettség messze elmarad ettől az arányszámtól, a kitöltők közel ötöde rendelkezik érettségivel, ugyanígy ötöde valamilyen szakmával. Legkevesebben 8 általánossal vagy kevesebbel rendelkeznek.

3. ábra. Legmagasabb iskolai végzettség

4. ábra. Angliában élők aránya

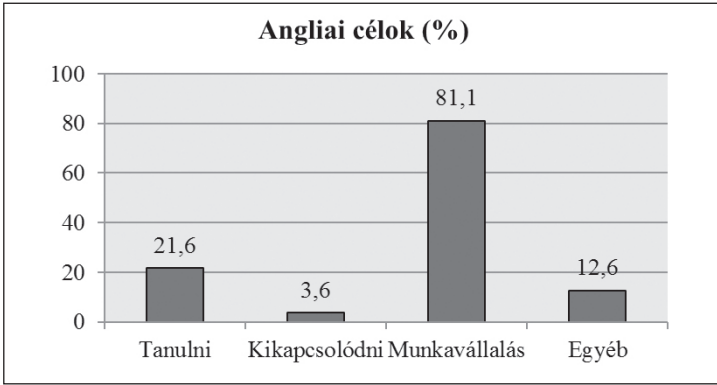
A kitöltők közül olyan is akadt, aki jelenleg nem tartózkodik Angliában, de korábban ott élt. Arányuk elenyésző, 2,7%-ot mutat. (4. ábra) Továbbá az 5. ábra szemlélteti, hogy korábban hány hónapot, illetve most mennyi ideje élnek Angliában. Ezeket a további adatok miatt véljük fontosnak, hogy a válaszok milyen tapasztalattal születtek, ami azt mutatja, hogy legtöbbször 3 és 4 év közötti tapasztalatuk alapján jelölték meg válaszaikat.

5. ábra. Angliában eltöltött idő aránya

Kíváncsiak voltunk, hogy az általunk vizsgált személyek milyen céllal mentek Angliába. A kutatás kezdetekor azt feltételeztünk, hogy alanyaink elsősorban egzisztenciális biztonságért, stabilabb élet reményében mennek el Magyarországról. Az eredmény

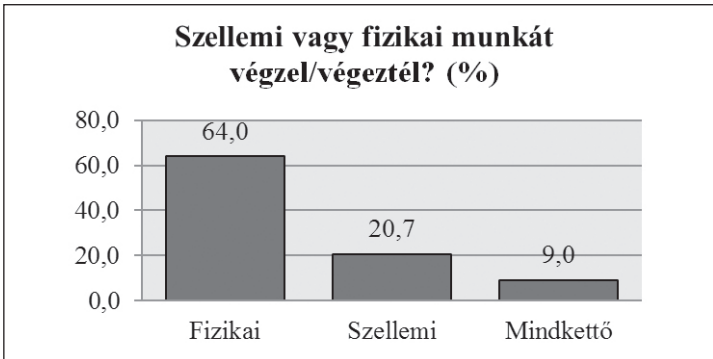
a várakozásunkhoz hasonló képet mutatott, 81,1%-ban (90 fő) a munkavállalást jelölték célként. A többi válasz nagyban alulmaradt, tanulni 21,6% (24 fő), kikapcsolódnival 3,6% (4 fő) szeretne a kintléte alatt. Látható, hogy az összes válasz száma meghaladja a válaszadók számát, ez azért van, mert több válaszkategóriát jelöltek meg a kitöltők.

6. ábra. Az angliai tartózkodás céljai

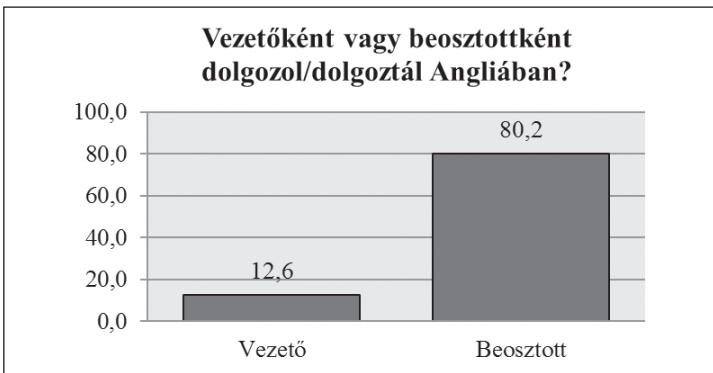

A harmadik hipotézisünk szerint a kivándorlók többsége inkább két kezével, mint szellemi képességével keresi a betevőjét és másodrangú szerephez jut a munkahelyein. Mind a kettő állítás beigazolódott, ahogy a 7-es és a 8-as ábra is szemlélteti. A mintánkban szereplők mintegy háromszor annyian végeznek fizikai munkát, mint szellemi (miközben közel 70% érettségivel vagy diplomával rendelkezik) és csak elenyésző a száma azoknak, akik vezetőként találták meg a helyüket. Ennél a két kérdésnél (7. és 8. ábra) a válaszadók között volt, aki nem dolgozott, ezért az összérték nem éri el a 100%-ot, ők üresen hagyták kérdést.

7. ábra. Szellemi és fizikai munkát végzők aránya

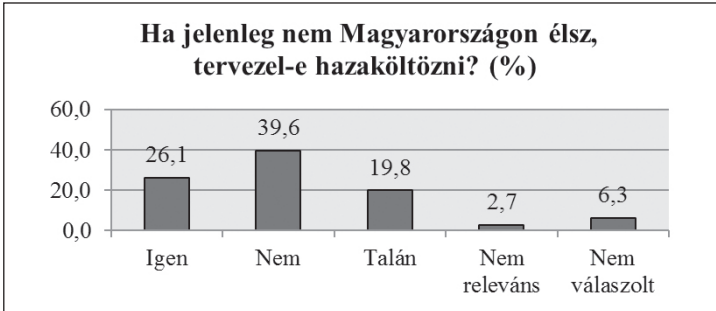

8. ábra. Vezetők és beosztottak megoszlása

Számunkra a legérdekesebb, váratlan eredményt a hazaköltözés fontolgatása adta. A jelenleg nem Magyarországon élő válaszadók (95 fő) 26,1%-a (29 fő) hazaköltözne, 39,6 %-a (44 fő) nem költözne vissza, 19,8%-a (22fő) pedig talán visszaköltözne Magyarországra.

9. ábra. Az Angliában való letelepedés és a hazaköltözés tervének megoszlása

Tovább gondolva a hazaköltözés lehetőségét, feltettük azt a kérdést, milyen feltételekkel vagy indokkal választják a visszaköltözést. Legtöbbször a stabil megélhetés (jó fizetés és munkahely) választ adták (29 fő), természetesen visszacsatolva a 6. ábrához, hogy ki miért választotta a migráció lehetőségét. A többi válasz pusztán csak néhány fő jelölte, az indokok között megtalálható volt a nyugdíj, a szakmai fejlődés vagy a politikai élet változása. Négy fő nyilatkozta, hogy már semmi áron se költözne vissza.

Következtetés

Hipotéziseink beigazolódtak a kérdéseink során. A mintánkban szereplő kivándorlók nagyrésze egy jobban fizető állás reményében ment ki, hiszen többségük érettségivel vagy egyetemi végzettséggel is a fizikai munka világába vágott bele. Nagyrésztük fizikai munkát végez beosztotként. Viszont érdekes és igazolja is a puss-pull hatást, hogy a többség nem jönne vissza Magyarországra. Ez az elmélet Ravensteinhez fűződik, vagyis a kivándorló országhoz negatív tényezőket tulajdonítanak, mint az alacsony életszínvonal, alacsony munkabér és a célországot egy sokkal lakhatóbb helynek gondolják. (GRIGG, 1977.) Ugyanakkor igazolódni látszik a „brain drain” vagyis az agyelszívás elmélete is. Ez azt jelenti, hogy képzett szakemberek kivándorolnak, otthagya anyaországukat, a célország pedig kamatoztatja tudásukat oly módon, hogy nem kellett fizetnie a képzésüket, oktatásukat.

Jegyzetek

- 1 A kutatócsoport tagjai: Csonka Norbert Dávid, Dobó Tibor, Farkas Klaudia Kata, Horváth Rajmund
- 2 A munkából tanulmány nem készült, a kutatási beszámoló konferencián került bemutatásra.
- 3 <http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b337.pdf> [2018.08.16.]
- 4 MCCRINDLE (2009): The ABC of XYZ. Understanding the Global Generations

Irodalomjegyzék

- BLASKÓ Zsuzsa – SIK Endre – LIGETI Anna Sára (2014): Magyarok külföldön - Mennyien? Kik? Hol? In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport 2014. TÁRKI, Budapest. 351-372. <http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b337.pdf> [2018.08.16.]
- HAJDU Ágnes (é.n.): Migráció, identitás, otthonosság. http://www.bibliothek.elte.hu/sites/default/files/hajdu_agnes_0.pdf [2018.08.16.]
- HAUTZINGER Zoltán – HEGEDÜS Judit – KLENNER Zoltán: A migráció elmélete. Nemzeti Közszerkesztési Intézet Rendészettudományi Kar, Budapest, 2004. http://real.mtak.hu/16634/1/w207.bat_session%3D1164013711%26infile%3D%26sobj%3D8961%26cgimime%3Dapplication%252Fpdf [2018.08.16.]
- GRIGG, D. B. (1977): E. G. Ravenstein and the „law of migration”. *Journal of Historical Geography*, 1977/3.
- MCCRINDLE (2009): The ABC of XYZ. Understanding the Global Generations. 2009. McCrindle Research Pty Ltd. http://www.saspa.com.au/wp-content/uploads/2016/02/The-ABC-of-XYZ_Chapter-1.pdf [2018.08.16.]
- SIK Endre – SZEITL Blanka (2016): Migráció a mai Magyarországról. *Educatio*, 25. évf. 4. szám. 546-557. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00098/pdf/EPA01551_educatio_2016_4_546-557.pdf [2018.08.16.]
- SOMOGYI Noémi (2014): A külföldi munkavállalás indítékainak

vizsgálata a fiatalok körében Londonban. E-Conom, 3. évf.
1. sz. 1-11.

SZALAYNÉ Sándor Erzsébet (2009): Bevándorlási politika Európában és Magyarországon – „Munkaerőt hívtunk és emberek jöttek” http://www.publikon.hu/application/essay/500_1.pdf [2018.08.16.]

A (szöveg)testek reprezentációjának Pillanatragsztója

Összefoglaló: A tanulmány kísérletet tesz Tóth Krisztina *Pillanatragsztó* című prózakötetének elemzésére, értelmezésére. A vizsgált novellákban a szereplők jelenlétét megtöri a hiány észlelése, hiszen az elbeszélők azokat a távol levő vonatkozásokat is érzékeltetik, amelyek az adott pillanatban néma (szöveg)test-tapasztalatként hallgatnak. A (szöveg)testek fizikuma, a testfelszínük láthatósága pedig kulturális és társadalmi tettként, performatív aktusként értelmezhető. A tanulmányból kiderül, hogy milyen retorikai szintekre osztható fel a testfelszín, hogy a bőrfelület milyen tevékenységeken keresztül reprezentálja azt ént, a Másikat és a világot. A szereplői, elbeszélői (szöveg)testek kulturális antropológiai, korporeális narratológiai és gender szempontú elemzésével feltárható a mélyebb összefüggések, jelentéshorizontok rendszere.

Kulcsszavak: (szöveg)test, néma testtapasztalat, reprezentáció, korporeális narratológia

Bevezetés

Jelen tanulmány Tóth Krisztina kortárs író 2014-ben megjelent *Pillanatragsztó* című kötetének elemzésére, értelmezésére tesz

kísérletet. A novelláskötet megjelenése a szerző 25 éves írói munkásságához kötődik, amelyet a 25 novella is szimbolizál, de a kötet nemcsak az írói pályakezdéshez kapcsolható, hanem egyben a rendszerváltás negyedévszázados fordulójához is. A *Pillanatraasztó* mindegyik novellája sajátos, megrázó univerzumot hoz létre, ugyanúgy ahogy a korábbi két novelláskötet, a *Vonalkód* és a *Pixel*. A *Pillanatraasztóban* is az elrejtegetett problémák, titkok, sérülések, traumák kerülnek reflektorfénybe a szereplői testek kiszolgáltatottságának reprezentálásán keresztül.

A kiszolgáltatottság reprezentációjának elengedhetetlen eszköze a test. Elvégre a kultúra elsajátítása, illetve az abba való beilleszkedés alapjai azok az utánzáson alapuló folyamatok, amelyeknek elengedhetetlen eszköze a test, ugyanakkor a test reprezentálhatóságának az újrafelfedezése a jelölés és a jelentés egységének megingásának és az ismeretelméleti átalakulások következménye.¹ Ez alapján a tanulmány további kérdésfelvetése, hogy vajon miként járul hozzá az én saját testképe az identitáshoz, valamint hogyan tárható fel a narratívába ágyazódott testtapasztalat?

25 év *Pillanatraasztója*

A *Pillanatraasztó* egy kíméletlen szubjektív láttelepet nyújt a korról, a jelenkor legbrutálisabb szituációjáról. A kötet keretes szerkezetű, a 25 év emlékidézését szimbolizálják az első (*Doors*) és az utolsó (*Egyszer már nyertem*) novella által közre fogott történetek, melyek öt ciklusra tagolódnak, s mindegyik rész öt elbeszélésből épül fel.

A ciklusok mindegyike a hiányról tanúskodik, egy-egy hiányalakzat köré épülve. A hiány lesz az a pillanatraasztó, amely egy-egy rövid pillanatra képes összekötni a történeteket. A *Napfogatkozás* című első ciklusban mindenki keres valamit, az állandó hiányérzet dominál, a kutatás gesztusa összekapcsolja az egymástól távol álló szereplőket, életeket. A teljesség iránti vágy, valamint a másik hiányának a betöltése iránti vágy hajtja a szereplőket. A *Játszódjatok!* című ciklus a tragikus, félrecsúszott sorsokat reprezentálja rendkívül naturális módon. A novellák hangulatának világát a teljes kilátástalanság érzése uralja. Egyre hangsúlyosabbá

válnak az agresszivitásról tanúskodó jelenetek és a kiszolgáltatott testeket láttató képek, illetve az abból kitüremkedő salakanyagok. *Végül is még nyár van!* ciklus az emberi kapcsolatok, kiemelten a férfi-női kapcsolatok válságát reprezentálja, ahogy a *Vonalkódban*² is megfigyelhető volt. Az *Ahogy eddig* című blokkban a teljes abszurditás az úr, s a novellák bővelkednek horrorisztikus jelene-tekben. Az utolsó ciklusban – *Egyszer már nyertem* – az elbeszélések szétbomló családokat, sérült gyerekeket és brutális szülőket reprezentálnak.

A keretnovellák által közrefogott történetek révén 1993-tól eljutunk a rendszerváltozásig, majd végül elérkezünk 2014-be, 25 év alatt azonban az üvegfalak nem törtek szét. A szereplők ugyanolyan korlátozott térben mozognak, nem tanulták meg irányítani a sorsukat, kiszolgáltatottak maradnak. A novellákban megjelenő telefonok nem a kommunikáció által létrejövő kapcsolatok vigaszát nyújtják, működésképtelenségük vagy a szétkapcsoló vonalak az én magányát és kiszolgáltatottságát hangsúlyozzák. A történetekben az üvegfelületű „falak” is elválasztják a szereplőket egymástól, de közben kíméletlenül tükrözik a szereplői testek csonkaságát. A *Pillanatragsztó* történetei üvegszobaként konstruálódnak meg, az elfojtás helyeiként.³ A szereplők (akik bent vannak) lesznek a látottak, akik nem láthatnak az üvegfalakon túlra, de őket viszont mindenki látja köztük az olvasó is, így a bensőséges mozdulataik, pillanataik nyilvános intimitássá vagy intim nyilvánossággá válnak. A külső megfigyelő boncol, felnyitja a némaságba burkolózó szereplők történetét, amely sokszor csak a testi sérülések által őrzött emlékyomok összeillesztése által rekonstruálható, de nemcsak az üvegfalú szobán túl elhelyezkedő vizsgálja a szereplőket, hanem ők maguk is figyelik a tükörben megjelenő képmásukat. A test forma, az alakítás helye, látszik, mutat és mutatkozik, amikor nézetté válik az én teste, akkor megmutatkozik, hogy voltaképpen az én a saját bőrére húzza fel önmagát, mint konstruált jelmezt, hiszen egyben reprezentatívva is alakul és már csak helyettesítés lesz, a jelölő, amely önmaga helyét prezentálja. Az én bőre alatt és a testében, észrevett vagy épp nem észrevett reprezentációk halmaza található, amik jelölik őt és a láthatóság kellékeit, eszköztárát aggatják rá. (ZSÉLYI, 2009) Az üvegfelületek révén a testek láttatása a hiányra, a hiány alakzataira fókuszál, ezáltal a

történetek origójában a veszteségeiből felépülő ember áll és az, ahogy a kiábrándító valóságlenyomatok feltárásával megpróbálja feldolgozni, s egyszersmind elbeszélni a traumáit.

A (szöveg)testek

Az elkövetkezőkben a tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy miként vehet részt a test a narratívában és általa hogyan beszélhető el az én története, elvégre a test a fikcionális világ egyik komponense. A korporeális narratológia segítségével jobban vizsgálhatók a szubjektumpozíciók és újra lehetőség adódik a narratív szövegek, a test szövegének⁴, azaz a narratívabeli szereplői testek értelmezésére. (JABLONCZAY, 2011: 97)

A korporeális narratológia felől jobban megérthetőbbé válhat a (szöveg)test fogalma, elvégre ez a diszciplína a testnek a narratívához való viszonyával foglalkozik, mint például különböző testek hogyan íródnak bele különböző narratívákba, illetve hogyan íródnak rá narratívák a testre, továbbá általa hogyan válnak olvashatóvá az identifikációs elbeszélő folyamatok. Az identitás narratív megalkotása azonban egyszersmind létrehozza önmaga hiányát, ellentétét is és minden stabilnak tűnő identitás-történet dekonstruálja önmagát. (BROOKS, 2011: 117) Az önazonosság helyett a hasadtságra, az ön-idegenségre kerül a hangsúly, amely gyakran egyben testi tapasztalat is, de a hegemonia diszkurzusába rétegződött szubjektum annak révén nyeri el hangját, hogy elfojtja, elhallgatja anyagi, testi voltának tapasztalatait. A szereplői (szöveg)testek elemzésével a hallgató, néma testtapasztalatokat vissza lehet helyezni a centrumba, ezáltal az elbeszélők és a szereplők testi tapasztalatai kifejezést nyernek az elbeszélésben, melyben szöveg-motorként működnek és lehetőséget adnak azoknak a hatalmi és ideologikus viszonyoknak a megfigyelésére, melyek implicitek maradnak, hiszen a néma testek is olvasható, jelentéssel telített nyomot hagyhatnak az elbeszélés szövetén. (RÁKAI, 2016)

A testen minden emléknym, időlenyomat (sebek, ráncok stb.) jelként funkcionálnak és az én történetének szövegét általa lehet leolvasni, azaz a testre vagy testbe íródott jel a szubjektum önazonosságának vagy épp önidegenségének szerves része,

mely révén az én teste narratív testté is válik, de ez a jel nagyban függ attól az eseménytől, tapasztalattól is, amely létrehozta, így a (szöveg)test jelentéshorizontja kiszolgáltatott a társadalomnak és a kultúrának. (JABLONCZAY, 2011: 97) A bevésődő jelek által a narratíva is beleíródik a testbe, mivel lenyomatok jelek azok a pontok lesznek, melyek által a test elbeszélhető szöveggé válhat, a test és a narratíva összekapcsolódhat. Ezek a lenyomatok úgy funkcionálnak akár a hieroglifák, amelyek az elbeszélés megfelelő pontján válhatnak csak olvashatóvá. (ZSADÁNYI, 2017: 180)

A hiányt feltáró testek

A posztmodernben a test újrafogalmazódik, immár nem a tudás akadályaként jelenik meg, hanem a megismerés, az észlelés és a kapcsolatok kiépítésének az eszközévé válik, illetve egyediségében képes feltárni a jelentések sokféleségét, az újabb és újabb nézőpontokat. Ennek eredményeképp a test szétszedhetővé, töredezetté válik és feltárhatóvá válnak a hiány rétegei. (BORDO, 2006: 109)

Az én elsősorban testi jelenség, nemcsak felület, hanem észlelő is. A posztmodernben és a metamodernben a nagy metanarratívák felszámolódtak és a testkép már nem rendelkezik azokkal az előírásokkal, mint korábban. A nyugati emberkép kódrendszerének a megváltozása *„mindig egy keresés, ismeretelméleti válság eredménye, ami azért válik minden esetben hangsúlyossá, mert a testkép, a test képei nem csupán egy kutatás tárgyait jelölik, hanem különböző hatalmi viszonyok kereszteződésében állnak.”* (TÓTH, 2009) A válság egyik jele, hogy a testek fel- és megnyílnak, azaz a tekintet behatolhat a bőr alá. Minden reprezentáció felruházás, amely ruhaként eltakar, felöltöztet, hangot ad, mozgatja a testet, így az nem meztelen és kiszolgáltatott. A testet bőrfelület borítja, illetve szőrzet, a szervezet pedig dobog, pulzál, lélegzik, minden test egyformán működik. A fizikum, a testfelszín láthatósága kulturális és társadalmi tettként, performatív aktusként⁵ értelmezhető. (OROSZLÁN, 2009) Reprezentáció nélkül minden test ugyanolyan; egyetlen megformázatlan alak, jelentések lehetősége, csak egy emberi test van, amit állandóan öltöztetnek, formálnak, amely így tükörképként⁶ funkcionál, mintha mindig

más reprezentatív „gúnyát” öltene magára. Az ember testének a bőrfelülete tükörként funkcionál, amelyről kivehető az, amit az egyén magára ölt, s tükörszerű áttetszőséggel nemcsak kellemes képet láttat, nemcsak kellemes tapintású, hanem megmutatja a hideg valóságot. (ZSÉLYI, 2009) Jelen tanulmány három retorikára osztja fel, hogy a bőr milyen tevékenységeken keresztül reprezentálhatja azt ént, a másikat és a világot.

a) A horrorisztikus szomatikus másunk

Ez milyen mozi? című elbeszélés azzal szembesít, hogy a test összes rettenete a sajátunk, mégis arra késztet, hogy amit látunk letagadjuk, hogy nem tartozik hozzánk. Az én azzal szembesül, hogy nem ő a tudatos, hanem a szomatikus, az az én, akiről fogalma sincs, hogy helyette cselekszik.⁷ A történet elején a narrátor egy férfi író, aki saját feleségéről ír egy filmhez forgatókönyvet, a novella végén egy kívülálló, harmadik nézőpont mutatja be a filmes producer és az író megbeszélését, illetve mindkét szereplő gondolatait is, továbbá az elbeszélés folytatásában az elbeszélő láttatja a sebész és az író közötti párbeszédet és a felmerülő benyomásait. Olyan ez a külső, idegen elbeszélő mint-ha kivenné az író kezéből a kamerát.⁸

A történetben az anorexiás⁹ női test idegenné válik, nincs helye a „normálisként” tételezett testek és szubjektumok között. A beteg, eltérő testképpel¹⁰ rendelkező self olyan helyet tölt be, mely a szemelő alany számára zavarként jelentkezik, mivel elmentmond azon elvárásoknak, amelyek meghatározzák milyennek kellene a testnek látszania, érződnie. A Másiként megjelenő test szorongást, fenyegetettség érzetet kelt a „normális” szubjektumban, aki neveltség tárgyává teheti a Másikat, hogy ezzel oldja saját rettenetét, félelmét. Az elkülönülő a self törekvésére emlékeztet. Az undort kiváltó kristevai-értelemben vett abjekt-Másikként különböztetődik meg, ezáltal a „normális” szubjektum elháríthatja az önmagától való elidegenedés fenyegető lehetőségét. Az elutasított identitás pedig testi jegyekre redukálódik, azaz az elnyomás pusztá testté silányítja az embert. A kristevai értelemben vett abjekt köztes helyként pozicionálódik az objektum és a szubjektum között. A test végtermékei, melléktermékei, a testváladékok, a testnedvek, az ürülék, a vizelet

és a vér átmenetek a test és a testen kívüli között, mivel nem a szubjektum, de nem is az objektum részei, a testhez tartoznak, meg nem is, mert az ember igyekszik elrejtetni őket és megszabadulni tőlük. A test melléktermékei, a test eltávolítható részei és a szabályozhatatlan testi folyamatok fenyegetést jelentenek az egységes identitással bíró én számára. Az abjektivel való szembesülés viszolygást vált ki, illetve az undor rámutat arra a másságra, amellyel nem lehet azonosulni. A vég- és melléktermékek ugyanakkor ellenállnak a szimbolizációnak, így a nyelvi, narratív reprezentációnak is, de Tóth Krisztina képes az irodalmi narráció témájává emelni a hasmenés, széklet és vizelet reprezentációját. (ZSADÁNYI, 2017: 170) A narratív szimbolizációnak ellenálló abjektnek láttatása elválaszthatatlan az elbeszéléstől és ezek textuális abjektként is értelmezhetőek, illetve olvasásuk traumatikus tapasztalatként érhetik a befogadót.

A novellában megjelenő, feltárulkozó női test a bahtyini értelemben vett groteszk testet reprezentálja, a testi szokások, a testnedvek és salakanyagok fölnagyított, eltúlzott képsorozatát jeleníti meg. A testi funkciók szabad ábrázolásával a látott karneváli groteszk paródiához hasonló jelenet úgy tagad, hogy közben új értelemmel is felruhazza azt, amit tagad: a test tabu anyagait, melléktermékeit. (LAQUEUR, 2002: 11) A groteszk ábrázolásmód nem veszi figyelembe a test zárt, lehatároló felületét, hanem a nyílásokra fókuszál, miként tudja a test belsejét: a vért, az ürülékét a külszínen megjeleníteni.¹¹

b) A pszichés reprezentációjú bőrfelület

A bőrfelület pszichés, lelki reprezentációval is rendelkezik; az anya ölelését, az anya és a gyermek egységének a szimbolizálását teszi lehetővé, illetve az anyától való elszakadás terepévé válhat. Az abjektó visszavezethető az első traumatikus elszakadásra, az anyától való elválásra, melynek az a célja, hogy az egyén a későbbiekben a szimbolikus rendben létrehozassa önállóan önmagát, ennek tükrében az abjektó megőriz egy olyan emléknymot, lenyomatot, amelyben az én teste elvált az anyai testtől.¹² Az abjektivel való szembesüléskor így a kényelmetlenség érzete szorosán összekapcsolódik azzal a sorseseleménnyel, mikor a szubjektum az önálló testté válás útjára lépett. Tehát az abjekt által kivál-

tott viszolygás visszavezethető az anyai test felidézhetetlen emlékéhez és egyben emlékeztet arra, hogy az anyai birtoklást kellett az ének ahhoz legyőznie, hogy beléphessen a szimbolizáció és szocializáció rendjébe. (ZSADÁNYI, 2017: 169)

Az *Utószezon* című elbeszélés ebbe a rendbe való belépést szimbolizálja az anya-fia kapcsolat ábrázolásán keresztül, miközben képes megjeleníteni az emberi létezés alapélményeit: az idegenségérzetet, a kívülállást, a magányt, a kamaszkori küzdelmeket, az önállósodás kezdetét, a rivalizálást, a hatalom erejét, a női szerepeket, a szexualitás összeférhetőségét az anya-képpel, valamint a kötődés és elengedés kettős játszmáját

c) A self elhatárolódása

A test felülete lehet védőpajzs, ami a szomatikus éntől elhatárol és megteremti a belső és külső idő közötti határvonalat, továbbá a szubjektum öntapasztalás során képes szembesülni saját tükörszerű áttetszőségével és észreveszi önmaga hiányát. A bőrfelület védőpajzsként funkcionál *Az égő menyasszony* című novellában is, ahol az én-határ feltűnik a szubjektumnak is, tudatosul, így jön létre az a tekintet, amely önmagát mint másikat, idegent¹³ nézi.

Az önmagát idegenként tapasztaló én egy védő centrumot alakíthat ki, amely által az időtlenség örvényébe kerülhet, ahol voltaképpen megszabadulhat a külső tértől és időtől¹⁴. Az én visszahúzódik a gondolkodásba, ám a bensőségességbe hátráló self a saját meghatározó egyedi karakterét veszíti el és kiüresíti a testét, üreggé alakítja, melyben intim magányra találást remél. A védelmező centrumba záródó én nem képes tapasztalatait megosztani másokkal, nem tudja megfogalmazni őket és némává válnak.¹⁵

A női szereplőkre és elbeszélőkre jellemző a tértaktika alkalmazása, olyan máshol létező tereket hoznak létre, melyek nem a centrumban, hanem a hegemon diskurzussal szemben helyezkednek el, egyfajta óvó menedékként.¹⁶ A férfi transzparens terek és női terek egy időben léteznek, párhuzamosan, de mégis ellentétben, mert a férfi karakterek nem érthetik meg a női védő centrum értelmét és szükségességét. (GAÁL, 2007: 143.) De a nők a védő női centrum vagy burok létrehozásával valójában gátolják magukat, és a szabadon megalkotható női szubjektum

lehetőségét mulasztják el. Ez a burok nem képes elválni a nemi határok vonalait. A női és férfi terek pluralista kontextusa nem valósul meg, a női tér alávetettje marad a férfiénak, szubjektivitás feltételének valamiféle testi autonómiának kellene lennie, a test felett gyakorolt kontrollnak a kiépülése. (GERGELY, 2007: 313) A női elbeszélőkhöz azonban többnyire olyan narratív közlés tartozik, amelyben az eseményeket nem az emberek alakítják, hanem csak passzívan átéljük, ezzel az eljárással a humánus megfagyasztása következik be.

A bemutatott bőrfelületek megfeleltethetőek a reprezentáció szintjeinek és arra utalnak, hogy a testfelület reprezentatív konstrukció, a mindennapi világ gyarmatosításának célpontja és az általa közvetített kép szimbólum, médium¹⁷. A testekre mindig valamilyen tekintet szegeződik, ez lehet az én tekintete a saját testére vagy a Másiké avagy a harmadik nézőpontot betöltő valakié. A test fontos szerepet tölt be a társadalmi személy felépítésében és szimbolikus jelentőségű az interakciós rend számára. (Vö. TÓTH, 2009)

Összegzés

Tóth Krisztina a titkos, eldugott, mindennapokba félretolt terekbe, történésekbe, beszédhelyzetekbe, szituációkba vonja be az olvasót, aki zavarban érezheti magát, mert olyan leleskedő pozíciót kénytelen betölteni, mely a láthatatlanná tett testi működések feltáró nézőpontot teszi láthatóvá. A befogadó kilátástalan élethelyzetekkel, a változtathatatlan helyzetekben projektálódó frusztrációval, dühvel és indulatokkal vagy épp a tehetetlenség kiszolgáltatott állapotával szembesül.

A *Pillanatragasztó* elbeszélései nemcsak láthatóvá teszik a néma észleléseket, benyomásokat és a kirekesztettek gondolkodásmódját, hanem megmutatják azt is, hogy ezek a humánperspektívák a mindennapok világában láthatatlanok. A narrátorok olyan intim tapasztalatokat képesek láttatni és elbeszélni, hallhatóvá, vagyis létezővé, a reprezentáció részévé tenni, amelyek eddigi reflektálatlanságuk miatt is a kiszolgáltatottság élményéhez járultak hozzá.

Jegyzetek

- 1 Vö. OROSZLÁN Anikó (2009): Stílus és test. A koramodern angol színész és színháztudományban. Apertúra, 4. évf. 2. sz. Internetes kiadás: <http://uj.apertura.hu/2009/tel/orozslan/> (letöltés ideje: 2018. 07. 23.)
- 2 Lásd: *Egy boszorka van* (A vonal foglalt) és a *Szeretek táncolni* (Záróvonal) című iker-novellák.
- 3 Mint ahogy a *Doors* című elbeszélés világa is felépül. Az elbeszélő úgy érzi mintha állandóan figyelne egy kék szempár, mely átlát a szereplő testét burokként körülvevő üvegfátylon, és minden tükröződő felületen ez a szempár tekint rá vissza. Az elbeszélő 25 éves öregedő, szomorú test. „Lehetnék ember, nő anyja: de csak egy sebhelyektől lyuggatott tok vagyok. A sebek ajtókat nyitnak a testen, mindig kiszökik rajtuk egy kis lélek, alig marad belül valami.” (10.o.) Az elbeszélő teste tükörként funkcionál, tükrözi az elmúlt 25 év eseményeit, tapasztalatait, a hibákat, a mulasztásokat, a figyelmetlenség következményeit, mint a cigaretta parázs által megégetett láb vagy az üvegajtó lefejelése miatt keletkezett sebek is állandóan emlékeztetnek a múltra.
- 4 Vö. ZSÉLYI Ferenc (2009): *Celluloid Closeting – a néző, a nézett és a látott*. Apertúra, 4. évf. 2. sz. Internetes kiadás: <http://uj.apertura.hu/2009/tel/zselyi/> (letöltés ideje: 2018. 07. 23.); „*A szöveg írja a testet, a test írja a szöveget, illetve a test szöveggé és a szöveg testté válhat.*”
- 5 A performativitás önmagunk szándékos megmutatását, bemutatását jelenti egy adott társadalmi helyzetben, ezzel létrehozza a játszó ember fogalmát, aki folyamatosan megpróbálja újra írni önmagát, de a szerepéhez kívülről, a külső testről befelé közelít.
- 6 Vö. ZSÉLYI Ferenc (2009): *Celluloid Closeting – a néző, a nézett és a látott*. Apertúra, 4. évf. 2. sz. Internetes kiadás: <http://uj.apertura.hu/2009/tel/zselyi/> (letöltés ideje: 2018. 07. 23.); „*A társadalmi és a nemi identitás is az, hiszen minden csak változtat, re+prezentálja, kép+viseli, felöltözteti az emberi testet személyiségbe, v/iszonyokba, vonzásokba és választásokba, beteg és kigyúrt testekbe, fiatalságba és öregedésbe, nőiességbe és férfiaságba.*”

- 7 A pláza mosdójában rosszul lévő nőt, Annát, a híres szexgurut kamerával rögzíti egy tinédzser, miközben a híresség minden testnyílásából folyik az ürülék. Mikor rádöbben, hogy videózzák mellbe löki a lányt, de közben észreveszi saját eltorzult, maszatos, önuralmát vesztett arcát a tükörben, mintha egy idegen lényt látna. A kamera közben a tükörben eltorzuló arcot filmezi, így Anna a tükörből láthatja a tinit és önmagát is. Végül szinte begyakorlott mozdulatokkal verni kezdi a lány fejét a mosdókagylóba, de a felvételt, a mobilt, amely rögzítette testének undorító, visszataszító uralhatatlan folyamatait nem vette el. (Később a saját fia fogja árulni a mobilt, a megszerzett felvételt.)
- 8 Felmerül a kérdés, hogy vajon ki tölti be a kívülálló, mindentudó-látó -és halló narrátori pozíciót? Vajon az író Énje vagy Annus (aki valójában létező)? – Vö: FEHÉR M. István (2003): „A tiszta önmegismerés az abszolút más létben, ez az éter mint olyan...” Idegenségtapasztalat mint az önmegismerés útja és közege. In: Bednancs Gábor – Kékesi Zoltán – Kulcsár Szabó Ernő (szerk): Identitás és kulturális idegenség. Osiris, Budapest. 19.; Ez az Én képes a nézőpont váltásra, hogy kívülről tekintsen önmagára és reflektáljon, azaz önazonosságát összehasonlító tárgyi azonosságként rögzítse, ezáltal úgy tekinthet önmagára, mint ahogyan mások látják, önmagára úgy tekinthet, mint idegen Másikra a többi Másik között. De az, aki így tekinthet az Énre, nem az a Másik, akivel épp kapcsolatba lép, hanem az, aki az énnel szemben álló Másik számára is Egy Másik, a meghatározhatatlan harmadik. Ez a harmadik láthatja az ént és a Másikat, egy mindent átfogó tekintettel és lehetősége van arra, hogy az én önazonosságát összehasonlítsa másokkal és tárgyi azonosságként rögzítse. Talán egyszerűen csak a *Pillanatragasztó* eddigi történeteibe jelenlévő, ismerős narrátora meséli el az író történetét, majd ebből a pozícióból, szerepből kilépve mutatja meg az író és a valódi Annust. Az elbeszélés végére sem lesz egyértelmű, hogy ki kit lát, valójában ki kinek a történetét beszéli el és kihez tartozik a kamerakerülő mindent megfigyelő tekintet.
- 9 „Az utóbbi hónapokban sikerült negyvenhárom kiló alá mennie, de a hasát még mindig hájasnak látta. Ha ülve ösz-

- szecsippentette rajta a bőrt, gusztustalan zsírréteget érzett alatta.” (74.o.)*
- 10 Vö. BORDO, Susan (2009): A karcsú test olvasata. Apertúra, 4. évf. 2. sz. Internetes kiadás: <http://uj.apertura.hu/2009/tel/zselyi/> (letöltés ideje: 2018. 07. 23.) Az állandó diétázás a test ellenségévé válik, míg a diéta ellensége a zsír és nem az étvágy vagy a vágy, így a mérleg mutatói is a diéta eredményeit jeleníti meg kilóban és nem az ösztönök, mértéktelenség feletti uralkodási képességet.
 - 11 Hasonló elbeszélés még a *Napfogyatkozás*, ahol a Sziget fesztiválon bugyborgó ürülékben tapos a női narrátor, majd otthon az önálló, zabolázatlan anyai testből könnyként fakad ki a felesleges anyatej, továbbá többek között idesorolható még a *Galamb, Megint bűdös a víz és a Végül is még nyár van* című elbeszélések.
 - 12 Az *Egyszer már nyertem* című elbeszélésben a hiány hiányát észlelhetjük. Az anya tudattalan fájó hiánya pulzál a történet narratívájában. Az anya nincs jelen, de intertextuális utalásként feltűnik, hiányként jelenik meg, mely az anya elvesztésének a traumájára enged következtetni. *„Egyszer mutattam neki a villamosról egy hátizsákos, szőke nőt, hogy nézd már, ott megy az anyám. Bevette, elhiszed? Mondta, hogy kiabáljak ki neki, de a hannoverin nem lehet lehúzni az ablakokat. Ez volt a szerencse. Különben kiszólt volna a hülyéje, én meg lebuktam volna, hogy nem is az anyám. Még az se jutott az eszébe, hogy az igazi anyámnak már jó öregnek kéne lennie, negyvenöt évesnek, az a nő meg volt vagy harminc.” (219. o.)*
 - 13 *„Állok a járdaszegélyen, mint aki él.” (17. o.) „Arra készülök, hogy elhagyjam magam.” (17. o.) „De én kívül kerültem minden adóközveten.” (18. o.)*
 - 14 *„A külső idő a karórámon háromnegyed tíz.” (16. o.)*
 - 15 *„Nem szeretnék magyarázkodni (...).” (18. o.) „Kedves, hogy aggódik, de nem akarok beszélgetni.” (19. o.)*
 - 16 Lásd: Az *álmorestaurátor* című elbeszélésben a valóságnak tűnő álom.
 - 17 Vö. TÓTH i. m.; *„A test önmagában is médium, nincs szükség technikai apparátusra, hogy bármiféle medializáció megtörténjen, a test adott esetben még azelőtt képpé me-*

revedik mielőtt a ráirányuló fényképezőgép exponálna.” - A szereplői testek radikalizmusa abban rejlik, hogy akármennyi reprezentációs bőr-felszín húzunk le a testről mindig marad egy réteg, amely képként áll elő a néző, megfigyelő tekintet számára és amely meghatározza a Másikhoz való viszonyulásunkat.

Irodalomjegyzék

- BORDO, Susan (2006): Feminizmus, posztmodernizmus és genderszkeptizmus. In: Séllei Nóra (szerk): A Feminizmus találkozásai a posztmodernnel. Csokonai Kiadó, Debrecen. 94–128.
- BORDO, Susan (2009): A karcsú test olvasata. Apertúra, 4. évf. 2. sz. Internetes kiadás: <http://uj.apertura.hu/2009/tel/zselyi/> [2018. 07. 23.]
- BROOKS, Peter (2011): Mesés testek, avagy Nana végre meztelen. Helikon, 57. évf. 1-2. sz. 117.–140.
- FEHÉR M. István (2003): „A tiszta önmegismerés az abszolút más létben, ez az éter mint olyan...” Idegenségtapasztalat mint az önmegismerés útja és közege. In: Bednancs Gábor – Kékesi Zoltán – Kulcsár Szabó Ernő (szerk): Identitás és kulturális idegenség. Osiris, Budapest, 11-30.
- GAÁL SZABÓ Péter (2007): Női helyek – férfi terek. Zora Noale Hurston Their Eyes Were Watching God c. regényében. In: Séllei Nóra (szerk): A nő mint szubjektum, a női szubjektum. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 141–157.
- GERGELY Nikoletta (2007): Szubjektivitás és testek – Testkonstrukció mint énkonstrukció Pedro Almodóvar Beszélj hozzám c. filmjében. In: Séllei Nóra (szerk.): A nő mint szubjektum, a női szubjektum. Kossuth Kiadó, Debrecen. 304–315.
- JABLONCZAY Tímea (2011): A Test narratológiája. Helikon, 57. évf. 1-2. sz. 97–116. Internetes kiadás: https://www.academia.edu/7219816/A_test_narratol%C3%B3gi%C3%A1ja_Narratology_of_the_Body_In_Hungarian [2018. 07. 23.]
- LAQUEUR, Thomas (2002): A testet öltött nem. Test és nemiség a görögöktől Freudig. Új Mandátum, Budapest.
- OROSZLÁN Anikó (2009): Stílus és test. A koramodern angol szí-

nész és színháztudományban. Apertúra, 4. évf. 2. sz. Internetes kiadás: <http://uj.apertura.hu/2009/tel/orozslan/> [2018. 07. 23.]

RÁKAI Orsolya (2016): Test, idegenség, modernitás: Kaffka Margit és a modernség női arca. Irodalmi Szemle. Internetes kiadás: <http://irodalmiszemle.sk/2016/09/rakai-orsolya-test-idegenseg-modernitas-kaffka-margit-es-modernseg-noi-arca-tanulmany/> [2018. 07. 23.]

TÓTH Zoltán János (2009): Egy kiállítás (test)képei. Bodies – The Exhibition. Apertúra, 4. évf. 2. sz. Internetes kiadás: <http://uj.apertura.hu/2009/tel/tothz/> [2018. 07. 23.]

ZSADÁNYI Edit (2017): „Bazsali, rezedá meg kisasszonycipő” Kulturális másság feminista kritikai értelmezésben. Balassi Kiadó, Budapest.

ZSÉLYI Ferenc (2009): Celluloid Closeting – a néző, a nézett és a látott. Apertúra, 4. évf. 2. sz. Internetes kiadás: <http://uj.apertura.hu/2009/tel/zselyi/> [2018. 07. 23.]

KÁTAI DALMA

Történelmi témájú filmek a szocialista tömb országaiban

Összefoglaló: *Tanulmányom célja, hogy Várkonyi Zoltán: Egri csillagok, Doru Năstase: Vlad Tepes, Zdravko Šotra: A rigómezei csata filmek példáján és azok keletkezéstörténetén illetve utóéletén keresztül bemutassam, milyen szerepet játszhat egy történelmi témájú játékfilm az adott ország kollektív emlékezetének alakulásában. A választott filmek mindegyike közép és koraújkori témát dolgoz fel, mind a szocializmus alatt készültek és az adott országban hangsúlyos elemei a nemzetük múltjáról alkotott képnek, továbbá a kosztümös filmek aranykora volt ez a korszak egész Európában, beleértve nyugatot és a szovjet tömb országait is. Ezek a filmek mind fontos korlenyomatok, belőlük kiolvasható hogyan reagáltak az alkotói mind a történelmi múltra, mind saját jelenükre.*

Kulcsszavak: *kollektív emlékezet, film, ideológia*

Film és történelem

Minden nemzetnek vannak olyan jelentős történelmi eseményei, amelyek valamilyen módon kiemelkednek a többi közül. Ezek a történések az idő múlásával is mindvégig középpontban maradnak, meghatározó elemei lesznek az adott ország csoportos emlékezetének. Ebben pedig nagy szerepet játszanak azok az eszközök, amelyek erősítik az adott események kiemelt szere-

pét, ezáltal azok még inkább meghatározóvá válnak. Ilyen eszköz lehet egy képzőművészeti alkotás, egy irodalmi mű, egy dal, egy nemzeti ünnep vagy a tizenkilencedik század utolsó évtizedében megszülető, és egyre hangsúlyosabbá váló, majd napjainkra a mindennapok szerves részét képező, hetedik művészetként számontartott műfaj, a mozgókép. Pascal Bonitzer „A Képművészet kívüli tér” című munkájában azt írja, hogy a történelmi film olyan műfaj, amely a mindent megmutatás igénye hív életre, ezáltal a közönségben olyan érzetet kelt, mintha olyan látványban lenne része, ami a film láttató segítségével nélkül nem jöhetett volna létre, egyfajta pszeudo jelenlét jön létre. (BONITZER, 2018)

Mindezek előtt azonban fontos tisztázni mit is jelent maga a kollektív emlékezet kifejezés. Maga a szó gyakran kerül elő a legkülönbözőbb társadalmi problémákkal foglalkozó diskurzusokban, és valami olyan képzetet sugall, mintha egy adott csoport mindenre, ami a múltban történt, ugyanúgy emlékezne, és létezne egy, a közösség minden egyes tagja által akceptált nézőpont. Az emlékezet fogalmát a tizenkilencedik században kezdték el kutatni, elsősorban orvosi, pszichológiai és filozófiai perspektívából. A kor egyik legnagyobb és dolgozatomban szempontjából legrelevánsabb eredménye a francia Maurice Halbwachs nevéhez fűződik, aki először fogalmazta meg és kutatta a kollektív emlékezetet. Halbwachs szerint még a legprivátabb emlékek is csak a társadalmi közegben alakulnak ki. (HALBWASCH, 2000: 416-420)

Ezekkel a diskurzusokkal, melynek során létrejön az emlékezet, tudattalanul is az elmúlt dolgok újraélésével igyekszünk létezésünk folytonosságát alátámasztani. Ezért szeretünk régi családi albumokat nézegetni, múzeumba járni, vagy éppen megnézni egy múltban játszódó filmet. Jan Assmann szerint a kollektív emlékezet nem más, mint a múlt eseményeinek jelentéssel való megtöltése. (ASSMANN, 1999: 37) Az emlékezet tehát nem a múlt megőrzése, hanem az adoptáló kor gondolatiságának megfelelő újraalkotása, egy múltkonstrukció, melynek eredményeképp jön létre a kollektív emlékezet, azaz a múltat újraalkotó folyamat. Az a környezet, melyben az emlékezet történik nagy mértékben meghatározza a létrehozott múlt felfogást. Az emlékezés ugyanakkor mindig valamiféle válogatást is jelent, hiszen egyes motívumokat felülreprezentál, míg másokat kevésbé, ez-

által bizonyos fokú szelekció jön létre. Bármilyen múltról szóló szövegről, múlt alkotásról van szó, amelynek kapcsán a múlt alkotást szeretnénk feltárni, a fókuszban mindig az értelmezésnek, illetve a szöveg-analógiának kell lennie. Ez alól a film sem képez kivételt. Egy film rengeteget elárul mind tudatosan, mind tudattalanul is arról a korszakról, amelyiket témájául választotta és arról is, amelyben készül. Éppen ezért információként szolgálhat már maga a témaválasztás, formanyelvi sajátosságai, így a képi megjelenítés és az elbeszélő szerkezet is. A film ugyanakkor különleges szerepet tölt be a kollektív emlékezetet alakító eszközök között. A technikai fejlődésnek köszönhetően egyre szélesebb társadalmi rétegek számára vált elérhetővé a film, így gyorsan és egyszerre nagy célközönséget tud elérni. Éppen ezért jut nagy szerephez az emlékezet folyamatában a múlttal foglalkozó műfaj, a történelmi film. (MURAI, 2008: 20-55)

A tanulmány további részeiben a második világháború utáni Magyarországnak, Romániának és Jugoszláviának a kiépülő szovjet blokkba való betagozódásával és ezt követően a kiépülő szocialista kultúrpolitikával, azon belül is a filmmel és történelemfelfogással, majd a megadott filmek példáján keresztül reflektálok a tanulmány elején megfogalmazott hipotézisemre.

Várkonyi Zoltán: Egri csillagok (1968)

Magyarország földrajzi helyzetéből kifolyólag a többi középkelet-európai országgal együtt 1944-1945-től a Szovjetunió érdekeltségi körébe kezdett tartozni, ami egészen annak összeomlásáig, 1989-1991-ig változatlanul fennállt. Így az ország mindennapjait a szovjet politika, s annak esetleges változása határozta meg. Azonban ez a közel fél évszázados időszak se a Szovjetunióban, sem a tőle függő országokban nem volt egységes. Magyarországon három nagyobb időszak különíthető el: 1944 és 1949 között egy átmeneti egyre redukálódó de bizonyos mértékig még demokratikus, 1949 és 1956 között főként Rákosi Mátyás vezetésével egy elnyomó diktatórikus, valamint 1956 és 1989 között Kádár Jánossal az élen egy enyhülő alkorszakra bonthatjuk. Kádár felismerte, hogy a stabilitás egyik alapvető feltétele az alapvető életfeltételek, szükségletek biztosítása.

1958-ra megtörtént a rendszer konszolidációja. Ez az enyhülés a kulturális életben is változásokat hozott, így született meg a 3T időszaka, a támogatott, azaz a szocialista realista, túrt, avagy nem marxista, de azzal nyíltan nem ellentétes és a tiltott, azaz antimarxista és rendszerellenes, amely jelzőkkel az alkotókat és műveiket illették. Több nagy népszerűségnek örvendő tömegfilmet is készítettek, melyek közül talán az egyik leghíresebb az Egri Csillagok. A film Gárdonyi Géza azonos című regényéből készült, amely a török magyarországi jelenlétének éveiből ad íze-
lített és az egri vár 1552.évi ostromát dolgozza fel. Az 1552-es török hadjárat a királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség 1551-es egyesítési kísérletének megtorlása miatt indult el. Az egyesített oszmán csapatok, ősszel a közeledő tél előtt meglepően későn, 1552. szeptember 9-én kezdték ostromolni az egri várát, majd ezt követően tüzérségi tűzzel próbáltak bejutni a falakon. Az egri vár védői sokkal kisebb létszámú, többségében magyar várvédő katonákból álltak, szemben a szultán seregével. A törökök harmincnegyolc napig ostromolták Eger várát. A törökök azonban 1552. október 17-én a hadiszezon lejártával befejezték az ostromot és a hideg idő közeledtével az oszmánok visszavonultak. Az egri diadal emléke pedig évszázadok óta igen elevenen él a magyarok emlékezetében.

Az 1960-as évekre már egyre több magyar család rendelkezett televízióval, ami a moziba járók számának csökkenését okozta és több vidéki kisebb mozi kénytelen volt bezárni kapuit. Így felmerült a kérdés, hogyan lehetne visszacsalogatni a nézőket a moziba. Így merült fel az igény ennek a népszerű történetnek az újra filmesítésének ötlete. Elkészítésével Várkonyi Zoltánt bízták meg, több okból is. Egyrészt mert jó volt a szakmájában, másrészt pedig köztudottan pártközelben volt. A forgatókönyvet Nemeskürty István írta, aki kultúrcenzori tevékenységével a legnagyobb kommunista kitérítésekkel jutalmazták. Várkonyi romantikus szemlélete és Nemeskürty deheroizáló forgatókönyve tökéletesen kiegészítette egymást, amit Szécsényi Ferenc képi világa öntött végső formába. Természetesen ugyanilyen fontos volt a színészek kiválasztása is. Az Ifjúsági Magazin 1968-as januári lapszámában szavazást hoztak létre a kérdés megoldására. Ez a formula azonban inkább egy reklámfogásnak tudható be, ugyanis a főszerepeket azok a színészek kapták meg, akiket ere-

detileg is terveztek, viszont így felkeltették a fiatalok érdeklődését a készülő film iránt, hiszen úgy érezhették, ők is beleszólhattak ennek a jelentős történelmi eseménynek a mozgóképen való megörökítésében. A film forgatásáról a korabeli sajtó folyamatosan tájékoztatta a közönséget. A film hatalmas statisztériával dolgozott, melyek nagy részét KISZ tagokból, illetve a Magyar Néphadsereg tagjaiból toborozták, mivel fegyelmeztségük miatt jól lehetett őket irányítani, a jó koordináció pedig nagyon fontos. Az Egri csillagok egész egyszerűen nemzeti üggyé vált.¹

A Várkonyi féle történelmi múltat újraértékelő film azonban számos ponton eltér a regénytől és a történelemtől vagy éppen hozzátold olyan jeleneteket, gesztusokat a történethez, ami tökéletesen illusztrálja a kommunizmus és a Kádár korszak ideológiai kereteit. Az Aczél György nevéhez fűződő 3T időszaka nagyobb szabadságot adott, így az alkotók bátrabban interpretálhattak régebbi korokból. Annál is inkább, mert így elterelődött bizonyos mértékig a közelmúltról való diskurzus és a szocialista rendszer kiemelt szerepet biztosított a népnevelésnek, akár mozgóképeken keresztül is. A marxista történelemszemlélet szerint a világ a proletárdiktatúra megvalósítása felé halad, így minden történés, ami egy lépésként fogható fel ebbe az irányba fejlődésnek számít, s minden más csupán változás. A marxizmus szerint a történelem elnyomottak és elnyomók története, azok konfliktusairól szól. A magyar történetírásban ez a kérdés például a 400 év küzdelem és elnyomás, azaz a Habsburg uralom korszakával nagyon jól szemléltethető. Az elmélet Mód Aladártól származik, elgondolása szerint az 1526-os mohácsi csatavesztés és a második világháború közötti négyszáz év a német elnyomás időszaka volt. (Szóts, 2014) hogyan jelenik meg mindez a Várkonyi féle Egri csillagokban? Gondoljunk csak vissza arra a jelenetre, amikor Habsburg Ferdinánd királyhoz érkezik Dobó egyik követe, hogy némi segítséget kérjen az uralkodótól. A követ először magyarul mondja el miért jött, majd németül és spanyolul tolmácsolják az uralkodónak a követ kérését. Az uralkodó ügyet sem vet a kérésre, pökhendien nézi tovább a labdajátékot. A király egyik tolmácsa mindössze annyit mond a követnek, hogy „A magyar föld védelme a magyar nemesek ügye. Elég vagyonuk van, gondoskodjanak az országukról.” Az imént említett jelenet után a néző igencsak elveszíti nyugalmát és felháborodva mondhatja, hogy ez a felfuvalkodott királyi ügyet

sem vet a népére, Egerben az életükért küzdenek, ő pedig a hűvösben tengeti napjait és labdajátékot néz, ráadásul még csak a nyelvet sem beszéli!

A valóságban ez nem így történt. Habsburg Ferdinánd kiválóan tudott spanyolul, mert eredetileg erre a trónra szánták. Azonban amikor 1526-ban a mohácsi vész következtében magyar és cseh király lett megtanult magyarul és csehül is. Másrészt pedig nem igaz az sem, hogy sorsára hagyta a magyarokat, többek között a török elleni küzdelemben sem. A Habsburgok a három részre szakadt Magyarország alatt végig sokkal több pénzt költöttek a végvári rendszerének költségeire, mint amennyi bevételhez jutottak a magyaroktól. A jelenet különösen érdekes olyan szempontból, hogy Ferdinánd, a filmben nem túl szeretni való karakterét maga a rendező, Várkonyi alakította.

A másik érdekesség, maga az egri vár kapitányának, Dobó Istvánnak a filmben megjelenő ábrázolása. A regénybeli Dobó és a filmbeli sok dologban különbözik egymástól. Gárdonyi Dobója és valószínűleg az igazi Dobó is egy határozott, sziklaszilárd eltökéltségű várkapitány. Ezzel szemben a filmben Dobó több jelenetben is egy határozatlan, vívódó, saját katonáit lövető várkapitányként jelenik meg. Ez a történet sincs benne Gárdonyi regényében, de a film alkotói valamiért kihangsúlyozták ezt is. Az ok pedig nem más, minthogy a Gárdonyi által életre keltett Dobó egy Habsburg párti magyar hős volt! Ez pedig különösen hatott volna a négyszáz év elnyomás mítoszával átítatott múltképre.

Doru Năstase: Vlad Tepes (1979)

A második világháborút követően Románia is szovjet befolyás alá került. Mihály királyt 1945. március 6-án megfenyegették és kényszerítették, hogy adja át a hatalmat, Andrej Visinszkij szovjet külügyminiszter ökölrel verte Mihály király asztalát, mindeközben az épület tankokkal volt körülvéve, így a királynak engednie kellett a nyomásnak. Az új, szovjetek által támogatott és kényükre-kedvükre mozgatott miniszterelnök Petru Groza lett. Az ő asszisztálásával 1947-re teljes mértékben magukhoz kaparintották a kommunisták a hatalmat. A szovjet uralom teljesen megváltoztatta a románok életét. Az értelmiség nagy ré-

szé börtönbe került, vagy kényszermunkára küldték őket, vagy emigráltak. Bár az analfabetizmus jelentősen csökkent ezekben az években, az iskolákban a diákok csak a kommunista ideológiának tetsző értelmezésből ismerhették meg a világot. A helyzet csak még inkább romlott, amikor Nicolae Ceaușescu hatalomra került, 1965-ben. A kommunista ideológia a kultúrát sem hagyta szabadon, ahogy azt már a fentebb említett oktatásra vonatkozó résznél is említettem. (DJUVARA, 2012: 139-145) Az IX. pártkongresszus egyik legfontosabb eleme a román nacionalista szellemiséget magában foglaló nemzeti szuverenitás megfogalmazása. Ceaușescu így fogalmazott: „Országunk nemzetközi politikája a nemzeti szuverenitás és függetlenség, a jogegyenlőség, a belügyekben való be nem avatkozás, a kölcsönös előnyök elveinek tartós, állandó alapjára épül. (...) Románia harcol ezeknek az elveknek a következetes érvényesítéséért nemzetközi téren, mert véleménye szerint tiszteletben tartásuk lényeges feltétele az államok közötti együttműködés fejlődésének, a népek közötti bizalom erősödésének, minden nép azon elidegeníthetetlen joga tiszteletben tartásának, hogy maga dönthesse sorsa felől. (...) A nemzet és az állam még hosszú ideig alapját fogja képezni a szocialista társadalom fejlődésének. A nemzet fejlődése, a szocialista állam erősödése megfelel a társadalmi élet objektív követelményeinek; ez nemcsak hogy nem áll ellentétben a szocialista nemzetköziség érdekeivel, hanem éppen ellenkezőleg: teljes mértékben megfelel ezeknek az érdekeknek, a dolgozók nemzetközi szolidaritásának, a szocializmus és a béke ügyének.”² Mindezek alapján szembeűnő, hogy milyen kiemelt szerepet kívántak biztosítani a nemzeti kultúrának és emellett a nemzeti szuverenitást a szocialista nemzet eszmei megjelenése is erősítette. Ez a célkitűzés a román filmgyártást is meghatározta. Érdekesség, hogy a filmtudomány két legtekintélyesebb szakkönyvében semmilyen említést, tanulmányt nem találunk a román filmekről. Ez több tényezővel magyarázható. Egyrészt a román filmet a rendszerváltás előtt leginkább populáris témával foglalkozó, sablonos filmek jellemezték, és nem voltak művészi kezdeményezések, így se az avantgárd, se a nyugat-európai filmes irányzatok nem hatottak rá. Természetesen egy-kettő kivétel akadt. Ennek hátterében pedig az állt, hogy ellentétben a többi szovjet befolyás alatt álló országgal, Romániában az értelmiség-

nek nem létezett olyan csoportja, akik legalább a művészeteken keresztül, korlátozott mértékben persze, de valamilyen formában kifejezhették véleményüket például a rendszerrel szemben. Itt azonban a filmek döntő többsége inkább szórakoztatni akart, elterelni a figyelmet a valós problémákról, vagy éppen a nemzet nagyságát hangsúlyozó filmeposzokat készítettek. (GORÁ CZ, 2010) Ettől függetlenül rengetegen jártak moziba. A '70-es évek közepéig a legtöbb külföldi film eljutott Romániába is, a cenzúra pedig egy-egy pajzánabb jelenetet vágatott ki a filmekből. Később azonban nem költöttek új filmek megvásárlásába, mégsem csökkent a moziba járó emberek száma, hajlandóak voltak újra megnézni az archívumból származó régi filmeket is. A hazai filmek közül Sergiu Nicolaescu történelmi filmjei voltak a legnépszerűbbek. (RÁ CZ, 2009) Így született meg 1979-ben Doru Nastase rendezésében a Vlad Ţepeş című film. Ez a film szervesen illeszkedik abba a koncepcióba, amely szerint a nemzeti kultúrának kiemelt szerepet kívántak biztosítani. Vlad Ţepeş ugyanis a román történelem egyik legnagyobb és legjobban tisztelt alakja, és róla mintázta Bram Stoker Drakula figuráját. Stoker regénye és a Drakula-kultusz olyannyira népszerű lett, hogy neve hallatán egy vámpír jut az emberek többségének eszébe, s nem egy XV. századi havasalföldi uralkodó. Ezt a csorbát, ami az emberek tudatában él pedig igyekeztek kijavítani, például egy olyan filmmel, ami Vlad Ţepeş-t a maga történelmi valójában mutatja be, némi szépítéssel, túlzott nacionalizmussal. Éppen ezért tisztázzuk, ki is volt ő. Vlad Ţepeş Havasalföldön uralkodott a XV. században, és már életében híressé vált kegyetlenségeiről és a törökellenes sikeres csatáiról. A Drakula nevet Luxemburgi Zsigmond Sárkányos Társaságától kapja, mivel édesapja a rend tagja volt, így felvette a Vlad Drakul (sárkányos) nevet és ezt öröklte. A Havasalföldi uralkodóknak ekkoriban nem volt könnyű dolga, mivel a XIV. század végétől kezdve az oszmán-török birodalom és a magyar korona között kellett lavírozni. Vlad édesapjával és testvérével 1442-ben a török portán jelenik meg, majd foglyul ejtik őket. Ez akkoriban bevett szokás volt a szultánnál, ugyanis így akarta erejüket megtörni és engedelmességre tanítani. A rab-ságban eltöltött néhány esztendő jelentősen befolyásolja Vlad személyiségét. Több kutató ide vezeti vissza későbbi kegyetlen tetteinek okát, ugyanis itt tapasztalta meg, hogy a szultán kor-

látlan hatalommal van felruházva, illetve hihetetlen szigor uralkodott birodalmában, mivel csak így tudta megtartani a rendet.

A film 1456-ban kezdődik, mikor 1456 július 22-én a győztes Nándorfehérvári csata után a török visszavonul, és a magyar királyságban lehetőség nyílik arra, hogy Vlad átvegye a hatalmat és egészen annak haláláig mutatja be. A film a havasalföldi vajdát egy rendkívül határozott, férfias, karizmatikus egyénként mutatja be, akinek nagyon fontos az igazság. Van egy jelenet benne, amiről korabeli írásos emlékek is maradtak fent, miszerint összehívta nem sokkal trónra került után a bojárokat, s megkérdezte hány uralkodó volt előtte. Különbféle válaszok érkeznek, a bojárok nem igazán veszik komolyan a kérdést, mire Vlad arcán különös, gúnyos mosoly jelenik meg és így felel: nem is tudjátok. Vlad ugyanis hét vajdára gondolt, mivel a Drăculeşt családból mindössze heten ültek a trónon, az igen gyakori trónviszályok miatt. A forrás alapján bosszúból karóba húzatta őket. A film az Egri csillagokhoz hasonlóan igen magas költségvetésből készült, s szintén hasonló elem, hogy a csatajelenetek statisztái a hadsereg emberei voltak, mivel fegyelmezettséjük révén sokkal jobban lehetett mozgatni őket a jeleneket felvételekor. De mindezek ellenére a filmet igen csekély érdeklődés övezte. Éppen ezért tették kötelezővé az oktatási intézményekben a történelem órákon a film vetítését a diákoknak.

A képi világát tekintve szembetűnő, hogy nagyon sok közeli képpel dolgozik a film, és azok többsége Drakuláról készült. Ezek a képek nagy szerepet játszanak abban, hogy Vlad személyét közelebbinek érezze a néző, ezáltal az érzelmekre is könnyebben tud hatni.

Mivel Vlad a kegyetlenségéről lett ismert már saját korában is, így természetesen ez a tény sem maradhat ki a filmből. A korábban már említett bojárok elleni bosszúja csak egy a sok erőszakos tett közül. A források alapján arra következtethetünk, hogy ezek a tettek valóságosak voltak, s nem csak a hírnevét igyekeztek kitalált történetekkel befeketíteni. Ezek a történetek a filmben bizonyos esetekben vagy elhallgatják a véres bosszút vagy pedig bemutatják, de ezekben az esetekben mindig olyan kontextusba ágyazva, hogy az indokolt legyen, és csakis azért történt mert Drakulának igen magas az igazságérzete, és Havasalföld szabadságáért bármit megtenne. Ezáltal gyakorlatilag

felmenti tettei felelőssége alól. Például az alábbi jelenet tökéletesen illusztrálja ezt: bűnbánatot tart, egyedül sétál fel s alá és azt mondja: „Nem akartam. De szükség van erre. A rohadt alma elrontja a többiit.”

Zdravko Šotra: Rigómezei csata (1989)

Jugoszlávia helyzete történelmi, kulturális, politikai és gazdasági szempontból sokkal másabb, mint Magyarországé vagy Romániáé. Nem szabad amellett a tény mellett elsiklani, hogy ezer évig megosztotta a római katolikus és a görögkatolikus egyház, így a szerbek, montenegróiak, és makedónok, bosnyákok, albánok, törökök a Kelethez tartoztak. A szlovének, horvátok, illetve a nemzeti kisebbségek a Nyugathoz tartoztak. Mindemellett az Ottomán és a Habsburg Birodalom közötti határ kétszáz éven át e vonalon húzódott. Az 1389-es rigómezei csata kulcsfontosságú szerepet játszott abban, hogy ez a terület közel ötszáz évre török fennhatóság alá került. Körülbelül ahhoz hasonlítható, mint amit az 1526-os mohácsi vész jelentett a Magyar Királyság életében. A szerbek az oszmán birodalom hadseregének részként igen nagy pusztítást végeztek osztrák, horvát és szlovén területeken is.

Az ütközetről nincsenek pontos források. Ami biztos, hogy a keresztény hadsereg állt szemben a megszálló muszlim sereggel. A fő keresztény erő a szerb kontingens volt Lazar Hrebeljanovics herceg vezetésével, a széthulló szerb birodalom legprominensebb vezetője ezen a területen. De bizonyosan részt vettek még bosnyákok és albánok is, akik keresztények voltak akkor, a keresztény harcosok között. A török sereget maga az Ottomán szultán, I. Murad vezette, és részt vehettek soraikban görögök és olaszok. Az ottomán sereg létszáma valószínűleg 30-40 ezer fő között mozgott. Körülbelül 15-25 ezer keresztény katonával vették fel a harcot. Mindkét vezér életét veszítette az ütközetben, és a törökök átmenetileg visszavonultak az ütközet után.

A csatával kapcsolatos mítoszokkal számos kutató foglalkozott. A legenda számos verziója létezik. A leghíresebbek közülük azok, amelyek a középkorban íródtak balladaként vagy eposzként. A XIX. század óta az ütközet és következményei szintén a

különböző típusú regények, színdarabok és költemények tárgyává váltak.

Fontos beszélni az illírizmus eszméjéről, ami nagymértékben hozzájárult a jugoszláv eszme létrejöttéhez. Ennek a célja a délszláv népek egyesítése volt nyelvi, kulturális és politikai szinten, horvát vezetéssel, a Habsburgok támogatásával. A szerbek éppen ezért ellenszenvvel fogadták ezt a kezdeményezést, hiszen az ő céljuk nem ez volt, hanem egy Nagy-Szerbia létrehozása. Jugoszlávia második világháborút követő időszakában Tito szerepe kulcsfontosságú volt. A többi szocialista országhoz hasonlóan a nemzetiségi konfliktusokat erőszakkal elfojtották, vagy semmisnek vették, ezáltal még jobban felerősítették, egyéb szociális problémákkal megtoldva. A film 9 évvel Tito halála után készült, 1989-ben. Ekkorra egyértelművé vált, hogy a mindezidáig Jugoszláviát összetartani akaró mesterségesen létrehozott testvériség-egység valójában nem igaz és elkezdett megbomlani. (ARDAY, 2002: 274-276) Tito halála már önmagában is megújulást eredményezett a filmkultúrában. Az idősödő Titón egyre inkább elhatalmasodott a megalománia és a személyi kultuszi iránti vágy. Halála után nagyobb tér szabódult fel az alkotók, így a filmrendezők számára is.

A szerb öntudat jellegzetességei közül több tényező is fellelhető a filmben. A szerbek nem élhetnek elnyomás alatt, mindenhol uralkodó pozíciót töltsenek be, erkölcsi fölény valamilyeni szomszédal szemben, különösen a fegyverforgatásban; mindent fegyverrel, erőszakkal lehet és kell kivívni, s a megszerzettet egészében meg kell védeni. A nemzeti mitológiában a kedvezőtlen történelmi tények nem kapnak helyet. Így az, hogy a Dusan utódai által vívott belharcok vezettek a középkori szerb államiság végét jelentő rigómezei vereséghez, a török elleni harcok hőseként tisztelt Marko királyfi valójában a szultán hűbérese volt; szerb segédc csapatok harcoltak Timur Lenk ellen és a 17. század végéig az oszmán haderő részeként pusztították a szlovén, horvát, magyar határmenti vidékeket, és adták a helyőrségek tekintélyes részét a török hódoltsági területeken. (COX, 2002: 28-39)

Összegzés

A kutatásom elején megfogalmazott hipotézisem úgy gondolom, hogy beigazolódott. Mindhárom film példája jól szemléltetni azt, hogy az adott kultúra és kulturális termékek mindig valamilyen társadalmi keret és történelmi események eredményei. A politika könnyebbé teheti a kulturális életet, és a kultúra is ugyanígy változtathatja a politikai állapotot. Továbbá az is világosan látszik, hogy ehhez szükség van arra, hogy egy kulturális termék, jelen esetben egy film társadalmi szerepet tölthessen be, elengedhetetlen, hogy az adott téma a társadalomban érdekes, fontos és befogadható legyen.

Jegyzetek

- 1 Múlt-kor Történelmi magazin, 2013. nyári szám
- 2 A Román Kommunista Párt Központi Bizottságának... In: A Román Kommunista Párt IX. kongresszusa... Id. mű, 82-83. o; 100. o; 67. o.

Irodalomjegyzék

- ARDAY Lajos (2002): Reformok és kudarcok – Jugoszlávia utolsó évtizedei és ami utána következett. BIP, Budapest.
- ASSMANN, Jan (1999): A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politika identitás a korai magaskultúrában. Atlantisz Kiadó, Budapest. 37.
- BONITZER, Pascal (2008): A képmezőn kívüli tér. <http://uj.apertura.hu/2008/tavasz/bonitzer-a-kepmezon-kivuli-ter/> [2018.07.18.]
- Cox, John K. (2002): The History of Serbia. Greenwood Press, London.
- DJUVARA, Neagu (2012): A románok rövid története. Koinónia Kiadó, Kolozsvár.
- GORÁCZ Anikó: A román újhullám. http://filmvilag.hu/xista_frame.php?cikk_id=10151 [2018.07.18.]
- HALBWACHS, Maurice (2000) Kollektív emlékezet. In: Felkai Gá-

bor – Némedi Dénes – Somlai Péter (szerk.): Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig. Olvasókönyv a szociológia történetéhez. Új Mandátum, Budapest. 416-420.

MURAI András (2008): Film és kollektív emlékezet. Magyar múlt-filmek a rendszerváltás után. Savaria University Press, Szombathely.

RÁCZ Tímea: Hogyan szórakozott Románia a kommunizmus idején? <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=10575> [2018.07.18.]

SZŐTS Zoltán Oszkár (2014): Mód Aladár és a „400 év küzdelem” mítosza. <http://ujkor.hu/content/mod-aladar-es-a-400-ev-kuzdelem-mitosza> [2018.07.18.]

A Román Kommunista Párt Központi Bizottságának... In: A Román Kommunista Párt IX. kongresszusa... Id. mű, 82-83. o; 100. o; 67. o.

Múlt-kor Történelmi magazin, 2013. nyári szám

A Krím-félsziget Oroszországba való inkorporálásának jogi aspektusai

Összefoglaló: *Oroszország kapcsán az utóbbi években elég gyakran merült fel, hogy birodalmi politikáját egyre agresszívabb módon képviseli, a hidegháborút követő viszonylag nyugalmas negyedszázad után a diplomáciai fegyvert ismét a háborús retorika és cselekmények váltották fel. A 90-es években Moszkva ki volt kapcsolva a hatalmi elitből, permanens regresszió jellemezte az országot, geopolitikai játéktere fokozatosan szűkült, a nyugat bekerítette. Az olajár-emelkedésnek, valamint a modernizációnak köszönhetően az ország a 2000-es évek elején újra talpraállt, Putyin pedig elődjéhez képest sokkal határozottabban áll ki az ország biztonságpolitikai érdekeiért. Egy ilyen agresszív kiállásnak lehetett tanúja Ukrajna 2014-től kezdődően, amikor a II. világháborút követő határmegállapításokat unilaterális módon, fegyverrel változtatták meg. A Krím-félsziget annexiója a bipoláris világ utáni korszak egy fontos cezúrája, mivel Moszkva túlment a szokásos befagyasztott konfliktus-generáláson, és tényleges területfoglalást és -elcsatolást hajtott végre a nemzetközi közösség határozott tiltakozását figyelmen kívül hagyva. Jelen tanulmány célja megvizsgálni azt, hogy miként zajlott le a Krím inkorporálása az Oroszországi Föderációba, milyen módon vesztette el Ukrajna a területet, mekkora lehet ennek a döntésnek a lokális és globális támogatottsága, és jogi szempontból mennyire védhető a moszkvai álláspont, mely szerint önvédelmi*

intervencióra került sor, a népek önrendelkezési jogának gyakorlása alapján pedig Krím, mint független állam csatlakozott a Föderációhoz.

Kulcsszavak: *annexió, Krím-félsziget, Oroszország, pufferzóna, nemzetközi szerződések*

1. Bevezetés

Az orosz-ukrán összeütközés közvetlen előzménye a 2013 novemberében, Kijevben kirobbanó tiltakozási hullám volt. A Janukovics-rezsim elleni felkelés katalizátora az volt, hogy az elnök – Moszkva érdekének megfelelően – nem írta alá az EU-val tervezett társulási szerződést. A megmozdulások Janukovics bukásával (februárban a parlament visszahívta tisztségéből és egy ideiglenes kormányt alakítottak) és az orosz befolyás meggyengülésével jártak, Moszkvának tehát lépnie kellett annak érdekében, hogy valahogy megtartsa Ukrajnát, amely a biztonsági övezetének egyik lefontosabb tagja. (MARXSEN, 2014: 368-369)

Krími önvédelmi alakulatoknak mondott orosz katonák özönlöttek el a félszigetet rögtön az elnök lemondása után. Ezzel való kapcsolatát Moszkva következetesen tagadta. (OROSZ INVÁZIÓ) Az országjelzés nélküli katonák jelenlétével megkezdődött az annexió előkészítése. A Krími Autonóm Köztársaság függetlenségi deklarációja és a függetlenségi népszavazás után az orosz katonák már nem rejtették véka alá jelenlétüket a félszigeten, az ugyanis – véleményük szerint – legitimálva lett a referendum eredményei által. (MARXSEN, 2014: 369)

Jelen tanulmányomban célokom bemutatni a Krím-félsziget elcsatolásának orosz, valamint ukrán/Európai Uniós interpretációját. Fontos megvilágítani ezt az eseményt mindkét szemszögből, mivel a felek meglehetősen eltérő módon tekintenek a kérdésre. Európa életét immáron ötödik éve határozza meg az orosz-ukrán konfliktus, a felek kölcsönös szankciókkal sújtják egymást a Krím-félsziget sorsának alakulása miatt, Európa államai pedig megosztottak az orosz veszély mértékének megítélését illetően. Jelen tanulmányban kizárólag a Krím elszakadásának folyamatára, annak is elsősorban jogi szempontú megközelítésére, illetve

az annexió rövidtávú következményeire koncentrálok, az elszakadáshoz vezető ukrán- és orosz bel- illetve külpolitikai folyamatok helyi, regionális és geopolitikai szintjének elemzését egy korábbi tanulmányomban (MOGYORÓSI, 2018) már megírtam, a szankciós politikával, valamint a Krím Oroszország vérkeringésébe kapcsolásával és annak következményeivel pedig egy soron következő tanulmányom fog foglalkozni.

2. Putyin annexiós beszéde, és annak értelmezése a nyugati világban

„Kedves barátaim! Azért gyűltünk ma itt össze, hogy egy létfontosságú, történelmi jelentőségű ügyet vitassunk meg. Két nappal ezelőtt a nemzetközi normáknak teljesen megfelelő, demokratikus népszavazást tartottak a Krím-félszigeten. Ezen a szavazópolgárok több mint 82%-a vett részt, és közülük több mint 96% döntött amellett, hogy a Krím legyen ismét Oroszország része. A számok önmagukért beszélnek. Hogy értsük a döntés mögött meghúzódó okokat, elég ismerni Oroszország és a Krím történetét, illetve tisztában lenni azzal, hogy e kettő mit jelentett egymásnak a múltban.” – így kezdte Vlagyimir Putyin annexiós beszédét a Kremlben 2014. március 18-án.

Az elnök kijelentette, hogy a függetlenként elismert Krími Köztársaság a lakosság egyöntetű akaratnyilvánításának megfelelően csatlakozik Oroszországhoz. Putyin beszédében javasolta, hogy az orosz, az ukrán, valamint a krími tatár nyelvek mind egyenrangú, hivatalos nyelvek legyenek a Krím-félszigeten. Az annexió jogosságát alátámasztandó, a népszavazás eredménye mellett felhozta, hogy a lakosság döntő része orosz anyanyelvű, a félsziget az Orosz Birodalom része volt egészen 1954-ig, amikor *„az alkotmányos rend nyílt megsértésével, a lakosság megkérdezése nélkül, zárt ajtók mögött döntöttek a Krím Ukrán Tagköztársasághoz való csatolásáról”*.

A Krím-félsziget tehát Putyin interpretációjában hazatért, az 1954 utáni 60 év volt törvénytelen, amikor Kijev fennhatósága alá tartozott. Párhuzamot vont a német újraegyesítés és a Krím bekebelezése között is. Szerinte a két német állam egyesülése is a népek önrendelkezési jogának ékes bizonyítéka, ahogy a krími

lakosok választása is csupán ezen önrendelkezési jog gyakorlása. Biztosította arról Ukrajnát és a nyugati hatalmakat, hogy szándékai békések, nem akar háborút, Ukrajnában továbbra is oroszok milliói fognak élni, akiknek érdekeit Moszkva mindig szem előtt tartja majd. (PUTYIN 2014)

Az annexiós beszéd természetesen heves indulatokat váltott ki a nyugati világban. Többen párhuzamot vontak az 1938-as események¹ és az Ukrajnát ért orosz agresszió között. Csehszlovákia 1938-as felosztása a müncheni egyezmény alapján egy többhatalmi egyetértéssel született meg, az 1939-es annexió viszont már Németország egyoldalú lépése volt, amelynek következtében megszűnt az első csehszlovák államiság. Az Egyesült Államok akkori külügyminisztere, Hillary Clinton is párhuzamot vont a két esemény között, Puytin beszédét pedig egyenesen Hitler beszédeihez hasonlította. (HITCHENS, 2014) Clintonhoz hasonlóan, az amerikai elnök, Barack Obama is határozottan elítélte Moszkva lépését, de egyértelművé tette, hogy katonai jellegű megtorlás elképzelhetetlen a Krím miatt, ellenben gazdasági és politikai szankciók képesek lehetnek nyomást gyakorolni Oroszországra, és elszigetelni Putyint. Az annexió romba döntötte azokat az elképzeléseket, melyek arról szóltak, hogy a 21. századi Európában nem lehet erőszakosan átrajzolni az országhatárokat, a nemzetközi jog igenis számít, és minden nemzet saját maga dönthet a jövőjéről – mondta Obama. (TRAYNOR, 2014)

A fenti véleményt vallók óva intenek attól, hogy mint egykor Neville Chamberlain, úgy a mostani politikai garnitúra is engedjen az agresszornak. Persze rögtön felmerül a kérdés, hogy megállítható lett volna Hitler? És most megállítható-e Putyin? Számot kell vetni a politikai realitásokkal is! – hívja fel a figyelmet egyik véleménycikkében Peter Hitchens. Egyes nyugati állásfoglalások igen erősen támadják az orosz lépéseket, Putyint a gonosznak, Ukrajnát pedig ártatlan szentnek kikiáltva. A valóság persze ennél jóval összetettebb, de kétség sem fér ahhoz, hogy a Krím annektálása egy sor megválaszolásra váró kérdést vet fel. (HITCHENS, 2014)

Az annexió megosztotta a világot, a döntést támogatók és ellenzők is több érvet hoztak fel a határmódosítás mellett és ellen. Ukrajna, az Európai Unió, valamint az Amerikai Egyesült Államok

egy sor másik állam mellett egyöntetűen elítélték az egyoldalú, erőszakos határmódosítást. Véleményük szerint a lépés egy szuverén ország ellen irányuló erőszakos cselekedet volt, amely összeegyeztethetetlen a nemzetközi normákkal, és felszólították Moszkvát, hogy adja vissza a félszigetet a kijevi kormányzatnak. A Nyugat többek között az 1994. december 5-én aláírt budapesti memorandumra hivatkozott, melyben az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, valamint az Oroszországi Föderáció deklarálják, hogy Ukrajna egy szuverén állam, biztosítják határai sérthetlenségét, és vállalják, hogy a jövőben sem politikai, sem fegyveres nyomásgyakorlást nem fognak elkövetni Ukrajna ellen. Ez alól csak és kizárólag önvédelmi támadás, valamint az ENSZ által jóváhagyott akciók képezhetnek kivételt. (BUDAPESTI MEMORANDUM, 1994)

A nyugati hatalmak tehát a fenti memorandum nyílt megsértéseként értelmezték Krím inkorporálását. Mivel Oroszország katonai jelenléte a félszigeten, valamint a keleti megyékben eleve egy szuverén állam destabilizációját jelentette, így az ott megtartott népszavazás legitimitációja is súlyosan sérült. A budapesti memorandum mellett az ukrán alkotmány (ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI DÖNTÉS; UKRAJNA ALKOTMÁNYA) is megsértésre került a népszavazás megtartásával, ráadásul a közölt számadatok valóságos is erőteljesen kérdéses, egyes helyi beszámolók szerint ugyanis a szavazópolgárok mindössze 30%-a vehetett ténylegesen részt a referendumon, és ezek közül nagyjából a fele támogathatta a Kijevtől való elszakadást. (NÉPSZAVAZÁS 2014A)

3. Az elszakadás támogatottsága: a csatlakozási referendum

Először vizsgáljuk meg a népszavazás törvényességét jogi szempontból! A Velencei Bizottság állásfoglalása szerint a referendum megtartása az ukrán alkotmányba ütköző, illegális akció volt, ennél fogva az eredménye sem fogadható el, amiből egyenesen következik, hogy az inkorporáció is jogellenes. (VELENCEI BIZOTTSÁG) Ahogy azt már láthattuk, Ukrajna alkotmánya határozottan fogalmaz az ország területi integritásának felbonthatatlanságával kapcsolatban. Ezen egy olyan referendum módosíthat csupán,

amely az egész országra kiterjed, nem csak annak egy adott részére. (UKRAJNA ALKOTMÁNYA (72. cikkely))

Nemzetközi jogi szempontból a referendum Ukrajna kizárólagos belügyének minősült. Ennek ellenére az érvényes népszavazásoknak is számos kritériumai vannak. Az a tény pedig, hogy katonák foglalták el a félszigetet és telepedtek rá a közigazgatásra, ennél fogva befolyásuk megkérdőjelezhetetlen volt a referendum lebonyolítása alatt, mindenképpen sértette azt a feltételt, hogy szabad legyen a voksolás, illetve ne legyen jelen katonai alakulat az esemény során, és ugyanígy nem volt biztosított a hatóságok semlegessége sem. Népszavazás esetén ráadásul egy újabb princípium az, hogy a feltett kérdésre igennel vagy nemmel kell voksolni. A krími referendumon azonban két eltérő opció közül választhattak a polgárok. Ráadásul az Ukrajnához való tartozás is kétértelmű volt, hiszen a referendum előtt kvázi kiáltották a terület elszakadását Ukrajnától. A nemzetközi megfigyelők legnagyobb része ráadásul ismeretlen eredetű volt. A fentiek fényében a népszavazás a nemzetközi gyakorlatnak nem megfelelően zajlott le, mivel sértette az ukrán alkotmányt, és a nemzetközi jog által támasztott kritériumoknak sem felelt meg teljesen. (MARXSEN, 2014: 381-382)

A hivatalosan közzétett adatok alapján 81,3%-os volt a részvételi arány, ami 1.274.096 főt jelent. Ebből 96,77% szavazott az Oroszországi Föderációhoz való csatlakozásra (1.233.002 fő), 2,51% maradt volna Ukrajnánál (31.997 fő), 0,72% (9.097 fő) pedig érvénytelenül szavazott. (NÉPSZAVAZÁS 2014)

Ezeket az adatokat két korábbi felmérés eredményei alapján árnyalhatjuk, valóságtartamuk ugyanis erőteljesen megkérdőjelezhető. A kijevi központi kormányzat 2014 februárjában, tehát az annexió előtt egy hónappal 2032 fő személyes megkérdezésével végzett reprezentatív kutatást egész Ukrajna területén azzal kapcsolatban, hogy milyennek képzelik Ukrajna és Oroszország kapcsolatát a jövőben. A válaszok területi megoszlását tekintve erősen megjelenik az ország etnikai megosztottsága: míg a Krím-félszigeten élők 41%-a támogatná az uniót Oroszországgal, addig nyugaton mindössze 1%-a a megkérdezetteknek. Az oroszok által destabilizált Luhanszk megyében ez az arány 24%, Donyeckben pedig 33%. A fenti adatok alapján kijelenthető, hogy az orosz dominanciájú déli, délkeleti részekben megnő az unió támogatott-

sága, de nem éri el sehol az 50%-ot. Ennek fényében a 96,77% meglehetősen magasnak tűnik. (KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2014)

Egy másik, függetlenebbnek tekinthető felmérés az ENSZ-hez kapcsolódik. 2009-2011 között hét alkalommal végeztek közvéleménykutatást a Krím-félszigeten. Többek között arra is kíváncsiak voltak, hogy egy esetleges népszavazáson mennyien döntenének az Oroszországhoz való csatlakozás mellett. Az eredmények mindvégig a 65-70%-os sávban mozogtak (KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2009; KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2010; KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2011), amit alátámaszt a félsziget etnikai képe is: a 2001-es census szerint a félsziget lakosságának 60%-a etnikai orosz – anyanyelvüket tekintve ennél többen vannak! – 24% ukrán, 12% tatár (NÉPSZÁMLÁLÁS 2001), a 2014-es népszámlálás már 65%-ban mutatja ki az orosz etnikum arányát. (NÉPSZÁMLÁLÁS 2014)

A referendumot megelőző különféle felmérések (KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2014A; KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2014B) egyöntetűen ehhez az utóbbi, ENSZ által végzett felméréssorozathoz állnak a legközelebb. Véleményem szerint tehát a különböző közvéleménykutatások adatait figyelembevéve, a térség etnikai összetételét szem előtt tartva, nem eltekintve az orosz katonai jelenlét tényétől, az Oroszországi Föderációhoz való csatlakozás támogatottsága valószínűleg az 50-70%-os tartományban mozoghatott. Arról szintén nincsenek adataink, hogy a referendumon érvényesen szavazók etnikai megoszlása milyen képet mutat. Az orosz katonai erők jelenléte ugyanis akár azt is eredményezhette, hogy az ukránok félelemből, tartózkodásból vagy reményvesztetten nagyobb számban maradtak otthon, mint az orosz etikumúak. Feltéve, hogy az ukránok inkább szavaztak volna Ukrajna mellett, egy ilyen távolmaradás valóban a Moszkvához való csatlakozás támogatottságát növelhette meg a végleges számadatokban.

A népszavazás tényleges, csalásoktól tisztított eredményeit valószínűleg sohasem tudjuk meg, így azt sem, hogy a később hangoztatott 30%-os részvétel és 50% körüli elszakadási hajlandóság valós-e. (NÉPSZAVAZÁS 2014B) Amennyiben eltekintünk az orosz fegyveres erők beavatkozásától, vékony jégen táncolva ugyan, de a népek önrendelkezési jogához való ragaszkodás és a tényleges, többségi támogatottság mindenféleképpen Moszkva döntése mellett szól.

Nem tekinthetünk el természetesen az inkorporációt követő felmérések főbb számadatainak ismertetésétől sem, hiszen ezek az arányok ismét azt támasztják alá, hogy megvolt a kellő támogatottság ahhoz, hogy Putyin bekebelezze a félszigetet. Ha kikapcsoljuk az ún. *győzteshez húzás* faktort, akkor sem maradhat kétség afelől, hogy a lakosság túlnyomó többsége pozitívan értékeli a fejleményeket és reménykedve tekint a jövőbe, amely már orosz földön íródik. 2014 áprilisában több közvéleménykutató cég is arra a megállapításra jutott, hogy a lakosság több mint 80%-a egyetért az eredménnyel, és elfogadja azt. (KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2014C; KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2014D) A megkérdezettek 91%-a szerint szabad és törvényes volt a voksolás. (KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2014E) Konklúzióként elmondhatjuk, hogy a referendum eredménye nagy valószínűséggel torzított adatokat közöl, de nem áll távolabb attól a valóságtól, amely a kijevi kormányzat számadatain nyugszik.

4. A nemzetközi közösség reakciója

Az ENSZ Biztonsági Tanácsához márciusban benyújtott határozattervezetet, mely a referendumot még annak lezajlása előtt érvénytelenítette volna, illetve ugyancsak kimondta Ukrajna területi integritásának védelmét – nem sikerült elfogadni, mivel Oroszország megvétózta, Kína pedig tartózkodott. Ennek eredménytelensége után Costa Rica, Kanada, Németország, Lengyelország, Litvánia és Ukrajna bemutatott egy másik tervezetet. Ezt az ENSZ Közgyűlése március 27-én 68/262-es számú, *„Ukrajna területi integritása”* elnevezésű rezolúciójában elfogadta, kiállt az ukrán határok sérthetlensége mellett, és érvénytelennek nyilvánította a március 16-i népszavazást. A nem kötelező érvényű határozatot száz ENSZ-tagállam támogatta tizenegy ellenében. 58 állam tartózkodott, míg 24 nem volt jelen a határozathozatalkor. Az észak-amerikai és az európai államok – Fehéroroszország és Oroszország kivételével – mindannyian, egyhangúan elfogadták a határozatot. Dél-Amerika és Afrika eléggé megosztott volt a kérdésben, míg Ázsia inkább tartózkodott, illetve a határozat ellen szavazott. (ENSZ HATÁROZAT)

5. A koszovói precedens

Hogyan írhatjuk le a krími eseményeket? Hazatérés? Egyesülés? Elrablás? Elfoglalás? Önkényes bekebelezés? Sokféleképpen elnevezhetjük ugyanazt az aktust, ami 2014. március 18-án érte el csúcspontját.

A nyílt alkotmányértést elkerülni szándékozva, valamint a későbbi döntések legitimitását megteremtendő, a Krími Autonóm Köztársaság 2014. március 11-én egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét Ukrajnától. (FÜGGETLENSÉGI DEKLARÁCIÓ) A Krími Köztársaság, mint független (de nem elismert) entitás már joggal kérvényezhette felvételét az Oroszországi Föderációba, melyre a 16-i referendum eredménye jogosította fel a vezetőket. A terület *de facto* ugyan valóban függetlenítette magát (orosz segítséggel) a kijevi központtól, jogállása azonban a mai napig vitatott a nemzetközi közösség tiltakozása miatt. (USA, EU TILTAKOZÁSA; ENSZ HATÁROZAT)

Nézzük meg, hogy a függetlenségi deklarációt miért nem ismerte el a nemzetközi közösség és ez a lépés egyáltalán mennyire összeegyeztethető a nemzetközi joggyakorlattal, valamint Ukrajna alkotmányával. Ez utóbbi világosan fogalmaz a Krím státusáról szóló cikkelyben: az ország területi integritása felbonthatatlan. (UKRAJNA ALKOTMÁNYA)

Maga a függetlenség egyoldalú kinyilvánítása nem sérti a nemzetközi jogot, azonban bizonyos körülmények (erőszak/külső befolyás jelenléte) megkérdőjelezik a döntés jogszerűségét. Ezért nem fogadták el pl. Dél-Rodézia vagy épp Észak-Ciprus egyoldalú deklarációját sem korábban. Koszovó esetében ilyen külső befolyás vagy erőszak nem állt fenn. Krím esetében az orosz beavatkozás miatt az unilaterális deklarációt – ahogy a referendumot is – a nemzetközi közösség jogszerűtlennek nyilvánította. (MARXSEN, 2014: 383-384)

Az ENSZ Alapokmányának valóban egyik legjelentősebb princípiuma az önrendelkezési jog, a krími döntéshozók is erre hivatkoztak, alátámasztandó uniós törekvésüket Moszkvával. Az önrendelkezési jog azonban nem korlátlan lehetőség, mivel nem csorbíthatja egy szuverén állam területi integritását – ugyancsak a nemzetközi jogban bevett gyakorlatról van szó, tehát újfent oda lyukadunk ki, hogy az érvelés csak részben megalapozott.

(MARXSEN, 2014: 384-385) Azt azonban el kell ismernünk, hogy Koszovó kiválása is egy szuverén állam területi integritását bontotta meg. A koszovói elszakadást támogatók unikális esetként hivatkoznak erre, mivel az egykori szerb tartományban az emberi jogokat sárba tiporták, míg a Krímen ilyenre nem került sor.

Koszovó 2008-as, Szerbiából való szintén vitatott jogállású elszakadása (KOSZOVÓ FÜGGETLENEDÉSE) (a mai napig számos ország nem ismeri el szuverén államként) után Krím egy újabb precedenst teremtett arra, hogy a II. világháború után nagyhatalmak által meghúzott határvonalak, a központi kormányzat akarata ellenében egyoldalúan módosíthatók a népek önrendelkezési jogának hangoztatásával, felülírva az állami szuverenitás kérdését. Nemhiába hivatkoztak a krími garnitúra is a koszovói eseményekre. Koszovó függetlenségének kikiáltását számos nagyhatalom azonnal elismerte, ez adott a döntésnek valamilyen szintű legitimitást, a krími precedenst azonban csak Moszkva akceptálta. (A FÜGGETLENSÉG ELISMERÉSE) Ugyanakkor ez a 2008-as egyoldalú döntés és az azt követő elismerési hullám szintén nagy vitát kavart a nemzetközi szereplők között, mivel sokan már akkor úgy látták, hogy ez egy olyan precedenst teremt, amely veszélyes lehet a területi integritásukat féltő országokra nézve, mivel erre a precedensre később más függetlenségi mozgalmak is joggal hivatkozhatnak majd. (JOVANOVIĆ, 2013: 929) Több kormányfő is úgy nyilatkozott, hogy a függetlenség elismerésével kinyitották Pandora szelencéjét Európában (PANDORA SZELENCÉJE), Moszkva pedig kijelentette, hogy a nyugati döntése a későbbiekben visszaüthet (PUTYIN 2008) – a krími események ismeretében ez valóban így is történt, és az ezen az állásponton állóknak lett végül igaza.

Mások ezt hasznos precedensnek látták, amely reményt nyújt számos kisebbségnek a világban arra, hogy saját országot hozzanak létre, és függetleníteni tudják magukat a központi kormányzattól. Felmerült a kérdés, hogy Koszovó függetlenségének elismerése miért nem hozza magával pl. az erdélyi magyarok (ERDÉLYI MAGYAROK), a palesztinok (PALESZTIN AUTONÓMIA) vagy épp Transznisztria (TRANSZNISZTRIA) ügyének megoldását.

Ezzel szemben olyan vélemények is megjelentek, amelyek azt hangoztatták, hogy a koszovói események kivételes döntéseket indukáltak, ez pedig nem borítja fel az eddigi nemzetközi

jogi rendszert, nem teremt precedenst hasonló esetekre nézve. Ezek a véleményformálók azon az állásponton vannak, hogy minden eset egyedi, azokat mind külön kell megvizsgálni az adott környezetben, a körülményeket figyelembevéve, Koszovó ugyancsak egy *sui generis* volt, ahol a fennálló körülmények miatt támogatni kell a terület függetlenségét. (KOSZOVÓ NEM PRECEDENS) Ez viszont felvet olyan kérdéseket, hogy a Moszkva által generált befagyasztott konfliktusokat miért ne lehetne hasonlóképpen rendezni? Ott van Dél-Oszétia, Hegyi-Karabah, Abházia és Transznisztria megoldatlan helyzete is. Ezekre Moszkva külön fel is hívta a figyelmet a koszovói események során. (KOSZOVÓI PRECEDENS)

Krím inkorporálása több szempontból is elfogadhatatlan a nyugati hatalmaknak, hiszen számos olyan helyi, illetve regionális függetlenségpárti törekvés van egyes országokon belül, amelyek a dezintegráció felé hatnak. Gondoljunk a két legjelentősebbre, amelyek a közelmúltban egyfajta forrópontot teremtettek: a skót függetlenségi népszavazás 2014-ben (SKÓT FÜGGETLENSÉGI NÉPSZAVAZÁS), majd a Brexit árnyékában ismét fellobbanó elszakadáspárti törekvések (ÚJABB SKÓT REFERENDUM), vagy épp a katalán kérdés, ahol 2017-ben szintén a népek önrendelkezési joga alapján kívántak népszavazás útján dönteni a függetlenségről (KATALÁN NÉPSZAVAZÁS). A madridi központi kormány erőszakos, alkotmányvédő intézkedései hetekig uralták a világsajtót.

Miben más tehát Krím, mint Katalónia vagy Koszovó voltak? A legfontosabb hasonlóság mindenképpen az, hogy egy-egy olyan autonóm területről van/volt szó, amely önmeghatározását tekintve valamilyen szinten eltér a központi rezsimtől. Az ukrán,² a szerb³ és a spanyol alkotmány⁴ is kiáll az ország területi integritása mellett, elszakadni egyoldalúan alkotmányellenes lépés. E három hasonló terület három különböző utat járt be. Koszovó sikeresen elszakadt, a mai napig *de facto* önálló állam, és a nemzetközi közösség meghatározó szereplőinek nagy része elismeri a függetlenségét (193 ENSZ-tagállam közül 111-en). Krím szintén sikeresen elszakadt, majd egy másik államhoz csatlakozott, *de facto* tehát itt is megvalósult a függetlenség, azonban a nemzetközi közösség ezt teljes mértékben elutasítja és szankciókkal sújtja Moszkvát emiatt. Katalónia is a függetlenség mellett tette

le a voksát, ez azonban elbukott Madrid (MADRID ELLENÁLLÁSA), valamint a nemzetközi közösség határozott tiltakozása miatt (AZ EU ELLENÁLLÁSA).

A népszavazások eredménye kétségtelenül világosan megmutatja, hogy a népek önrendelkezési jogával élve mindkét terület lakossága a függetlenség pártján áll. A legfontosabb különbség abban áll, hogy Madrid befolyása sokkal nagyobb volt Katalóniában, míg a kijevi központi kormány eleve instabil lábakon állt, valamint egy külső hatalom előzetesen elfoglalta a nevezett területet. Európa tele van olyan országokkal, amelyek etnikailag nem homogének, így nem kérdés az, hogy a nyugati hatalmak miért állnak ki végletesen a II. világháború után megrajzolt határok mellett. Nem kívánnak több precedenst látni, tartanak ugyanis a dominóeffektustól, ami az ő országukat is elérheti. Koszovó függetlenségének elismerése a fenti szempontból valószínűleg elhamarkodott döntés volt a nyugati hatalmak részéről, hiszen ezzel gyakorlatilag egy ütőkártyát adtak Putyin kezébe.

A legfontosabb hivatkozott különbség Koszovó és Krím között az, hogy míg a szerb állam inhumánus módon lépett fel a tartománybeli lakossággal, és önrendelkezésüket csorbította – ráadásul ENSZ-békefenntartók voltak jelen –, addig az ukrán állam teljes mértékben elismerte és az alkotmányban is garantálta a széleskörű autonómiát a Krím-félszigeten, és azt nem sértette meg. (MARXSEN, 2014: 387)

Oroszország persze arra a koszovói precedensre hivatkozik, amelyet akkor elítélt és veszélyesnek tartott, ám érdekei most úgy kívánják, hogy azt a nemzetközi gyakorlatba beágyazott példaként állítsák be, és a népek önrendelkezési jogának, valamint a referendum eredményének lobogtatásával kiegészítve legitimnek tüntessék fel az annexiót.

Putyin annexió beszédében kijelentette, hogy a nyugati hatalmak kettősmércét alkalmaznak, mivel Koszovó esetében az volt az érdekük, hogy elfogadják a terület függetlenségét, míg a Krím esetében tartózkodnak az orosz érdekek elismerésétől, ez pedig súlyos cinizmus a részükről. Koszovó szerinte nem unikális eset volt. (PUTYIN 2014)

6. A felek által hivatkozott jogi dokumentumok és iránymutatások

A vitatott függetlenségi deklaráción valamint a népszavazáson, majd az annexión túl van egy negyedik, alapvető szempont is, amelyet mindenképpen figyelembe kell vennünk az eset tárgyalásakor. Ez a szempont nem más, mint orosz katonák jelenléte egy szuverén állam területén. A nemzetközi jog semmilyen felhatalmazást nem ad Oroszországnak arra, hogy erőszakkal, katonai intervencióval avatkozzon be egy idegen ország területén. Ezt a jogot akkor sem kapná meg, ha valódi veszélyben lennének az oroszok krími lakosok. (MARXSEN 2014, 389-390) A budapesti memorandum kimondta, hogy Ukrajna területi integritását tiszteletben kell tartani, katonai beavatkozás pedig csak önvédelmi célból, vagy az ENSZ felhatalmazásából történhet. (BUDAPESTI MEMORANDUM 1994) Ukrajna nem támadta meg Oroszországot, sem a Krímet, és az ENSZ sem hatalmazta fel az oroszokat a beavatkozásra, így az intervenció mindenképpen nemzetközi jogba ütköző cselekedet volt az agresszor részéről.

A fentiekből egyenesen következik, hogy bármilyen függetlenségi nyilatkozat vagy népszavazás legitimitását veszti egy idegen állam hathatós befolyása miatt, attól függetlenül, hogy a többség az uniót támogatta-e vagy sem.

A Krími Autonóm Köztársaság egyoldalú elszakadása Ukrajnától nem volt jogszerű, a nemzetközi közösség nem fogadta el független államként, ennél fogva pedig nem volt meg a lehetősége arra, hogy önként egy másik állam fennhatósága alá juttassa magát. A Krím-félsziget tehát *de jure* Ukrajna részét képezi, *de facto* azonban 2014 februárjában elveszítette befolyását Kijev a területen, azóta Oroszország integrált része. (MARXSEN, 2014: 390)

A beavatkozás több nemzetközi egyezményt is megsértett: a budapesti memorandum mellett a Helsinkai Záróokmányt (1975) és az ENSZ Chartáját, valamint a két ország között 1997-ben kötött Barátsági, Együttműködési és Partnerségi Egyezményt is.

Az ENSZ alapokmánya így rendelkezik: „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épisége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyil-

vánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.”⁵

A Helsinki záróokmány III., A határok sérthetetlensége c. pontja kimondja, hogy „A résztvevő Államok sérthetetlenek tekintik egymás valamennyi határát, valamint minden európai állam határait, és ezért most és a jövőben tartózkodnak attól, hogy e határookra törjenek. Ennek megfelelően úgyszintén tartózkodnak minden olyan követeléstől vagy cselekménytől, amely bármely résztvevő Állam területe egy részének vagy egészének elfoglalására és bitorlására irányul.”⁶

A IV., Az Államok területi épsége c. pontja pedig így szól: „A résztvevő Államok tiszteletben tartják minden egyes résztvevő Állam területi épségét. Ennek megfelelően tartózkodnak minden olyan, az Egyesült Nemzetek Alapokmányának céljaival és elveivel összeegyeztethetetlen cselekménytől, amely bármely résztvevő Állam területi épsége, politikai függetlensége vagy egysége ellen irányul és különösen bármely olyan cselekménytől, amely erőszakkal való fenyegetést vagy erőszak alkalmazását jelentené. A résztvevő Államok hasonló módon tartózkodnak attól, hogy egymás területét katonai megszállás alá vonják, vagy elle-ne más közvetlen vagy közvetett erőszakos intézkedést tegyenek a nemzetközi jog megsértésével vagy ilyen intézkedések révén megszerezzék azt vagy az ilyen intézkedések megvalósításával fenyegetőzzenek. Semmiféle ilyen természetű megszállást vagy szerzeményt nem ismernek el törvényesnek.”⁷

Az Ukrajna és Oroszország között kötött Barátsági, Együttműködési és Partnerségi Egyezmény ide vonatkozó részében a felek kötelezték magukat arra, hogy kapcsolatuk az egyenlőségen, a kölcsönös tiszteleten fog alapulni, hitet tettek a fennálló határok sérthetetlensége, egymás szuverenitásának tiszteletben tartása mellett, valamint kötelezték magukat arra, hogy kapcsolatukban nem alkalmaznak sem gazdasági, sem politikai vagy más jellegű nyomásgyakorlást, tartózkodnak az erőszaktól és a befolyásolástól.⁸

A jogi vonalat tovább véve nem tekinthetünk el amellet sem, hogy egy bilaterális szerződés engedélyezte az orosz katonák jelenlétét a félszigeten. Szintén 1997-ben kötötték meg az ezt a kérdést is szabályozó Fekete-tengeri flottamegosztásról szóló egyezményt. A Krími támaszpontot az orosz flotta bérbé vette húsz évre

(FLOTTAEGYEZMÉNY), 2010-ben pedig a harkivi egyezményben 2042-ig hosszabbították meg a bérleti szerződést. Ukrajna 30%-kal olcsóbban kapta cserébe a gázt Moszkvától (ezt is tekinthetjük egyfajta nyomásgyakorlásnak). (HARKIVI EGYEZMÉNY) Az annexiót követően Putyin felmondta ezeket a szerződéseket, mivel azok – véleménye szerint – hatályukat veszítették, amikor a Krími Köztársaság elszakadt Ukrajnától.

Moszkva két érvet hozott fel a beavatkozás mellett. Egyrészt azt, hogy az orosz kisebbség jogait kellett megvédenie, mivel „Ukrajnában életveszélyes oroszoknak lenni”, emiatt Moszkvának muszáj kiállnia oroszajkú testvérei érdekében, ez pedig elég indok az intervencióra. (MARXSEN, 2014: 372) A nemzetközi jogban az önvédelmi kategóriába részben beleillik egy olyan opció, ami egy idegen ország területén élő, veszélyben lévő népcsoport kimentéséről rendelkezik.⁹ Azonban az önvédelemre való hivatkozás feltétele egy folyamatban lévő támadás az adott állam ellen vagy erre vonatkozó közvetlen fenyegetés. Jelen esetben egy másik állam területén élő állampolgárok fenyegetése miatt hivatkoztak önvédelemre, és szállták meg katonailag az adott területet. Ráadásul nem lehetett bizonyítani azt, hogy a Krím-félszigeten élő oroszok életveszélyben vannak, illetve Kijev nem képes szavatolni biztonságukat. Az intervenció csak a legvégső esetben lehet alternatívája bármilyen más megoldásnak, ráadásul az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhatalmazására is szükség van a katonai beavatkozáshoz. A katonák azonban felségjelzés nélkül, titokban szivárogtak be, jelenlétük csak a referendum után lett elismerve. Moszkva hivatkozása tehát az önvédelemre igen problematikus. (MARXSEN, 2014: 372-374)

Moszkva másik érve az intervenció mellett az volt, hogy Janukovics kérte az oroszok beavatkozását, az elnök leváltása alkotmányellenesen ment végbe, tehát őt tekintik legitim államfőnek, így a „meghívás” is jogos. Janukovics leváltása valóban nem jogszerűen ment végbe. A nemzetközi jog szerint egy állam hivatalban lévő, felhatalmazott vezetői kérhetnek külföldi katonai beavatkozást országuk területén, Moszkva érvelése szerint tehát a jelenlétük Janukovics meghívása miatt jogszerű volt.

A nemzetközi jog azonban ezt a procedúrát is szabályozza, mivel egy ilyen beleegyezéshez több kritériumnak is meg kell felelnie adott kormánynak. Janukovics meghívólevele azért is bonyo-

lult kérdés, mert *de jure* ugyan ő volt az elnök, *de facto* azonban már semmilyen befolyással nem bírt Kijevben, ráadásul a meghívás sem volt teljesen szabályszerű, a forradalmi helyzet pedig tovább homályosítja a meghívás jogosságát. Janukovics legitimitása emellett erősen megkérdőjelezhető volt, az orosz beavatkozásra pedig nem Kijevben, hanem a határ közelében került sor.

Összességében elmondhatjuk tehát, hogy sem az önvédelem, sem pedig a meghívás nem tekinthető elfogadható érvek az orosz intervencióra, így az a nemzetközi jogba ütköző agresszív cselekedet volt, amely megsértette egy állam szuverenitását, és megbontotta annak területi integritását. (MARXSEN 2014, 374-379) Maga az annexió egyébként az Oroszországi Föderáció alkotmányjogi rendelkezéseit is sértette, mivel azok előírják, hogy egy területet akkor lehet inkorporálni, ha abba a harmadik állam – amelyhez a nevezett terület tartozott – beleegyezik és hivatalos szerződés születik az „adás-vételről”. Ahhoz tehát, hogy az annexió lehetséges legyen, törvénymódosításra is szükség volt Moszkvában. Ennek értelmében egy terület inkorporálása akkor is lehetséges, ha a harmadik állam kormányzata valamilyen oknál fogva nem tud egyezményt kötni (bénult), illetve a nevezett területen népszavazás útján döntenek a belépésről. Ez a módosítás tehát kifejezetten a Krím-félsziget helyzetére lett szabva, ráadásul Kijevet úgy sikerült kikapcsolni az eseményekből, hogy kikiáltották a Krími Köztársaság függetlenségét, így tehát végső soron egy szuverén állam lépett be az Oroszországi Föderációba – Moszkva véleménye szerint. (MARXSEN, 2014: 380)

7. Összegzés

Összegezve elmondhatjuk, hogy Oroszország a 2000-es években az olajárak növekedésének köszönhetően megszilárdította gazdaságát, korábbi visszazorulása a geopolitikai játéktéren determinálta, hogy megerősödve a régióban mindenképpen hegemoniára fog törni, és érdekeit érvényre fogja juttatni. Egyik legfőbb érdeke az ún. *közel külföld* befolyásolása, mely a határai mentén sorakozó államokat jelenti. Közte és a Nyugat között egy pufferzóna terül el, amelyből a nyugati hatalmak folyamatosan lecsíptek (balti államok EU- és NATO-tagsága, a színes forradal-

mak – nyugatbarát vezetők hatalomra juttatása, a tervezett grúz NATO-tagság, s végül 2013-ban Ukrajna EU-társulási szerződése.) Ez mind Oroszország bekerítését, visszaszorítását jelentette.¹⁰

Moszkvának lépnie kellett, s egyik legbeváltabb módszerhez folyamodott: generált egy befagyasztott konfliktust Kelet-Ukrajnában (Luhanszk, valamint Donyeck), és katonai erő bevetésével – de a lakosság többségének támogatásával – a nemzetközi jogot, az ENSZ chartáját, valamint a bilaterális megállapodásokat megsértve inkorporálta a Krím-félszigetet, amivel erejét demonstrálta mind a külvilág, mind saját állampolgárai számára.

Jegyzetek

- 1 Részletesen lásd: ZIMMERMANN, 1999
- 2 Ukrajna 1996-os alkotmánya, X. fejezet 134. cikke értelmében. Lásd: UKRAJNA ALKOTMÁNYA
- 3 Szerbia 2006-os alkotmánya, VII. fejezet 182. cikke értelmében. Lásd: SZERBIA ALKOTMÁNYA
- 4 Az 1978-as spanyol alkotmány 2. szekciója mondja ki az ország felbonthatatlan területi egységét. Lásd: SPANYOLORSZÁG ALKOTMÁNYA
- 5 Az ENSZ alapokmányának 2. cikk 4. bekezdése. Lásd: ENSZ ALAPOKMÁNY
- 6 Helsinki Záróokmány III. pont. Lásd: HELSINKI ZÁRÓOKMÁNY
- 7 Helsinki Záróokmány IV. pont. Lásd: HELSINKI ZÁRÓOKMÁNY
- 8 Barátsági, Együttműködési és Partnerségi Egyezmény 3. cikkely. Lásd: PARTNERSÉGI EGYEZMÉNY
- 9 ENSZ Alapokmány VII. fejezet 51. cikk. Lásd: ENSZ ALAPOKMÁNY
- 10 Részletesen lásd: MOGYORÓSI, 2018

Irodalomjegyzék

JOVANOVIĆ, Miroslav N. (2013): The Economics of European Integration. Northampton, MA, Amerikai Egyesült Államok.
MOGYORÓSI Renátó Manuel (2018): Oroszország helye a nap alatt – az Ukrajnáért vívott geopolitikai sakkjátszma három

- szintjének elemzése. In: Bíró Gyöngyvér (szerk.): Szakkollégiumi Füzetek 5. Móra Akadémia Szakkollégiumi Tanulmánykötet. Szeged. 233-251.
- MARXSEN, Christian (2014): The Crimea Crisis – An International Law Perspective. In: Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (Heidelberg Journal of International Law) 74/2 (2014), 367-391. [http://www.mpil.de/files/pdf4/Marxsen_2014_-_The_crimea_crisis_-_an_international_law_perspective.pdf]
- ZIMMERMANN, Volker (1999): Die Sudetendeutschen im NS-Staat. Politik und Stimmung der Bevölkerung im Reichsgau Sudetenland (1938–1945). Essen.

További feldolgozott, hivatkozott dokumentumok, cikkek

- A FÜGGETLENSÉG ELISMERÉSE = Ukrainian prosecutors demand annulment of declaration of Crimea independence. *Tass. Russian News Agency*. [<http://tass.com/world/723101>] 2014. 03. 12.
- ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI DÖNTÉS = КС признал неконституционным постановление крымского парламента о вхождении АРК в состав РФ и проведении референдума о статусе автономии. Constitutional Court of Ukraine deemed Crimean parliament resolution on accession of the Autonomous Republic of Crimea to the Russian Federation and holding of the Crimean status referendum unconstitutional. *Interfax*. [<https://interfax.com.ua/news/political/196031.html>] 2014. 03. 14.
- AZ EU ELLENÁLLÁSA = EU THREATEN Catalonia with separatism if they press ahead with independence from Spain. *Sunday Express*. [<https://www.express.co.uk/news/world/895433/catalan-general-election-latest-independence-spain-eu-referendum-Carles-Puigdemont>] 2017. 12. 22.
- BUDAPESTI MEMORANDUM 1994 = Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. Budapest, 1994. 12. 05. [<http://www.pircenter.org/media/content/files/12/13943175580.pdf>]

- ENSZ ALAPOKMÁNY = Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya. [http://www.menszt.hu/hu/tudnivalok/az-egyedul-nemzetek-alapokmánya]
- ENSZ HATÁROZAT = Backing Ukraine's territorial integrity, UN Assembly declares Crimea referendum invalid. *UN News*. [https://news.un.org/en/story/2014/03/464812-backing-ukraines-territorial-integrity-un-assembly-declares-crimea-referendum#.UzgPNqLRUdw] 2014. 03. 27.
- ERDÉLYI MAGYAROK = „Kosovo model for Transylvania”. *B92 (Belgrád)*. [https://web.archive.org/web/20080311051709/http://www.b92.net/eng/news/region-article.php?yyyy=2008&mm=03&dd=10&nav_id=48330] 2008. 03. 10.
- FLOTTAEGYEZMÉNY = N. A. Kryukov: Evolution of Russian-Ukrainian Relations: The Legal Status of the Black Sea Fleet. In: *Military Thought* 15 (2006), 120.
- FÜGGETLENSÉGI DEKLARÁCIÓ = ПАРЛАМЕНТ КРЫМА ПРИНЯЛ ДЕКЛАРАЦИЮ О НЕЗАВИСИМОСТИ АРК И Г. СЕВАСТОПОЛЯ” Press center of the Supreme Council of Autonomous Republic of Crimea. *Верховный Совет Автономной Республики Крым* [https://web.archive.org/web/20140313100800/http://www.rada.crimea.ua/news/11_03_2014_1] 2014. 03. 11.
- HARKIVI EGYEZMÉNY = Ukrainian sovereignty withstands Medvedev. *Kyiv Post*. [https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/ukrainian-sovereignty-withstands-medvedev-67349.html] 2010. 05. 20.
- HELSINKI ZÁRÓOKMÁNY = Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Záróokmánya. Az európai biztonsággal összefüggő kérdések (A Helsinki Záróokmány részletei). [http://www.magyarokkollegium.hu/pdf/torveny_int3.pdf]
- HITCHENS 2014 = HITCHENS, Peter: We're being dragged into a new Cold War by a puffed-up bullfrog (and I don't mean President Putin). *Daily Mail Online*. [http://www.dailymail.co.uk/debate/article-2587118/PETER-HITCHENS-Were-dragged-new-Cold-War-puffed-bullfrog-I-don-t-mean-President-Putin.html] 2014. 03. 23.
- KATALÁN NÉPSZAVAZÁS = Catalonia referendum: 90% voted for independence, say officials – as it happened. *The Guardian*.

[<https://www.theguardian.com/world/live/2017/oct/01/catalan-independence-referendum-spain-catalonia-vote-live>] 2017. 10. 02.

KOSZOVÓ FÜGGETLENEDÉSE = Kosovo MPs proclaim independence. *BBC News*. [<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7249034.stm>] 2008. 02. 17.

KOSZOVÓ NEM PRECEDENS = Kosovo autonomy is no precedent for other territorial conflicts - U.S. *Interfax*. [https://web.archive.org/web/20080226080432/http://www.interfax.ru/e/B/politics/28.html?id_issue=11972248] 2008. 02. 19.

KOSZOVÓI PRECEDENS = „Putin says Kosovo resolution would set precedent”. *FOCUS Information Agency*. [<http://www.focus-fen.net/news/0000/00/00/131709/>] 2008. 01. 17.

KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2009 = Квартальный мониторинговый отчёт. Социально-экономическое положение Крыма. Октябрь-декабрь 2009 [Quarterly Monitoring Report: Socio-economic status of the Crimea. October–December 2009]. United Nations Development Programme, Ukraine. 2009. *UN DR Ukraine*. [https://web.archive.org/web/20140502000238/http://www.undp.crimea.ua/img/content/file/monitoring_ru_2009_10-12.pdf] 2009. 10. 12.

KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2010 = Квартальный мониторинговый отчёт. Социально-экономическое положение Крыма. Октябрь-декабрь 2010 [Quarterly Monitoring Report: Socio-economic status of Crimea. October–December 2010]. United Nations Development Programme, Ukraine. 2010. *UN DP Ukraine*. [https://web.archive.org/web/20140415042714/http://www.undp.crimea.ua/img/content/file/monitoring_ru_2010_10-12.pdf] 2010. 10. 12.

KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2011 = Отчёт о мониторинге социально-экономической ситуации в контексте реализации Стратегии экономического и социального развития АР Крым на 2011–2020 гг. Октябрь-декабрь 2011 г. [Report on monitoring the social and economic situation in the context of the implementation of the Strategy for Economic and Social Development of the Autonomous Republic of Crimea for 2011-2020. October–December 2011] United Nations Development Programme. 2011. *UN DP Ukraine*. [<https://web.archive.org/web/20140502005021/>]

<http://www.undp.crimea.ua/img/content/Strategy%20Implementation%20Monitoring%20Report%20%28October%20to%20December%202011%29%285%29.pdf>] 2014. 05. 02.

KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2014 = How relations between Ukraine and Russia should look like? Public opinion polls' results. *KIEV INTERNATIONAL INSTITUTE of SOCIOLOGY*. [<http://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=236&page=1>] 2014. 03. 04.

KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2014A = Данные опроса в Крыму подтверждаются на референдуме, считают эксперты. *Ria Novosti*. [<https://ria.ru/world/20140311/999032876.html>] 2014. 03. 11.

KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2014B = Public opinion survey in Crimea. *GfK Ukraine*. [http://avaazpress.s3.amazonaws.com/558_Crimea.Referendum.Poll.GfK.pdf] 2014. 03. 14.

KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2014C = Ukraine political attitudes split, Crimeans turning to Russian sources for news. *Broadcasting Board of Governors*. [<https://www.bbg.gov/2014/06/03/ukraine-political-attitudes-split-crimeans-turning-to-russian-sources-for-news/>] 2014. 06. 03.

KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2014D = Contemporary Media Use in Ukraine. *Broadcasting Board of Governors. Gallup*. [<https://www.bbg.gov/wp-content/media/2014/06/Ukraine-research-brief.pdf>] 2014. 06. hó

KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS 2014E = Despite Concerns about Governance, Ukrainians Want to Remain One Country. *Pew Research Center*. [<http://www.pewglobal.org/2014/05/08/despite-concerns-about-governance-ukrainians-want-to-remain-one-country/>] 2014. 05. 08.

MADRID ELLENÁLLÁSA = Catalonia: Madrid warns of Puigdemont jailing as thousands rally for unity *The Guardian*. [<https://www.theguardian.com/world/2017/oct/29/spain-barcelona-set-for-huge-rally-against-catalan-independence-catalonia>] 2017. 10. 29.

NÉPSZÁMLÁLÁS 2001 = The distribution of the population by nationality and mother tongue. Autonomous Republic of Crimea. *State Statistics Committee of Ukraine*. [http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/nationality_population/]

- nationality_1/s5/?botton=cens_db&box=5.1W&k_t=01&p=80&rz=1_1&rz_b=2_1%20%20%20%20%20%20%20&n_page=5]
- NÉPSZÁMLÁLÁS 2014 = Russian Census of Crimea: Nationality Results. *Eurasianstudies*. [https://web.archive.org/web/20150427124650/https://eurasianstudies.wordpress.com/2015/03/19/russian-census-of-crimea-nationality-results/] 2015. 03. 19.
- NÉPSZAVAZÁS 2014 = Crimea declares independence, seeks UN recognition. *RT News*. [https://www.rt.com/news/crimea-referendum-results-official-250/] 2014. 03. 17.
- NÉPSZAVAZÁS 2014A = Мустафа Джемилев выступил в Совете Безопасности ООН [https://www.golos-ameriki.ru/a/crimea-tatars-on-latest-evens-in-ukraine/1883359.html] 2014. 03. 31.
- NÉPSZAVAZÁS 2014B = Voter turnout at pseudo-referendum in Crimea was maximum 30-40 percent – Mejlis. *Ukrinform*. [https://web.archive.org/web/20180227014054/https://www.ukrinform.ua/eng/news/voter_turnout_at_pseudo_referendum_in_crimea_was_maximum_30_40_percent___mejlis_3186574] 2018. 02. 27.
- OROSZ INVÁZIÓ = Russia's Defense Minister Calls Evidence of Troop Presence in Crimea 'Complete Nonsense'. *The New York Times*. [https://thelede.blogs.nytimes.com/2014/03/05/russias-defense-minister-calls-evidence-of-troop-presence-in-crimea-complete-nonsense/] 2014. 03. 05.
- PALESZTIN AUTONÓMIA = The Kosovo Precedent. *The Brussels Journal*. [https://www.brusselsjournal.com/node/3039] 2008. 02. 28.
- PANDORA SELENCÉJE = „Kada su priznali Kosovo – otvorili su Pandorinu kutiju”. *B92*. [https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=10&dd=03&nav_category=78&nav_id=1309933] 2017. 10. 03.
- PARTNERSÉGI EGYZMÉNY = Treaty on Friendship, Cooperation, and Partnership between Ukraine and the Russian Federation, 1997. 05. 31. Article 3.
- PUTYIN 2008 = Putin calls Kosovo independence 'terrible precedent'. *The Sidney Morning Herald*. [https://www.smh.com.au/world/putin-calls-kosovo-independence-terrible-precedent-20080223-gds2d5.html] 2008. 02. 23.

- PUTYIN 2014 = Address by President of the Russian Federation. *Kreml, Moszkva*. [<http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>] 2014. 03. 18.
- SKÓT FÜGGETLENSÉGI NÉPSZAVAZÁS = SCOTLAND VOTES NO. *BBC News*. [<https://www.bbc.co.uk/news/events/scotland-decides/results>] 2014. 09. 18.
- SPANYOLORSZÁG ALKOTMÁNYA = CONSTITUTION. [http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/Hist_Normas/Norm/const_espa_texto_ingles_0.pdf]
- SZERBIA ALKOTMÁNYA = Constitution of the Republic of Serbia [http://www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav_odredbe.php?id=225]
- TRANSZNISZTRIA = Transdnestr deserves independence more than Kosovo - leader. *RIA Novosti*. [<https://sputniknews.com/world/2007122794383187/>] 2007. 12. 27.
- ÚJABB SKÓT REFERENDUM = Scotland will consider independence vote after Brexit clarity, says Sturgeon. *Politico*. [<https://www.politico.eu/article/nicola-sturgeon-scotland-independence-vote-brexit-clarity/>] 2018. 05. 20.
- TRAYNOR 2014 = TRAYNOR, Ian: Barack Obama: no cold war over Crimea. *The Guardian*. [<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/26/obama-no-cold-war-crimea>] 2014. 03. 26.
- UKRAJNA ALKOTMÁNYA = Constitution of Ukraine 1996. [https://www.justice.gov/sites/default/files/eoir/legacy/2013/11/08/constitution_14.pdf]
- USA-EU TILTAKOZÁSA = Ukraine crisis: 'Illegal' Crimean referendum condemned. *BBC News*. [<https://www.bbc.com/news/world-europe-26475508>] 2014. 03. 06.
- VELENCEI BIZOTTSÁG = Venice Commission, Opinion on "Whether the Decision taken by the Supreme Council of the autonomous Republic of Crimea in Ukraine to organise a Referendum on becoming a constituent territory of the Russian Federation or Restoring Crimea's 1992 Constitution is Compatible with Constitutional Principles", Opinion no. 762/2014, 21.3.2014, Doc. CDL-AD(2014)002.

RIGÓ BÁLINT – KÁRÁSZ KRISZTIÁN JÓZSEF

Ukrán–orosz konfliktusok az Eurovíziós Dalfesztiválon

Összefoglaló: Az Eurovíziós Dalfesztivál 1956-ban indult útjára, és mára a világ egyik legnagyobb és legnézettebb műsorává nőtte ki magát. A dalverseny egyik fő céljává tűzte ki az egységes Európa-tudat megerősítését és kiszélesítését. Bár a zenei rangadó mindig is próbált elhatárolódni a politikai, etnikai és vallási ellentétektől, azonban a versenyen részt vevő országok közötti történelmi-földrajzi és kulturális kapcsolatok rendszerint megmutatkoztak a színpadon, és némely ott elhangzott dal jelentős társadalmi változások előjele, előmozdítója volt, vagy akár egy forradalom kiobbantásában is nagy szerepet játszott. Egy kiválasztott dal szövegének és kontextusának elemzésén keresztül a versenyen részt vevő országok egy csoportjának eltérő politikai, társadalmi és kulturális különbségeibe az ezekből eredő konfliktusok bemutatása nyújt bepillantást.¹

Kulcsszavak: Eurovíziós Dalfesztivál, geopolitika, kulturális reprezentáció

1. Bevezetés

Az Eurovíziós Dalfesztivál (*European Song Contest, ESC*) létrehívásának okai a második világháború által megtépázott Eu-

rópa újjászületési vágyában keresendők. A háborút követően a nyugat-európai országok felismerték, hogy az egységes politikán túl csak a nemzetek társadalmi összefogása orvosolhatja a kontinens problémáit. Korábban már többször felmerült az egységes Európa megalkotásának gondolata, de kialakításának nehézségei gátat szabtak a nemzetközi kötelekek megerősítésének. A kontinens országai között sorra jelentek meg a szorosabb és lazább gazdasági, illetve politikai kapcsolatok, de a tartós és egységes Európa-tudat kialakulását kulturális téren nem kívánták megvalósítani. A hidegháború elmélyülése a politikai és gazdasági közeledést sürgette, miközben a kulturális kötelekek erősítése is kiemelt koncepcióvá vált.

A rendezvény 1956-tól kezdve napjainkig évente megrendezésére kerül, a házigazda ország szerepét pedig az előző évi győztes dalt küldő ország töltheti be. A rangadó sikere mára tagadhatatlanul messze túlszárnyalta az eredeti elképzeléseket, hiszen a világ legrégebb óta sugárzott és egyben a legnézettebb zenei műsorává nőtte ki magát.

Az Eurovíziós Dalfesztivál rendszerességének egyik jelentős tulajdonsága a társadalomra gyakorolt hatása, társadalmi rítussá válása. A kollektív emlékezés kialakításának jelensége a fesztiválok egy fontos tényezője, amely fontos szocializációs hatással is rendelkezhet, attól függően, hogy mekkora társadalmi réteget és időintervallumon ölel fel. Az Eurovíziós Dalfesztivál mint nemzetközi rendezvény lehetőséget és helyet biztosít más országok és kultúrák számára az egymás iránti elfogadásra, a meg- és elismerésre, a populáris zene pedig ennek a deklarált törekvésnek biztosít többé-kevésbé közös nyelvet és tényleges nyilvánosságot (WOLTHER, 2006a).

A dalversenyt alapító országok eredeti szándéka az volt, hogy a rendezvény médiavonzó, figyelemfelkeltő szerepét kiaknázva jelentős kulturális, gazdasági és társadalmi szándékok érvényesítésére is alkalmas hatást gyakoroljanak az európai társadalomra egy sokszínű európai identitástudat erősítése érdekében (SZABÓ, 2011).

A daloknak mindig is üzenethordozó értéket tulajdonítottak, éppen ezért is játszik fontos szerepet az adott országok kultúrájának formálásában – természetesen ez fordítva egyaránt igaz. Egy „jó dal” képes arra, hogy érzelmeket fejezzen ki, konzervál-

ja és továbbadja azt más emberek számára, akár negatív, akár pozitív tartalommal rendelkezik. Ma már nemcsak az üzenet átadása fontos, a „hogyan” és „miként”, illetve a „mikor” ugyanúgy releváns kérdések.

2.1. Kutatási előzmények

Az Eurovíziós Dalfesztivál évtizedekre visszanyúló vizsgálata során jól érzékelhető a média egyre fokozódó „eseménykövető” érdeklődése. A dalversenyhez kapcsolódó különböző politikai kontextusok hasonló tendenciát mutatnak, a felfokozott érdeklődés itt is jól megfigyelhető. A politikai aspektusok mindig is jelen voltak a dalverseny történetében, ezáltal jól leképezhetők az adott korra, korszakra vonatkozó társadalompolitikai viszonyok, és a média által ismertté vált aktuális események kollektív – régiókra bontható – válaszreakciói. Az európai vagy akár a világpolitikai események mindig hatással voltak a leadott szavazatok megoszlására, amelyek még internacionális médiafeszültségeket, államközi konfliktusokat is generáltak. A dalfesztivál a kezdetektől fogva változott, fejlődött, egy jól szervezett és promotált nemzetközi dalversenyen túl mára „státuszszimbólummá” nőtte ki magát. *Murad Ismayilov* tanulmánya középpontjába a nemzeti és kulturális reprezentációkat helyezte. Azerbajdzsánra fókuszált, azt elemelve, hogy a dalverseny milyen politikai szerepet tölt be az országban. Ehhez hasonló tanulmány jelent meg a balti államokkal kapcsolatosan is, amely az Eurovíziós Dalfesztivál sztereotip kulturális reprezentációját vizsgálta. Az „eurovíziós családhoz” csatlakozó balti államok egyértelmű célja volt a kulturális, történelmi múltjuk bemutatása, azonban ez sok esetben kultúránk sztereotip bemutatását eredményezte. A balti államok bár az európai keresztény kultúrkör részét képezik, de társadalmi, kulturális, történelmi különbségeiket mindig erősen hangsúlyozták, országuk arculatépítésében szomszédjaiktól és Európától egyaránt elhatárolták magukat. Nemzeti, kulturális önreprezentációjuk erősen sztereotip módon mutatkozik meg, nemzetpolitikai szempontból viszont fontos országaik bemutatása a nemzetközi nyilvánosság előtt, hiszen ezzel erősítik a sokszínű Európához fűződő kapcsolatukat (ARNSTEN, 2005). Emellett számos összetevő tanulmányozható még újabb aspektusok beemelésével és részle-

tes vizsgálatával, aminek köszönhetően alaposabb és pontosabb képet kaphatunk az országok közötti kapcsolatrendszerekről. A dalverseny hosszú története lehetővé teszi a szavazási tendenciák időbeli változásának statisztikai nyomon követését, ami segít feltárni a kapcsolatrendszerek időbeli fejlődését is. A statisztikai elemzésekkel több kutatás és tanulmány is foglalkozik, amelyek bizonyítják, hogy a dalversenyen résztvevő országok szavazási szokásaik szerint csoportba sorolhatók kulturális, történelmi és regionális alapokon (GARCÍA – TANASE, 2013).

Wolfgang Aschauer tanulmánya, *Az Eurovíziós Dalfesztivál geopolitikai háttere – Avagy miért nem volt esélye Wolf Katinak?* a szavazási rendszer alapjainak, háttérének feltárására vállalkozott, elemezve, hogy vajon a politikai szféra vagy inkább a kulturális háttér határozza meg erősebben a szavazatok eloszlását? Tanulmányában egyértelműen megállapította, hogy a dalversenyen való győzelemhez nem elégséges csupán egy jó dal, mert bizonyos országcsoportok, az ún. szavazóblokkok jelentős befolyásoló hatással bírnak (ASCHAUER, 2012). Az Eurovíziós Dalfesztiválon megnyilvánuló politikai, nemzeti, etnikai vagy egyéb jellegű súrlódások rendszerint hatással vannak a dalverseny eredményére és jelentősen befolyásolták azt. Ezen aspektusok feltárásával foglalkozik *Ivan Raykoff* és *Robert Deam Tobin* „*A song for Europe: popular music and politics in the Eurovision Song Contest*” című tanulmánykötete is.

Egy másik fontos kiindulópontot *Szentgyörgyvölgyi Éva* „*Az Eurovíziós Dalfesztivál mint megrendezvény lebonyolítása és szerepe a nemzetközi kapcsolatokban*” és *Sebők Judit* „*Hungaróvízió, az Eurovíziós Dalfesztivál magyar vonatkozásainak vizsgálata*” című munkái. Tanulmányaikban a dalverseny kialakulásának történetét dolgozták fel, és összegyűjtötték a dalverseny történetének azon jelentősebb mérföldköveit, amelyek nélkülözhetetlenek a rendezvény létjogosultságának megértéséhez. *Szentgyörgyvölgyi* tanulmányában kitért azon jelentősebb politikai eseményekre is, amelyek a dalverseny történetében fellelhetők voltak és a rendezvény megrendezésének szempontjából megkerülhetetlenek. Az Eurovíziós Dalfesztivállal kapcsolatos kutatások egyértelműen meghatározták, hogy a dalversenynek mára sokkal több aspektusa van a zenei megmérettetésén túl is.

2.2. A kutatás célja

A kutatás célja olyan aktuális társadalmi és geopolitikai események azonosítása, amelyek a dalokban és szövegükben, valamint a videoklipekben mint vizuális effektekben is megjelentek. A művészi eszközökkel átformált üzenet nagy tömegekhez eljuttatható közeget használ, mely lehetőséget ad arra, hogy olyan releváns társadalmi kérdések is kimondhatók legyenek, melyeket az adott társadalmi, politikai eszközrendszer nem tenne lehetővé, olykor akár erkölcsi-etikai szabályokba is ütközne. A rendezvény szabályzata szintén kitér arra, hogy a produkcióknak tilos politikai tartalmat hordozniuk, azonban ennek megítélése a legtöbb esetben nem egyértelmű és konzekvens.

2.3. A kutatás módszertana

A politika- és médiatudományok igen széles körben alkalmazzák a szövegek és a médiaanyagokat elemzését (MÓRÉ, 2010; KÉRDŐ, 2008), ezért az említett módszerek bevonása egy sokkal részletesebb képet nyújthat a dalversenyen részt vevő államok kapcsolatrendszeréről. A közvélekedéssel összhangban a médiafelületek is gyakran etnikai, politikai tartalmúnak vélték egyes produkciókat és dalszövegeket, ezen produkciók részletes interpretálásával egyértelműbbé tehető a versenyeken előadott dalok rejtett tartalma.

„Tartalomelemzésnek nevezünk minden olyan eljárást, amelynek során közlemények, üzenetek törvényszerűen visszatérő sajátosságai alapján módszeres és objektív eljárással olyan következtetéseket vonunk le, amelyek a közleményekben nyíltan kimondva nincsenek, de az üzenet megszerkesztettségének, azaz kódolásának a módjából kiolvashatók s esetleg más eszközökkel, más módon nyert adatok segítségével megerősíthetők, igazolhatók” (ANTAL, 1976).

A tartalomelemzés során a leírt szövegtörzsek bizonyos elemeit vizsgálva eltérő szövegrészek között is értelmes szókapcsolatok állapíthatók meg. A tartalomelemzés – mint kutatási módszer – más tudományterületeken korántsem ismeretlen, a politika-tudományok vagy a szociológia terén már igen széles körben elterjedt. Alkalmazási területe többnyire a média (újság-

cikkek, képek, naptárak és reklámok), történeti dokumentumok, kulturális tartalmak elemzése. Utóbbi időben a diskurzuselemzés tudományos népszerűsége növekszik, leginkább a politológusok innovatív feltáró módszerévé vált. Jelen tanulmányban alkalmazott tartomelemzési módszerek a megszámlálható textusok értelmezésére alkalmasak leginkább, de lehetőséget teremtenek arra is, hogy az adott kor társadalmi eseményeit is tanulmányozzuk általuk.

A dalszöveg és a hozzá kapcsolódó videoklip elemzése során a háttéresemények alapos ismeretével mélyebb tartalmakat, rejtett üzeneteket, újabb összefüggéseket tárhatunk fel ezzel a módszerrel.

Analízis reflektál a vizualitás jelentőségét kiemelő videoklipre, amely egy rendkívül fontos tényező, a dalverseny szerves részét képezi, hiszen nemcsak az információ csomagolását adja, hanem a vizualitás is önmagában rengeteg információt hordozhat. Egy viszonylag jól azonosítható kultúrkörben (pl. európai) léteznek olyan képi megjelenítések, melyek egyezményes és egységes jelentéssel bírnak, példának okáért a fehér galamb, amely a béke jelképe. Az üzenethordozó értékű szimbólumokat azonban sok esetben nem tudja mindenki dekódolni, hanem csak egy adott ország, vallás vagy népcsoport körein belül bír egyértelmű jelentéssel, ez esetben egy nemzeti, vallási szimbólumnak tekinthető, de gyakran politikai vonatkozásai is vannak. Hagyományok, ünnepek szerveződhetnek ezen szimbólumokra, hogy a múltat jelenvalóvá tegyék (ASSMANN, 1999), továbbá különböző okokból a politika és a média által felhasznált eszközöké is válhatnak.

2.4. Az elemzés logikai felépítése

Az elemzés végső célja a szövegtörzs tartalmi eredményeinek összefüggésbe állítása a dal kontextusát adó társadalmi, kulturális, politikai rendszerekkel, a médiafelületek véleménynyilvánításával, valamint a dalszövegelemzésben kapcsolódási pontok keresése a médiafelületek összesített véleményeivel, és végezetül azok alátámasztása vagy megcáfolása a dalszövegelemzésen keresztül.

A dalszöveg elemzésének szempontrendszere:

- A dal keletkezési körülményei
- A cím értelmezése, jelentése
- A dal kapcsolódási pontjai az előadóval és a küldő országgal, hasonlóságok más dalokkal
- Az előadás nyelve(i), és annak nemzeti, kulturális és történelmi vonatkozásai
- A dal helyzetének értelmezése (az előadó meghatározza-e saját helyzetét vagy a dal keletkezési körülményeit?)
- A dal sajátosságai (nemzeti kötődés, szimbólumok)
- A dal kifejezőeszközei (szóhasználat, szó szerkezetek, szóalkotás), szóképei (metaforák, hasonlatok, párhuzamok, ellentétek, ismétlések, rímek)
- A dal szerkezeti felépítése, a dal képrendszere, a szöveg alapgondolata, a kifejezett érzelmek, a dalszöveg hangulata, hangneme
- A szövegkorpusz tartalmaz-e ismétlődéseket, van-e párbeszéd a dalszövegekben? Ha igen, milyen kapcsolat van a felek között?
- A szöveg jelentésének vannak-e idő- és térbeli vonatkozásai? Ezek a dimenziók a dal szélesebb körű elemzése során meghatározhatók, vagy egyáltalán nem lelhetők fel?

A videoklip elemzésének szempontrendszere:

- A dal vizuális megjelenítése (szimbólumok, érzelmi utalások, időbeli-térbeli behatárolások, ismétlődések)
- Dinamikus változások jelenléte (szín- és fényviszonyok változásai, érzelmi jelentést tartalmazó változások)
- A környezet állandósága, változások milyensége időben és térben
- Tartalmaz-e bármilyen országokra, népcsoportra vagy vallásra történő vizuális utalást?
- Az idő szerepe (meghatározott korszakra utaló vagy korszaktól független)
- Az előadók cselekvése, mozdulatai, viselkedései, megjelenésük tartalmaz-e egyértelmű érzelmi megnyilvánulásokat?

3.1. Politikai háttérű konfliktusok az Eurovízió történetében

Az Eurovíziós Dalfesztiválon kezdetben 7 ország képviseltette magát: Benelux-államok, Franciaország, Svájc, Német Szövetségi Köztársaság és Olaszország. Az elmúlt 60 év során a résztvevő országok száma jelentősen bővült. Eddig 52 ország vett részt legalább egy alkalommal a rendezvényen.²

A dalversenyen részt vevő országok számának bővülésével a potenciális nézeteltérések száma is emelkedett, ami bonyolultabbá tette és egyben megosztotta a már kialakult, működőképes kapcsolatrendszereket.

A dalverseny kronológiailag két jelentősen elkülöníthető korszakra osztható fel: az első a kezdetektől (1956) a rendszerváltásig, a másik a rendszerváltástól napjainkig terjedő időszak. A dalverseny történetének első korszakában a nyugat-európai országok köré szerveződő történelmi-politikai vonatkozások túlsúlyát figyelhetjük meg. A dalverseny történetének második korszakában a politikai súrlódások gócpontjai fokozatosan áthelyeződtek nyugatról keletre, az újonnan csatlakozott országok közé.

Az alább felvázolt, nem teljes igényű, a dalverseny megszületésétől napjainkig kisebb-nagyobb időbeli ugrásokkal kronologikus sorrendben haladó felsorolás bepillantást nyújt a versennyel és a benevezett dalokkal kapcsolatba hozható különböző belpolitikai és nemzetközi konfliktusok szerteágazó rendszerébe, melyen belül a szórakoztatás egyértelmű célja mellett kirajzolódik, hogy a könnyűzenei megmérettetés társadalmi változások úttörő szerepét is magára vállalta.

3.2. A dalverseny megszületésétől a rendszerváltásig

Míg az 1950-es évek második felének versenyei politikailag nyugodtnak tekinthetők, az 1960-as évek már politikai vitákkal, tüntetésekkel átszőtt forradalmi évtized volt Európában, s mindez hatással volt a fesztivál szellemiségére is. Elsőként Spanyolország (1961) és Portugália (1964) csatlakozása generált konfliktusokat a két – diktatórikus berendezkedésűnek kikiáltott – ibériai országgal szemben. Először történt meg, hogy valaki a közönség soraiból megzavarta a versenyt: 1964-ben a belga dal előtt egy politikai tüntető szaladt a színpadra, kezében egy „*Boycott Fran-*

co and Salazar” feliratú transzparencsrel. Mialatt a tüntetőt elvezették, a tévénézőknek a pontozótablát mutatták, aztán folytatódott a verseny. Bár az incidens nem zavarta meg a rendezvény menetét, később további politikai zavarokat generált az érintett országok részéről. Svédország nem vett részt, mert az énekeseik bojkottálták a versenyt, de a svéd televízió ennek ellenére közvetítette a versenyt, és az északi ország a következő évben már újból küldött versenyzőt. Ausztria hivatalosan is követelte, hogy mindkét országot zárják ki a dalversenyből. Bár ez nem történt meg, a pontozás eredményén jól tükröződött a versenyen részt vevő országok ellenszenvé: Portugália lett az első ország, amelyik első részvételét követően pont nélkül távozott.

1968-ban Spanyolország nyerte meg a dalfesztivált. A győztes dal érdekessége, hogy egy etnikai megkülönböztetésnek köszönhetően debütált a nemzetközi megmérettetésen. Az 1960-as évek gazdasági fejlődése jelentős mértékben érintette a katalán területeket, aminek köszönhetően a középosztály megerősödött, és egyre nagyobb szerepet töltött be a spanyol társadalom minden szintjén. A gazdasági fellendülés hatásával a katalán nemzeti tudat megerősödött, és a 60-as évek a katalán nyelv reneszánszának tekinthető (DOMONKOS, 2014). Az ugyancsak megerősödő etnopolitikai feszültségek miatt a spanyol kormány megtiltotta, hogy egy katalán nyelvű dal képviselje Spanyolországot az 1968-as fesztiválon, helyette egy spanyol nyelvű dalt küldtek ki a rendezvényre, mely első helyezést ért el. A következő évben Spanyolország lehetett a házigazda, a rendezvény helyszíne pedig Madrid.

Az 1974-es fesztiválon a portugál dal³ nem kisebb esemény, mint egy forradalom kirobbantásának eszközévé vált, s melyet az énekes maga is ennek a célnak szentelt (NEVES, 2011). A történész *John Kennedy O’Connor* szerint ez volt az egyetlen eurovíziós fellépés, amely ténylegesen elindított egy forradalmat (O’CONNOR, 2007). A dalt a portugál rezsim megdöntésére irányuló mozgalmat a cselekvésre felszólító jeladasként sugározta egy portugál rádióállomás 1974. április 24-én. Az egymást követő események hatására a Salazar-diktatúra egy nap alatt összeomlott,⁴ a dal jelképpé vált, az általa kiváltott esemény pedig „szegfűs forradalom” néven vonult be a történelembe. A változások hatása a következő évben is érződött, az 1975-ös

évi portugál versenydal⁵ az előző évi győzedelmes forradalom leplezetlen megünneplésévé változott. Az előadót szó szerint le kellett beszélni arról, hogy a portugál katonai egyenruhában, kezében fegyverrel lépjen a színpadra (O'CONNOR, 2007).

Az 1980-as évek viszonylagos nyugalomban teltek, egészen Jugoszlávia és a Szovjetunió megrendüléséig. Az évtized végén (1989) Jugoszlávia győzelmet aratott egy horvát nyelven előadott dallal.⁶ Ezzel egy szocialista blokkhoz tartozó állam megszerezte első és egyetlen győzelmét. 1990-ben Jugoszlávia lett a dalverseny házigazdája, a rendezvény helyszínét Zágráb biztosította. A délszláv állam ekkor már a polgárháború küszöbén állt.

A kelet-európai változások, a szocialista blokk felbomlása és az európai integráció gondolata több ország előadóját is megihlette,⁷ ami a dalok címadásában és a dalszövegekben is tetten érhető volt. Norvégia („*Brandenburger Tor*”),⁸ Németország („*Frei zu leben*”),⁹ Ausztria („*Keine Mauern mehr*”) ¹⁰ dalai, valamint az egyesített Európa képét felvázoló győztes olasz dal („*Insieme: 1992*”) ¹¹ magukkal vitték az 1990-es dalversenyre az Európában végbemenő változások iránt érzett rokonszenvet.

Az 1990-es évek első fele a keleti blokkba tartozó és szovjet utódállamok csatlakozásának első nagy hullámát hozta el,¹² melyet a 2000-es évek első évtizedében a csatlakozások második hulláma követett.¹³

3.3. Az ezredforduló utáni politikai konfliktusok megnyilvánulásai a dalversenyen

A kelet-európai és kaukázusi államok csatlakozása újabb, a dalversenyen megnyilvánuló politikai konfliktusok lehetőségét hordozta magában. A szocialista blokk utódállamainak sorozatos győzelmei figyelhetők meg az ezredforduló után, amelyek kapcsolatba hozhatók a térség számos nemzetének csatlakozásával, melynek következtében a szavazati hegemonia felborult a dalversenyen. 2001-ben Észtország,¹⁴ 2002-ben Lettország,¹⁵ 2003-ben Törökország,¹⁶ 2004-ben Ukrajna,¹⁷ 2008-ban pedig Oroszország¹⁸ győzedelmeskedett a fesztiválon, de minden évben magas pontokat sikerült szereznie a többi kelet-európai országnak is, ami politikai és kulturális téren egyaránt egy „új” Európa kibontakozását jelezte.¹⁹

Ukrajna, noha éppen ebben az időben politikai választások zajlottak és forradalom kezdett kibontakozni az országban, első részvétele alkalmával első helyezést ért el. A narancsos forradalom miatt viszont kérdésessé vált, hogy egyáltalán képes lesz-e a következő évben megrendezni a dalversenyt. A bizonytalan helyzet ellenére 2005-ben a jubileumi 50. dalfesztivál végül Kijevben került megrendezésre. Abban az évben az ukrán versenydal²⁰ a narancsos forradalom nem hivatalos himnusza lett (HELBIG, 2006).

A 2007-es helsinki rendezvényt erős kritika érte a nyugat-európai nézők részéről, amiért csak kelet-európai országok jutottak a fődöntőbe. A dalverseny fejleményeire a tengerentúlon már kevésbé indulatosan reagáltak. A döntőbeli szavazást a Time magazin a „*Béke és Megbékélési Bizottság*”-nak nevezte el, mert a korábban háborús konfliktusban álló vagy egymással ellenséges országok egymás dalaira szavaztak.

2008-ban Grúzia vesztes háborúba bocsátkozott Oroszországgal (RÁ CZ, 2008). A háborús konfliktus miatt a kaukázusi ország a 2009-es moszkvai rangadón először nem szándékozott indulni. Jelentkezését az eurovíziós közösség biztatására mégis beadta, ám politikainak titulált dalát („*We Don't Wanna Put In*”)²¹ kizárták a dalversenyről.

A 2009-es Eurovíziós Dalfesztiválon a részt vevő országokat bemutató kisfilmek egyikében, amely Örményország tájain kalandozott, egy emlékmű jelent meg, amely a hivatalosan Azerbajdzsánhoz tartozó Hegyi-Karabah terület örmény kulturális örökségének szimbóluma. Az etnopolitikai megnyilvánulás Azerbajdzsán részéről erőteljes politikai reakciót váltott ki (ADRIAANS, 2011; KOLTER, 2014). Két évvel később, 2011-ben Azerbajdzsán győzedelmeskedett a dalversenyen. Győzelme a dalversenyen a kaukázusi régióban fennálló status quo megváltozását erősítette tovább, s igen heves indulatokat váltott ki a szomszédos országok körében. Státuszának erősödése jelentős geopolitikai feszültséget teremtett a szomszédos Örményországgal (TÁLAS et al. 2012; VALIYEV, 2012). A két ország ellenséges kommunikációjában az Eurovíziós Dalverseny egy újabb színteret nyitott (MILITZ, 2015).

Az örmény-azeri kapcsolatrendszer mellett az ezredforduló követő évek másik meghatározó pontja az ukrán-orosz kapcsolat-

rendszer volt, melyet a Krím-félsziget orosz bekebelezése, valamint a kelet-ukrajnai harcok mélyítették el. 2014-ben az ukrajnai háborús helyzet az arénában is éreztette hatását. Oroszország produkcióját²² a közönség hangosan kifütyülte,²³ Azerbajdzsán és Fehéroroszország orosz előadókat favorizáló maximális pontjainak ismertetésénél a közönség pfujolásától zúgott az aréna.²⁴

4.1. Az ukrán-orosz háborús konfliktus kibontakozása

A konfliktus eseményei a köztudatban ténylegesen csak 2014 februárjában kezdtek betörni, azonban ennek előzményi évszázadokkal korábbra visszanyúlnak az európai történelemben. Ukrajna történelmének alakulása és etnikai földrajzi helyzete visszavezethető az ország területének politika-földrajzi elhelyezkedésére, miszerint egy keleti és egy nyugati regionális nagyhatalom között terül el, ez a sajátos földrajzi helyzet alakítja az ország geopolitikai viszonyait is (HARDI – USZKAI, 2015). Az egykori Szovjetunió és a mai Oroszország európai perifériájában sorozatosan kibontakozó nacionalista törekvéseknek lehetünk tanúi az ezredfordulót követően. Ez a jelenség nemcsak a domináns lélekszámot adó országoknál, hanem a kisebb népcsoportoknál, etnikumoknál is nyomon követhető (KŐSZEGI, 2016).

2004-ben az ukrán miniszterelnök, Viktor Janukovics háttérpénzt fordított az EU-párti politikájának, mert Oroszország figyelmeztette az ukrán kormányt, ha közeledik az Európai Unió felé, annak gazdasági következményei lesznek, s akár a gázvezetékek elzárását is eredményezheti, ha Ukrajna aláírna bármiféle társulási, közeledési szerződést az Európai Unióval. Az EU–ukrán társulási egyezmény elutasítása miatt Európa melletti tüntetések kezdtek kibontakozni Kijevben és több ukrán nagyvárosban. Pár nap alatt több ezres tömeg tüntetett a fővárosban, követelve, hogy kezdjék újra a tárgyalásokat az Európai Unióval (TÁLAS, 2014).

A helyzet gyorsan radikalizálódott, mindennaposá váltak az összecsapások a tüntetők és a rendőrség között. Janukovics ekkor már ígéretet tett a társulási szerződés aláírására. Ennek ellenére 2005 januárban is folytatódtak a halálos áldozatokat követelő véres összecsapások a tüntetők és a belügyi erők között. Végül februárban a tüntetők, az EU és Janukovics megállapodtak, hogy többek között visszaállítják a 2004-es alkotmányt

és előrehozott választásokat tartanak decemberben. Az ukrán fél nem közeledett tovább az EU-hoz, melyhez az orosz fél fenyegetési nagymértékben hozzájárultak, de nem utolsó sorban az EU kétségei is felerősödtek a társulási kezdeményezéssel kapcsolatban (MOLNÁR, 2015).²⁵

A 2004-es ukrajnai események következményeire válaszul Oroszország hadgyakorlatot rendelt el az ukrán határ közelében. Ezzel egy időben oroszbarát fegyveresek jelentek meg és foglalták el a krími parlament épületét.²⁶ A konfliktus kiéleződése 2013-ban következett be, melynek végeredményeként a Krím-félszigeten népszavazást írtak ki arra vonatkozóan, hogy a félsziget csatlakozzon-e Oroszországhoz. A 2014. március 16-án lezajlott népszavazáson 83,1 %-os részvételi arány mellett 96,77 % támogatta az elszakadást, azonban a szavazás hitelességét Ukrajna és több nyugati hatalom kétségbe vonta (MOLNÁR, 2015).

A népszavazás után az ukrán kormányzat feladta a Krím-félszigetet, kivonta az ott állomásozó ukrán katonákat, és elismerte, hogy nem képes megtartani a területet. Áprilisban oroszbarát szakadárok rohamozták meg és foglalták el középületeket kelet-ukrajnai városokban, és kiáltották Ukrajnától való függetlenségüket. Az ukrán belügyi erők és a fegyveres szakadár katonák között fegyveres harcok bontakoztak ki. A donyecki és a luhanszki területen is népszavazást tartottak a függetlenségről, melyet a szavazók nagy többsége támogatott. Az eredmények, mint a Krím-félsziget esetében, itt is erősen kétségbe vonhatók, mivel itt sem voltak jelen nemzetközi megfigyelők.

Augusztus közepére az ukrán hadsereg erői visszaszorították a szakadárokat egészen Donyeck és Luhanszk határáig, ám ekkor az orosz vezetés több lépcsőben nagyobb erőkkel támogatta meg a szakadárok műveleteit. Szeptemberben a harcoló felek a nyugati közreműködésnek köszönhetően aláírták a minszki egyezményt, amely a tűzszüneti megállapodást hozta tető alá Ukrajna és a nemzetközileg el nem ismert Luhanszki és Donyecki Népköztársaság között. A tűzszünet azonban nem bizonyult tartósnak.

Az újonnan felerősödő harcok következtében 2015 februárjában német és francia közvetítéssel Minszkben újabb fegyverszüneti megállapodás született. Az ún. normandiai négyek által aláírt második minszki béke pontjai a még az előző év szeptemberében kötött megegyezésen alapultak. A béke életbelépéséig

minden korábbinál hevesebb harcok folytak a szembenálló felek között. A béke hatálybalépése után mindkét fél elkezdte kivonni a harci lövegeket a frontvonalról, de kisebb összecsapásokra azóta is sor került.

4.2. A vizsgált dal történelmi, etnikai vonatkozásai a médiareprezentációk tükrében

A 61. dalverseny 2016-ban Stockholmban került megrendezésre. A fesztivál ezúttal sem volt mentes politikai utalásoktól, ugyanis ezen a téren az ukrán dal és előadója hamar a nemzetközi média figyelmének középpontjában került. A dal címe „1944”, előadója pedig a krími tatár és örmény származású énekesnő, Szuszana Alimivna Dzsamalagynova, művésznevén *Jamala*. Az ukrán dalt a különböző médiafelületek (The New York Times, Reuters, Independent, Financial Times, Spiegel) provokatívnak, oroszellenesnek titulálták, valamint a Krím-félsziget orosz bekebelezésével kapcsolatos politikai vonatkozásokat véltek felfedezni. A dal története az egykori Szovjetunió által a II. világháborúban a németektől visszafoglalt (1944) Krím-félsziget tatár lakosságának erőszakos kitelepítését eleveníti fel, amely az énekesnő felmenőit is érintette. Jamala saját nagyanyja történetét meséli el,²⁷ akit a szovjetek nácinak bélyegeztek, és több ezer krími tatárral 1944-ben Közép-Ázsiába telepítettek ki. A túlélők és utódaik csak 1989-ben térhettek haza a Krím-félszigetre. Köztük volt az 1983-ban született énekesnő is, aki az egykori Szovjetunióhoz, a ma Kirgizisztánhoz tartozó Osban látta meg a napvilágot, egy krími tatár apa és egy örmény anya gyermekeként. A dal szövegében ugyan nem utal konkrétan az orosz elnökre, Vlagyimir Putyinra vagy a Krím-félsziget orosz megszállására, viszont korábbi nyilatkozataiban nyíltabban felemelte a hangját az orosz megszállás ellen, és abbéli reményét fejezte ki, hogy nem ismétlődik meg a tatárok sorsa.²⁸

4.3. A krími tatárok

A krími tatárok az oroszok után a Krím-félsziget egyik legmeghatározóbb népcsoportját alkotják. Ők tekinthetők a félsziget őshonos, a görögök után a leghosszabb történelmi múlttal ren-

delkező lakóinak. Nyelvükben és kultúrájukban türk eredetűek, az iszlám vallást a XIV. században vették fel. Habár a magyar köztudatban a tatár és a mongol elnevezés szinonimaként használatos, a krími tatároknak valójában kevés közük van a Dzsingisz kán által egyesített mongol törzsekhez. A Krími Tatár Kánság a XV. században, az Arany Horda szétesésekor jött létre, majd a belső önállóságuk megtartása mellett az Oszmán Birodalom adófizetőivé váltak. Az Orosz Birodalom II. (Nagy) Katalin cárnő uralkodása alatt, 1783-ban annektálta a félszigetet, és ezzel megszűnt a Krími Kánság, valamint az ottani tatárság önrendelkezése is. A megváltozott viszonyok közt igyekeztek alkalmazkodni, az európai és a szláv kultúra felé is nagyobb nyitottságot mutattak. A Szovjetunió megalakulása után a Lenin által létrehozott Krími Szovjet Szövetségi Köztársaságban a krími tatárok jelentős kulturális autonómiajogokat is érvényesíthettek. Sztálin hatalomra jutásával azonban a korábban kapott jogokat fokozatosan megnyirbálták, az antiklerikális intézkedések pedig felszámolták közösségi kereteiket. Ahogyan a többi oroszországi kisebbség esetében, a krími tatárok között is voltak olyanok, akik felszabadítót láttak a németekben, ezért együttműködtek velük. Viszont a szovjet pártállami vezetés a kollaborálás miatt ezután nemcsak felettük mondott ítéletet, a krími tatár nép egészére mondta ki a kollektív hazaárulás bűnét. Büntetésük a deportálás lett (KŐSZEGI, 2016).

4.4 A dal történelmi háttere

1941 és 1944 között eltávolították szinte az összes nem orosz népességet a Fekete-tenger partvidékéről: a krími tatárokat és a krími őslakosokat, a görögöket, bolgárokat, kurdokat. Egymás után telepítették át a volgai németeket, a meseteket, kalmüköket, balkárokat, csecseneket és ingusokat. Az indoklás minden esetben ugyanaz volt: szét kellett zúzni a náci ellenséggel kollaboráló „szabotőröket és kémeket”.

A krími tatárok erőszakos, tragikus kitelepítése 1944. május 18-án kezdődött, amely mára kollektív emlékezetük leginkább meghatározó momentumává, gyásznappá („Sürgün”) vált a krími tatárok körében. Néhány hét alatt a náci németekkel való együttműködés vádjával, kollektív büntetésként mintegy kétszázezer ta-

tárt telepítettek ki Sztálin utasítására a Krímből elsősorban Üzbegisztánba, kisebb részben Kazahsztánba és Tádzsikisztánba. Nagy részüket (kb. 150 ezer fő) Üzbegisztán különböző tartományaiban szórták szét, legnagyobb közösségük Taskentben meghaladta az 50 ezer főt. Kisebb részüket (akik főleg a hadifogoly férfiak voltak, kb. 30 ezer fő) Szibériába és az Urál vidékére deportálták. Sokan közülük már útközben éhen haltak. Ám a szenvedések a kazah és kirgiz földön sem értek véget. A helyi hatóságok ellenségesen fogadták a jövevényeket, számos kolhoz nem volt hajlandó befogadni és foglalkoztatni őket. A deportálást követő években a szovjet statisztikák szerint a száműzöttek 15-25 százaléka vesztette életét (HARDI – USZKAI, 2015).

Sztálin halála után a deportált népek hazatérését hivatalosan is engedélyezték, és 1956-ban határozatot is hoztak nemzeti autonómiáik visszaállításáról, azonban a krími tatárokról megfeledkeztek. Alacsonyabb létszámukból adódóan kisebb volt az érdekérvényesítő képességük, ugyanakkor nem is nagyon várták őket haza.

A tatárok hazatelepülését végül Mihail Gorbacsov engedélyezte, így 1989 után 260 ezer krími tatár élt ezzel a lehetőséggel. Ma ők teszik ki a félsziget lakosságának 13 %-át. Közülük sokan külvárosi kalyibákban élnek, azt remélve, hogy egyszer majd visszakaphatják őseik elkobzott földjeit. Többségük ukránpárti, mivel a rossz emléké a szovjet korszak miatt tartanak Oroszországtól.

A 2014-es krími válság során a krími tatárok álláspontját nagyrészt szintén az határozta meg, hogy az ukrán hatóságok támogatták visszatelepülésüket, míg a krími oroszok, illetve a Krími Autonóm Köztársaság túlnyomóan orosz nemzetiségű vezetői ezt inkább akadályozni próbálták.

4.5 „1944”

A vizsgált dal 2016-ban hangzott el a versenynek helyt adó svéd fővárosban, és fölényes győzelmet aratott a rendezvényen. A dal már benevezése időpontjától számos sajtóorgánium figyelmét felkeltette címével, valamint az előadó személyével egyaránt. Sorra jelentek meg a médiafelületeken a dallal kapcsolatos politikai, etnikai és vallási vonatkozású utalások, melyek a dal burkolt vagy

kevésbé burkolt üzenetét kívánták megmagyarázni.²⁹ A dalversenynek hivatalosan politikamentesnek kell lennie, azonban egy dal esetleges politikai vagy más vonatkozásainak meghatározása korántsem egyértelmű. A továbbiakban az előzőleg már ismertetett dalszöveg- és videoklip-elemzési módszerek mentén ezen rejtett tartalmak és a médiaoldalak által feltételezett politikai, etnikai vonatkozások kerülnek feltárára.

4.6 A dalszöveg és annak paratextuális elemzése

- *A dal keletkezési körülményei:* A dalszerző az énekesnő, Jamala, szövegét Art Antonyannal közösen jegyzi. Dalát, amely a 2016. február 21-én rendezett ukrán nemzeti döntőben elnyerte az indulás jogát, a dalverseny színpadán először a május 12-én megrendezett második elődöntőn adta elő, majd két nappal később a döntőn, ahonnan ünnepest győztesként távozott. Kelet-Ukrajnában ekkor törékeny fegyverszünet volt érvényben az ukrán haderő és a szeparatista oroszbarát csapatok között.
- *A cím értelmezése, jelentése:* A dal címe „1944”. Az énekesnő egy interjúban önmaga meghatározta a dal címének tartamát. Saját családjának múltjáról énekel, akiket a szovjet vezetés kitelepített a Krím-félszigetről az ott élő többi tatárral együtt.³⁰ Az énekesnő ezzel a dalt magát már egy történelmi eseményhez és egy földrajzi helyszínhez kapcsolta. A terület 70 évvel később, 2014-ben orosz fennhatóság alá került, és igen kényes geopolitikai kérdéssé vált. Kapcsolat vélhető felfedezni a dalbéli történések és napjaink eseményei között. Az énekesnő nem egyszer a sajtónak nyilatkozva is megerősítette ezt a kapcsolatot.³¹
- *A dal kapcsolódási pontjai az előadóval és a küldő országgal, hasonlóságok más dalokkal:* A dal számos ponton kapcsolódik az előadóhoz és Ukrajnához, azonban ezen kapcsolódási pontok a dalszövegben nem mutatkoznak meg, csupán a metaforaként értelmezhető cím („1944”) tekintetében található meg a kapcsolat.
- *Az előadás nyelve(i), és annak nemzeti, kulturális és történelmi vonatkozásai:* A dal angol és egynegyed részben krími tatár nyelven íródott és hangzott fel a dalversenyen,

ezzel első ízben képviseltette magát a tatár nyelv a dalverseny történetében.

- *A dal helyzetének értelmezése (az előadó meghatározza-e saját helyzetét vagy a dal keletkezési körülményeit?)*: Az előadó egyértelműen meghatározza saját identitását és a dal keletkezési körülményeit. Ezen paratextuális információk keretén belül egyértelműen megállapíthatók a médiaoldalak által vélt következtetések.

- *A dal sajátosságai (nemzeti kötődés, szimbólumok)*: A dal részben krími tatár nyelven íródott, ami a Krím-félszigetre utal, ahol számottevő a tatár kisebbség. Két tatár nyelven íródott sor ismétlődik,³² melyben az énekesnő felidézi (elveszett) gyermekéveit és fiatalságát, és zárás-ként tatár nyelven hangzik el újabb két szó.³³ A tatár nyelv egy újabb kapcsolódási pont a dal és a tatár népcsoport között, akik legnagyobb lélekszámban a Krím-félszigeten vannak jelen, és orosz fennhatóság alá kerültek a félsziget annektálása következtében. Mivel a nyelv a kulturális identitás egyik kifejező eszköze is, különösen a többnyelvű régiókban, ahol a hozzá tartozó etnikai csoportot ért hatások, a nyelv esetleges veszélybe kerülése, kisebbségbe szorulása esetén kulturális, politikai megnyilvánulás eszközévé is válhat, ezért az előadások nyelvezete sok esetben reprezentatív társadalmi-politikai üzeneteket is hordozhat magában (GERENCSÉR B. Sz. 2014). A dalszöveg fő szimbóluma a lélek elnyelése (*swallow*) a meg nem nevezett idegenek (*strangers*) által, ami ellen az emberséget képviselő lírai én szót emelve, a gáztettet világgá kiáltva és segítségre várva (*humanity rise*) szembeszáll. A dalban említett lélek jelképe lehet mindannak, ami elválaszthatatlanul összeköti a krími tatár népcsoportba tartozókat, az egyént (*my soul*) és a közösséget (*our souls*).

- *A dal kifejezőeszközei (szóhasználat, szószervezetek, szóalkotás), szóképei (metaforák, hasonlatok, párhuzamok, ellentétek, ismétlések, rímek)*: A dalszöveg döntő többségében kijelentő mondatokat tartalmaz, de emeltett felszólító (*Don't swallow my soul*) és kérdő mondatokban is (*Where is your mind?; Where is your heart?*) megszólal a lírai én.

Jamala: 1944

When strangers are coming...
They come to your house,
They kill you all
and say,
We're not guilty
not guilty.

Where is your mind?
Humanity cries.
You think you are gods.
But everyone dies.
Don't swallow my soul.
Our souls

Yaşlığima toyalmadım
Men bu yerde yaşalmadım
Yaşlığima toyalmadım
Men bu yerde yaşalmadım

We could build a future
Where people are free
to live and love.
The happiest time.

Where is your heart?
Humanity rise.
You think you are gods
But everyone dies.
Don't swallow my soul.
Our souls

Yaşlığima toyalmadım
Men bu yerde yaşalmadım
Yaşlığima toyalmadım
Men bu yerde yaşalmadım

vatanima toyalmadım

<http://www.eurovision-lyrics.com/ukraine/lyrics-jamala-djamala-1944-ukraine-2016-eurovision-song-contest-x/>

- *A dal szerkezeti felépítése, a dal képrendszere, a szöveg alap gondolata, a kifejezett érzelmek, a dalszöveg hangulata, hangneme:* A dalba foglalt metafora az igazolást kereső erőszak háborús és háborún kívül uralkodó világának borzalmait idézi, negatív érzelmeket kiváltó szavakra (*kill, guilty, everyone dies*) építkezik, de felvillantja egy harmóniát sugárzó, bár utópikusnak tetsző együtt- és egymás mellett élés lehetőségét is (*we could build a future*).
- *A szövegkorpusz tartalmaz-e ismétlődéseket, van-e párbeszéd a dalszövegekben? Ha igen, milyen kapcsolat van a felek között?* A szövegben nincs párbeszéd, a lírai én egy erős belső érzéseket kifejező és keltő monológban visszatekint a (közel)múltba, felidézi a krími tatárok és saját kísértő emlékeit. Ennek során a dal címzettjeit a rémes történetekben érzett felelősségükről vallatja, húsbavágó kérdéseket szegez nekik, a történetek (meg)ismerőinek lelkiismeretét ébresztő kérdéseivel pedig önvizsgálatra buzdít, reménykedve abban, hogy amit a dallal elindít, azzal változást hoz.

- *A szöveg jelentésének vannak-e idő- és térbeli vonatkozásai? Ezek a dimenziók a dal szélesebb körű elemzése során meghatározhatók, vagy egyáltalán nem lelhetők fel?* A dalszöveg alapján sem történelmi korszak, sem helyszín nem határozható meg egyértelműen, csupán a dalcím az, amely egy évszámra utalhat. A dalszöveg alapján csak egy nyelvi, etnikai kötődés állapítható meg. A dalcím és a dalszöveg között a tartalom alapján nem állapítható meg semmilyen kapcsolat, ugyanis a szövegben nem történik semmilyen utalás a dalcímre vagy annak tartalmára. A cím értelmezése csak az énekesnő által megadott kerettel értelmezhető egy évszámként.

Összességében a dalszöveg magában csupán etnikai vonatkozású tartalmakat tartalmaz, és az énekes által megadott kapcsolódási pontok nélkül nem helyezhető bele azon politikai vonatkozásokba, amelyeket a médiaoldalak említenek, mindazonáltal a paratextuális információk épp ugyanannyira fontosak, sőt a rejtett információk esetében még inkább, mint a dal szövege. A mondatok háttértartalmát meghatározó paratextuális környezetben már fellelhetők azon kapcsolódási pontok, amelyekről a médiaoldalak beszámoltak.

4.7. A dal hivatalos videoklipjének elemzése

A dal hivatalos videoklipjét a rendezvényt követően, 2016. szeptember 22-én tették közzé. A klip 3 perc 23 másodperc hosszúságú. Rendezője és koreográfusa Anatolij Sachivko.

- *A dal vizuális megjelenítése (szimbólumok, érzelmi utalások, időbeli-térbeli behatárolások, ismétlődések):* A videoklipben nem lelhető fel olyan szimbólum, amely etnikai, politikai, vallási tartalommal bírna. Jelenetei elsősorban a negatív érzelmekre építkeznek, hiszen szürke, homályos és ködös helyszíneken játszódnak, valamint a küzdelem és a veszteség megnyilvánulásai is fellelhetők a vizuális effektek között.
- *Dinamikus változások jelenléte (szín- és fényviszonyok változásai, érzelmi jelentést tartalmazó változások):* A dal

színvilága szürke árnyalatokkal operál, nincsenek élénk színek, a nagy távolságok érzékeltetését korlátozzák a rossz látási viszonyok, valamint a fények és az árnyékok kapnak fontos szerepet a vizuális ingerek tekintetében.

- *A környezet állandósága, változások milyensége időben és térben:* Időbeli változás nem lelhető fel a klipben, de a helyszínek váltakoznak. Ez utóbbiak egy csapadékos, hűvös és nedves környezet részei, melyek többször visszatérnek. A helyszínek közé tartozik egy csőszerű alagút, amelybe felülről víz csöpög, s amelynek a végén vakító fény látni, valamint egy ködös, szürke tisztás, ahol a fantasztikus elemek sem hiányoznak. Egy semmiből támadt, pusztító forgószéllel szembeni küzdelem mutatkozik meg, amely valakit a magasba ragad a hőlégballon-szerűen felemelkedő baljóslatú tárgyak, egy volt katonai bázis épületeinek gömb alakú kupolái közé.³⁴

- *Tartalmaz-e bármilyen országokra, népcsoportra vagy vallásra történő vizuális utalást?* A videoklip a forgatás ukrán helyszínén kívül nem tartalmaz országra, népcsoportra vagy pedig vallásra történő konkrét utalást.

- *Az idő szerepe (meghatározott korszakra utaló vagy korszaktól független):* A videoklip az épített környezet és a szereplők öltözete alapján a modern korban játszódik, de nem lehet egy körülhatárolható évtizedhez vagy konkrét évszámhoz kötni. A cselekmény pontos időbeli behatárolásában a díszletként szolgáló épületek és a szereplők adhatnak támpontot.

- *Az előadók cselekvése, mozdulatai, viselkedései, megjelenésük tartalmaz-e egyértelmű érzelmi megnyilvánulásokat?* A koreográfia és a környezet elemei a múltba való visszarévedésre, a jelen viszontagságaira, a jövőben rejlő bizonytalanságokra, a megmaradás küzdelmeire, a kitarásra, a veszteségre és a gyászra utalhatnak. A videoklip elején, az alagútban a táncosnő és az énekesnő is eltakarja az arcát, és óvatosan az ujjai közül les ki, mint aki fél valamitől vagy talán valakitől, borzalmakat lát vagy próbál védekezni. Mintha a dal első strófájával lennének összhangban mozdulataik, és ők lennének a múltban történt, leírt és elhallgatott szörnyűségek tanúi. A csoportos

jelenetek a későbbiekben az eltávolodást, az összefogást és a közösen átélt fájdalmakat idézik fel.

A hivatalos videoklip önmagában nem tartalmaz konkrét politikai, etnikai, vallási vagy más vonatkozású utalást, sem a médiafelületek által vélt politikai vonatkozásokat a dallal kapcsolatban. Azonban fontos megemlíteni, hogy több nem hivatalos videoklip is megjelent, amelyek tatár közösségeket és a tatárok kitelepítését jelenítik meg. De ezek figyelembevételére nem tekinthető relevánsnak az előre meghatározott kutatási módszerek mellett. Ezen tartalmak mindössze a társadalom által megnyilvánult tartalmi jelentésre utalnak, amelyekről azonban kijelenthető, hogy egyértelmű utalásokat tartalmaznak.

5. Összefoglalás

Az egyes országok között meghúzódó konfliktusok mellett a dalverseny történetének vizsgálata fényt derített az egyes országok és országcsoportok közötti szoros kötelékekre, a szavazóblokkok kialakulásának meglétére. A kutatások legnagyobb hányada a szavazóblokkokba tartozó országok belső és a blokkon kívüli kapcsolataival, kialakulásuk hátterével és milyenségének feltárásával foglalkozik különböző statisztikai, elemzési módszerek alkalmazásával az idő függvényében. A leggyakrabban kutatott kérdések a különböző ország-tömörülések kapcsolatrendszerével foglalkoznak, valamint azoknak a zenei megmérettetést befolyásoló hatásaival.

A kutatók által vitatott, hogy a kulturális és politikai hatások milyen mértékben képviselhetik magukat a rendezvényen, ám az kétségek nélkül kijelenthető (GINSBURGH – NOURY, 2008), hogy ezek a tényezők képesek hatást gyakorolni a nemzetközi megmérettetésre. Ezen befolyásoló tényezők kimutatásánál gyakran felmerülő kérdés, hogy vajon elkerülhető vagy elkerülhetetlen velejárói-e a dalversenynek. A kutatások eredményeire támaszkodva kijelenthető, hogy a rendezvény eddigi történetébe számos politikai szál beleszövődött, és sok esetben többről szól, mint egy fülbemászó dal megválasztásáról egy könnyűzenei rendezvény keretein belül, az itt aratott győzelemhez nem minden esetben elégséges pusztán csak egy „jó” dal.

A rangadón résztvevő országok közötti ellentétek jól reprezentálták az előadókra, az előadott dalokra, valamint az egyes államok jelenlétére adott reflexiókat. Az újfajta megközelítés alkalmazott módszerei (társadalompolitikai és kulturális háttér leképezése a kialakult konfliktusok, illetve dalszövegek tartalmi elemzésén értelmezésén keresztül) az egyes régiók geopolitikai viszonyrendszerének tanulmányozásához egy szélesebb perspektívát kínálnak. A dalverseny politikai kötődéseit, a rendezvény történetében felvázolt konfliktusokat a társadalmi-politikai viszonyok ismertetésével, a kulturális háttér bemutatásával a tanulmány egy kiválasztott dalszöveg elemzésén keresztül még tovább árnyalja.

A dalok és a dalokban megbúvó, mély érzelmi töltéssel rendelkező rejtett üzenetek körültekintő vizsgálata a dalverseny további történetében is számos tanulsággal szolgálhat, miközben újabb kutatási módszerek bevonását készítheti elő. Az Eurovíziós Dalfesztiválra nevezett dalok elemzése számtalan olyan ismeretet hordozhat, melyek a hagyományos kutatási módszerek alkalmazásával továbbra is rejtve maradnának. A tanulmányban alkalmazott, hasonló és szélesebb körű módszerek bevonása a társadalomföldrajzi vizsgálatokba mindenképpen ígéretes, új távlatokat nyithat.

Jegyzetek

- 1 Jelen írás az alábbi tanulmány újraserkesztett változata: Rigó Bálint – Kárász Krisztián József (2017): Ukrán-orosz konfliktusok az Eurovíziós Dalfesztiválon. In: Cserti Csapó Tibor – Rosenberg Mátyás (szerk.): Horizontok és dialógusok 2017. VI. Romológus Konferencia – Tanulmánykötet. PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs. 323-358.
- 2 Az első részvétel éve szerint sorba rakva: 1956 (Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország, Olaszország, Svájc), 1957 (Ausztria, Dánia, Egyesült Királyság), 1958 (Svédország), 1959 (Monaco), 1960 (Norvégia), 1961 (Finnország, Jugoszlávia, Spanyolország), 1964 (Portugália), 1965 (Írország), 1971 (Málta), 1973 (Izrael), 1974 (Görögország), 1975 (Törökország), 1980 (Marokkó), 1981 (Ciprus),

- 1986 (Izland), 1993 (Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Szlovénia), 1994 (Észtország, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Oroszország, Románia, Szlovákia), 1998 (Macedónia), 2000 (Lettország), 2003 (Ukrajna), 2004 (Albánia, Andorra, Fehéroroszország, Szerbia és Montenegró), 2005 (Bulgária, Moldova), 2006 (Örményország), 2007 (Csehország, Grúzia, Montenegró, Szerbia), 2008 (Azerbajdzsán, San Marino), 2015 (Ausztrália)
- 3 Az előadó és a dal: Paulo de Carvalho „*E depois do adeus*”
 - 4 Április 25. a szabadság napja (Dia da Liberdade), nemzeti ünnep Portugáliában, az 1974-es szegfűk forradalmának évfordulója
 - 5 Az előadó és a dal: Duarte Mendes „*Madrugada*”
 - 6 Az előadó és a dal: Riva „*Rock Me*”
 - 7 RAYKOFF, 2007: 4.
 - 8 Az előadó Ketil Stokkan, a dal címe magyarul „*Brandenburgi kapu*”
 - 9 Az előadó Chris Kempers & Daniel Kovac, a dal címe magyarul „*Szabaddon élni*”
 - 10 Az előadó Simone, a dal címe magyarul: „*Nincsenek többé falak*”
 - 11 Az előadó Toto Cutugno, a dal címe magyarul „*Együtt: 1992*”
 - 12 Észtország, Litvánia, Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Románia és Oroszország 1994-ben csatlakozott
 - 13 Lettország 2000-ben, Ukrajna 2003-ban, Szerbia-Montenegró és Fehéroroszország 2004-ban, Bulgária és Moldova 2005-ben, Örményország 2006-ban, Csehország, Szerbia, Montenegró és Grúzia 2007-ben, Azerbajdzsán 2008-ban csatlakozott
 - 14 Az előadó és a dal: Tanel Padar, Dave Benton & 2XL „*Everybody*”
 - 15 Az előadó és a dal: Marie N „*I Wanna*”
 - 16 Az előadó és a dal: Sertab Erener „*Everyway That I Can*”
 - 17 Az előadó és a dal: Ruslana „*Wild Dances*”
 - 18 Az előadó és a dal: Dima Bilan „*Believe*”
 - 19 RAYKOFF, I. 2007 4. o.
 - 20 Az előadó és a dal: GreenJolly „*Razom nas bahato*” (Együtt sokan vagyunk)

- 21 Az előadó: Stephane and 3G
- 22 Az előadó és a dal: Tolmacsova ikrek „Shine”
- 23 Russia booed at Eurovision semi-final. BBC, 2014. május 7.
- 24 Eurovision 2014: Russian act, the identical Tolmachev Twins, jeered by crowd during final. Independent, 2014. május 10.
- 25 Érdekeséggként megemlíthető, hogy 2004-ben Ukrajna nyert az Eurovíziós Dalfesztiválon egy politikai vonatkozás tekintetében kérdéses dallal. A következő évben Ukrajna a házigazda ország szerepében tetszeleghetett, azonban a dalverseny ebben az évben sem maradt politikai utalásoktól mentes, mivel az ukrán előadás igen hamar politikai színezettséget kapott. Az előadás „Razom nas bahato” címmel hangzott el Kijevben. 2017-ben Ukrajna ismét házigazdája volt az Eurovíziós Dalfesztiválnak egy nagyon erősen politikainak titulált dalnak köszönhetően. Így hát jogosan merül fel a kérdés, hogy vajon az ukrán győzelmek mennyire alakultak politikai érdekek mentén?
- 26 A Krími Autonóm Köztársaság ukrán közigazgatási egység, parlamentjét a helyi lakosság közvetlenül választja, vezetőjét az ukrán államfő nevezi ki. A lakosság összetétele nagyban eltér Ukrajna többi részétől, a 2001-es népszámlálás szerint nagy többségben (58,3 %) oroszok lakják, 24,3 % ukrán és 12,1 % tatár népesség mellett (MOLNÁR, 2015)
- 27 *“This song really is about my family, my grandmother,” Jamala said. “I had to write it. It is a memorial song and it is difficult for me to sing it.”* Crimean singer in line to represent Ukraine at Eurovision. The Guardian, 2016. február 11.
- 28 *“Now the Crimean Tatars are on occupied territory,” she said. “And it is very hard for them. They are under tremendous pressure. Some have disappeared without a trace. And that is terrifying. I would not want to see history repeat itself.”* Crimean singer in line to represent Ukraine at Eurovision. The Guardian, 2016. február 11.
- 29 Ukraine’s Eurovision song takes aim at Russia (Politico, 2016. február 22.); Ukraine Sings Its Frustration With Russia (The New York Times, 2016. február 23.); Die Krimtatarin, die Russland mit Musik provoziert (Welt, 2016.május 15.) etc.

- 30 Jamala: “My song is about the tragedy that happened to our family and all Crimean Tatar in 1944” (Ukrainian semi-finalist – Exclusive Interview). ESC+Plus, 2016.02.05.
- 31 „*I would not want to see history repeat itself.*” Crimean singer in line to represent Ukraine at Eurovision. The Guardian, 2016. február 11.
- 32 *Yaşlığima toyalmadım, Men bu yerde yaşalmadım*: I couldn't spend my youth there because you took away my peace (<http://www.eurovision-lyrics.com/ukraine/lyrics-jamala-джамала-1944-ukraine-2016-eurovision-song-contest-x/>)
- 33 *Vatanima toyalmadim*: I couldn't have my homeland
- 34 A klip forgatója Ukrajna nyugati részén, a Romániával és Moldovával határos Csernyivci területen zajlott, egy elhagyott katonai bázis épületei között

Irodalomjegyzék

- ADRIAANS, Rik (2011): Cultural and Social Antropology. University of Amsterdam. 48.
- WILSON, Andrew (2013): The Crimean Tatars: A Quarter of a Century after Their Return. Security and Human Rights, 24. 418-431.
- ANTAL László (1976): A tartalomelemzés alapjai. Magvető, Budapest.
- ARNSTEN, Hilde (2005): Staging the Nation? Nation, Myth and Cultural Stereotypes the International Eurovision Song Contest Finals in Estonia, Latvia and Norway. In: Bærug, Richard (ed.): The Baltic Media World. Flera Printing-house, Riga. 145-158.
- ASCHAUER, Wolfgang (2012): Az Eurovíziós Dalfesztivál geopolitikai háttere – Avagy miért nem volt esélye Wolf Katinak? Földrajzi Közlemények, 136. 1. 46-55.
- ASSMANN, Jan (1999): A kulturális emlékezet. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- DOMONKOS Endre (2014): A katalán regionális autonómia és kibővülésének történeti és politológiai aspektusai. In: Kovács Bálint. – Hakob, Matevosyan (szerk.): Politikai krízisek Euró-

- pa peremén: A Kaukázustól a Brit-szigetekig. Magyar Napló, Budapest. 383-393.
- GARCÍA, David – TANASE, Dorian (2013): Measuring Cultural Dynamics Through the Eurovision Song Contest. *Advances in Complex Systems*, 16. 8.
- GINSBURGH, Victor – NOURY, Abdul G. (2008): The Eurovision Song Contest. Is voting political or cultural? *European Journal of Political Economy*, 24. 1. 41-52.
- HARDI Tamás – USZKAI Andrea (2015): Ukrajna, a nagy területű, történelmileg tagolt szomszéd. In: Hardi Tamás (szerk.) *Terek és tér-képzetek: Elképzelt és formalizált terek, régiók a Kárpát-medencében, Közép-Európában*. Fórum Kisebbségkutató Intézet; MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Somorja, Győr, 2015. 209-226.
- HELBIG, ADRIANA (2006): The Cyberpolitics of Music in Ukraine's 2004 Orange Revolution. – *Current Musicology*, 42. 2. 81-101.
- ISMAILOV, Murad (2012): State, identity and the politics of music: Eurovision and nation-building in Azerbaijan. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 40. 6. 833-851.
- KÉRDŐ Andrea (2008): A tartalomelemzés elmélete és gyakorlati alkalmazása. (szakdolgozat) Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest.
- KOLTER, Christian (2014): Abhazia and Nagorno Karabakh: The Comparison of Two Territorial Conflict in the South-Caucasus. In: Kovács Bálint – Hakob, Matevosyan (szerk.): *Politikai krízisek Európa peremén: A Kaukázustól a Brit-szigetekig*. Magyar Napló, Budapest. 155-159.
- KÓSZEGI Margit (2016): Kis népek nacionalizmusa az európai posztszovjet térségben: A krími tatárok és a gagauzok, *Földrajzi Közlemények* 2016. 140. 4. 285–295.
- MILITZ, Elisabeth (2015): Welcome to Paradise: The Construction of the Azerbaijani Nation in Visual Representations during the Eurovision Song Contest 2012. *Universität Zürich, Zürich*.
- MOLNÁR Dániel (2015): Az orosz-ukrán konfliktus játékelméleti elemzése. (szakdolgozat) Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.

- MÓRÉ Mariann (2010): A tartalomelemzés mint a szakdolgozatírásban alkalmazható kutatási módszer. In: Kovácsné Bakosi Éva (szerk.): Társadalomtudományi tanulmányok III. 47-64.
- NEVES, Mauro (2011): O fracasso português: por que Portugal nunca conseguiu vencer o Eurovisão? Bulletin of the Faculty of Foreign Studies, Sophia University, 46. 1. 97-104.
- O'CONNOR, John Kennedy (2007): The Eurovision Song Contest – The Official History. Carlton Books, London.
- RÁCZ András (2008): Az ötnapos háború – a grúziai konfliktus. Nemzet és biztonság, 10. 9. 52-57.
- RAYKOFF, Ivan (2007): Camping on the borders of Europe. In: Raykoff, Ivan – Tobin, Robert Deam (ed.): A song for Europe: popular music and politics in the Eurovision Song Contest. Asgate Publishing Limited, Aldershot, England. 1-12.
- SEBŐK Judit (2013): HungaróVízió, az Eurovíziós Dalfesztivál magyar vonatkozásainak vizsgálata. (szakdolgozat) Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Debrecen.
- STOKES, Jane (2011): A kommunikáció és a médiakutatás gyakorlata. Gondolat Kiadó, PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Pécs.
- SZABÓ János Zoltán (2011): Kulturális fesztiválok mint a művelődés új formái. (doktori értekezés) Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Debrecen.
- SZENTGYÖRGYVÖLGYI Éva (2009): Az Eurovíziós Dalfesztivál mint megrendezvény lebonyolítása és szerepe a nemzetközi kapcsolatokban. (szakdolgozat) Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest.
- TÁLAS Péter – CSIKI Tamás – GAZDIK Gyula – VARGA Gergely (2012): Az örmény–azeri konfliktus geopolitikai háttere és Ramil Szafarov átadatásának külpolitikai jelentősége. Nemzet és Biztonság 6. 1. 23-30.
- TÁLAS Péter (2014): A jelenlegi ukrán válságról. Nemzet és Biztonság 2014/1. 113-129.
- VALIYEV, Anar M. (2012): Azerbaijan-Iran Relations: Quo Vadis, Baku? PONARS Eurasia Policy Memos, 16. 244.
- VULETIC, Dean (2007): The Socialist Star: Yugoslavia, Cold War Politics and the Eurovision Song Contest. In: Raykoff, Ivan – Tobin, Robert Deam (ed.): A song for Europe: popular music

and politics in the Eurovision Song Contest. Asgate Publishing Limited, Aldershot, England. 83–99.

WOLTHER, Irving (2006a): „Kampf der Kulturen”: der Eurovision Song Contest als Mittel national-kultureller Repräsentation. Königshausen und Neumann, Würzburg.

WOLTHER, Irving (2006b): Mehr als Musik: Die sieben Dimensionen des „Eurovision Song Contests”. Gesis, Leibniz-Institute für Socialwissenschaften, Frankfurt am Main.

Feldolgozott és felhasznált médiaoldalak

1. History of the Eurovision Song Contest. <https://eurovision.tv/navigation/history> [2016.04.07.]
2. Ukraine’s Crimean Tatar protest song Eurovision choice likely to irk Russia. Euronews, 2016.02.22. <http://www.euronews.com/2016/02/22/ukraine-s-tatar-protest-song-eurovision-choice-likely-to-irk-russia> [2016.04.07.]
3. Crimea annexation: „I want history to teach people” Euronews, 2016.03.17. <http://www.euronews.com/2016/03/17/crimea-annexation-i-want-history-to-teach-people> [2016.04.07.]
4. Ukraine wins Eurovision with politically charged song. Euronews, 2016.05.15. <http://www.euronews.com/2016/05/15/ukraine-wins-eurovision-with-politically-charged-song> [2016.05.16.]
5. Russia warns of boycotting next year’s Eurovision Song Contest. Euronews, 2016.05.16. <http://www.euronews.com/2016/05/16/russia-warns-of-boycotting-next-year-s-eurovision-song-contest> [2016.05.16.]
6. Crimean Tatars look for Eurovision boost on day of national tragedy. Euronews, 2016.05.19. <http://www.euronews.com/2016/05/19/crimean-tatars-look-for-eurovision-boost-on-day-of-national-tragedy> [2016.05.19.]
7. Global Conversation talks to Ukraine’s Eurovision winner. Euronews, 2016.05.20. <http://www.euronews.com/2016/05/20/global-conversation-talks-to-ukraine-s-eurovision-triumph> [2016.05.22.]
8. Jamala: “My song is about the tragedy that happened to our family and all Crimean Tatar in 1944” (Ukrainian

- semifinalist – Exclusive Interview). ESC+Plus, 2016.02.05. <https://www.esc-plus.com/jamala-my-song-is-about-the-tragedy-that-happened-to-our-family-and-all-crimean-tatar-in-1944-ukrainian-semifinalist-exclusive-interview/> [2016.05.07.]
9. Georgian song lyrics do not comply with Rules. Eurovision.tv, 2009.03.10. http://www.eurovision.tv/page/news?id=georgian_song_lyrics_do_not_comply_with_rules [2016.04.07.]
 10. ESC-Reaktionen: Jubel, Trauer und Zorn. Eurovision.de, 2016.05.17. <http://www.eurovision.de/news/Reaktionen-zum-ESC-Finalabend,finalreaktionen102.html> [2016.05.29.]
 11. Russia booed at Eurovision semi-final. BBC, 2014.05.07. <http://www.bbc.com/news/entertainment-arts-27306108> [2016.05.16.]
 12. Eurovision's Ukraine singer Jamala pushes boundaries on Crimea. BBC, 2016.05.12. <http://www.bbc.com/news/world-europe-36265593> [2016.05.22.]
 13. Why is Russia so desperate to win Eurovision? BBC, 2016.05.13. <http://www.bbc.com/news/magazine-36269302> [2016.05.22.]
 14. What will Terry Wogan think? The Guardian, 2005.05.19. <http://www.theguardian.com/music/2005/may/19/ukraine.bbc> [2016.05.22.]
 15. South Ossetia on our minds ... the Georgians who fell foul of Eurovision. The Guardian, 2009.05.10. <http://www.theguardian.com/music/2009/may/10/georgia-vladimir-putin-song-eurovision> [2016.05.22.]
 16. Eurosceptic? Here's who you should you vote for in Eurovision. The Guardian, 2014.05.10. <http://www.theguardian.com/politics/2014/may/10/eurosceptic-heres-who-you-should-you-vote-for-in-eurovision> [2016.05.22.]
 17. Crimean singer in line to represent Ukraine at Eurovision. The Guardian, 2016.02.11. <https://www.theguardian.com/world/2016/feb/11/crimean-singer-in-line-to-represent-ukraine-at-eurovision> [2016.04.14.]
 18. Ukraine's Eurovision entry takes aim at Russian oppression. The Guardian, 2016.02.22. <http://www.theguardian.com/>

- world/2016/feb/22/ukraines-eurovision-entry-takes-aim-at-russian-oppression [2016.04.14.]
19. Ukraine's Eurovision singer urges voters to show Crimea solidarity. The Guardian, 2016.05.13. <https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2016/may/13/eurovision-2016-ukraine-singer-urges-vote-for-crimean-ballad> [2016.05.26.]
 20. Ukraine's Jamala Wins Eurovision Song Contest with Politically Charged '1944' The Guardian, 2016.05.14. <https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2016/may/14/ukraine-wins-eurovision-jamala-1944> [2016. 05.22.]
 21. Eurovision 2014: Russia act, the identical Tolmachevy twins, jeered by crowd during final. Independent, 2014.05.10. <https://www.independent.ie/entertainment/music/eurovision-2014-russia-act-the-identical-tolmachevy-twins-jeered-by-crowd-during-final-30263542.html> [2016.05.22.]
 22. Russian officials threaten to boycott next Eurovision after victory for 'political' Ukraine entry. Independent, 2016.05.15. <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/eurovision-song-contest-2016-winner-ukraine-jamala-russia-threat-boycott-next-year-a7030591.html> [2016.05.22.]
 23. 'They kill you all': why Ukrainian Eurovision winner, Jamala, angered Russia with her 1944 song. The Telegraph, 2016.05.15. <http://www.telegraph.co.uk/tv/2016/05/11/jamalas-ukra-ine-eurovision-song-stirs-up-russia/> [2016.05.22.]
 24. Ukraine schickt Krimtatarin zum ESC. Spiegel, 2016.02.22. <http://www.spiegel.de/kultur/musik/esc-jamala-singt-fuer-die-ukraine-ueber-das-leid-der-krim-tatar-en-a-1078619.html> [2016.05.29.]
 25. Die Ukraine und ihr trauriges Lied von der Krim. Spiegel, 2016.05.15. <http://www.spiegel.de/kultur/musik/eurovision-song-contest-die-ukraine-und-ihr-trauriges-lied-von-der-krim-a-1092448.html> [2016.05.30.]
 26. Russland wittert den großen Betrug. Spiegel, 2016.05.15. <http://www.spiegel.de/kultur/musik/esc-siegerin-ukraine-russland-wittert-den-grossen-betrug-a-1092468.html> [2016.05.30.]

27. Die Krimtatarin, die Russland mit Musik provoziert. Welt, 2016.05.15. <https://www.welt.de/vermischtes/article154543112/Die-Krimtatarin-die-Russland-mit-Musik-provoziert.html> [2016.05.29.]
28. Auch Unterhaltung ist politisch. Zeit, 2016.05.15. <http://www.zeit.de/kultur/musik/2016-05/eurovision-song-contest-kommentar> [2016.05.30.]
29. ESC-Siegerin Jamala im Porträt. Süddeutsche Zeitung, 2016.05.15. <http://www.sueddeutsche.de/news/leben/leute-esc-siegerin-jamala-im-portraet-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-160515-99-953002> [2016.05.30.]
30. Kontroverse um Jamalas Siegerlied. Süddeutsche Zeitung, 2016.05.15. <http://www.sueddeutsche.de/news/wirtschaft/medien-kontroverse-um-jamalas-siegerlied-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-160515-99-952939> [2016.05.30.]
31. Russia Loses to Ukraine in ‚Politicized‘ Eurovision Final. The Moscow Times, 2016.05.15. <https://themoscowtimes.com/articles/russia-loses-to-ukraine-in-politicized-eurovision-final-52878> [2016.06.03.]
32. Jamala entered Eurovision-2016 national selection. Crimean News Agency, 2016.01.26. <http://qha.com.ua/en/culture-art/jamala-entered-eurovision2016-national-selection/135789/> [2016.06.03.]
33. My dad was crying for joy. Crimean News Agency, 2016.02.26. <http://qha.com.ua/en/culture-art/my-dad-was-crying-for-joy/136217/> [2016.06.04.]
34. EU sees nothing wrong with Jamala’s song. Crimean News Agency, 2016.03.10 <http://qha.com.ua/en/culture-art/eu-sees-nothing-wrong-with-jamala-s-song/136366/> [2016.06.03.]
35. Russia 1: 1944 deportation is a ‘search for a better life’ Crimean News Agency, 2016.05.13. <http://qha.com.ua/en/politics/russia-1-1944-deportation-is-a-search-for-a-better-life/137149/> [2016.06.03.]
36. Euronews: Jamala says Ukrainian Eurovision song is about remembering past not politics of present. KyievPost, 2016.03.05. <http://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/euronews-jamala-says-ukrainian-euro->

- vision-song-is-about-remembering-past-not-politics-of-present-409433.html [2016.05.14.]
37. Crimean Tatar Jamala to represent Ukraine at Eurovision. The Ukrainian Weekly, 2016.02.26. <http://www.ukrweekly.com/uwwp/crimean-tatar-jamala-to-represent-ukraine-at-eurovision/> [2016.05.22.]
 38. Jamala triumphs at Eurovision. The Ukrainian Weekly, 2016.05.20. <http://www.ukrweekly.com/uwwp/jamala-triumphs-at-eurovision/> [2016.05.22.]
 39. Jamala's Eurovision win confounds Moscow. The Ukrainian Weekly, 2016.05.20. <http://www.ukrweekly.com/uwwp/jamalas-eurovision-win-confounds-moscow/> [2016.05.22.]
 40. Ukraine's Crimean Tatar singer Jamala poised to embarrass Putin and bring Stalin's crimes to Eurovision Song Contest. Business Ukraine, 2016.02.10. <http://bunews.com.ua/life-style/item/ukraines-crimean-tatar-singer-jamala-promises-to-embarrass-putin-and-bring-stalins-crimes-to-eurovision> [2016.04.07.]
 41. NEW STATESMAN: Meet Jamala, the singer using Eurovision to highlight the persecution of the Crimean Tatars. Business Ukraine, 2016.03.15. <http://bunews.com.ua/component/zoo/item/new-statesman-meet-jamala-the-singer-using-eurovision-to-highlight-the-persecution-of-the-crimean-tatars> [2016.05.15.]
 42. Russia and Ukraine to do battle on Eurovision stage. CNN, 2014.05.10. <http://edition.cnn.com/2014/05/10/world/europe/eurovision-ukraine-russia/> [2016.05.16.]
 43. The Eurovision Song Contest, explained. Vox, 2016.05.14. <http://www.vox.com/2016/5/14/11667716/eurovision-song-contest-2016-logo-timberlake> [2016.05.26.]
 44. The Dark History Behind Eurovision's Ukraine Entry. TIME, 2016.05.13. <http://time.com/4329061/eurovision-jamala-russian-ukraine-crimea/> [2016.05.26.]
 45. Ukraine defeated Russia — at Eurovision. Here's why that matters. The Washington Post, 2016.05.22. https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/05/22/ukraine-defeated-russia-at-eurovision-heres-why-that-matters/?utm_term=.81ab18100ac2 [2016.05.26.]

46. Ukraine Sings Its Frustration With Russia. The New York Times, 2016.02.23. <https://www.nytimes.com/2016/02/24/world/europe/ukraine-sings-its-frustration-with-russia.html> [2016.05.14.]
47. The Crazy Politics of the Eurovision Song Contest. The Atlantic, 2011.05.23. <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2011/05/the-crazy-politics-of-the-eurovision-song-contest/239327/>) [2016.05.26.]
48. The Geopolitics of Eurovision. The Atlantic, 2016.05.16. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/05/the-geopolitics-of-eurovision/482907/> [2016.05.26.]
49. Ukraine's Eurovision song takes aim at Russia. Politico, 2016.02.22. <https://www.politico.eu/article/ukraines-eurovision-song-takes-aim-at-russia-stalin-deportation-tatar-people/> [2016.05.21.]
50. Ukraine gets serious with Eurovision entry. Politico, 2016.03.25. <https://www.politico.eu/article/ukraine-gets-serious-with-eurovision-song-contest-entry-jamala-crimea/> [2016.04.07.]
51. Ukraine's song about persecuted minority by Josef Stalin wins Eurovision. Politico, 2016.05.15. <https://www.politico.eu/article/jamala-ukraines-song-about-persecuted-minority-by-josef-stalin-wins-eurovision/> [2016.05.23.]
52. 1944 all over again. The Economist, 2016.05.26. <https://www.economist.com/news/europe/21699474-eurovision-win-provides-symbolic-victory-over-russian-repression-1944-all-over-again> [2016.05.27.]
53. Eurovision win lifts spirits in Ukraine, raises eyebrows in Russia. Reuters, 2016.05.14. <https://www.reuters.com/article/us-music-eurovision/eurovision-win-lifts-spirits-in-ukraine-raises-eyebrows-in-russia-idUSKCN0Y50QF> [2016.06.02.]
54. Ukraine attempting to 'humiliate' Russia with Eurovision entry, claims Kremlin official. International Business Times, 2016.02.25. <http://www.ibtimes.co.uk/ukraine-attempting-humiliate-russia-eurovision-entry-claims-kremlin-official-1545982> [2016.04.07.]
55. Eurovision 2016: Furious Russian officials threaten boy-

- cott over Ukraine 1944 victory. International Business Times, 2016.05.16. <http://www.ibtimes.co.uk/eurovision-2016-furious-russian-officials-threaten-boycott-over-ukraine-1944-victory-1560300> [2016.05.21.]
56. Politically charged Ukraine song wins Eurovision. Financial Times, 2016.05.15. <https://www.ft.com/content/ed-e842de-1a33-11e6-a7bc-ee846770ec15> [2016.05.28.]

FARKAS KLAUDIA KATA

„[A WHSz] kezdi visszaadni a menőségemet”, avagy a Wlislöcki Henrik Szakkollégium jelentősége

Összefoglaló: *A tanulmány a Társadalmi tanulmányok BA diplomadolgozatom rövid változata, melynek megírásakor magam is a Wlislöcki Henrik Szakkollégium hallgatója voltam. A diplomadolgozatban az empirikus kutatást társadalomtörténeti vonatkozások, illetve a magyarországi cigányság és oktatás jelenlegi helyzetének bemutatásával vezettem fel. Jelen tanulmányban ezeket a részeket szinte teljesen kihagytam a rövidítés érdekében. Kutatásom során interjúkat készítettem szakkollégistákkal, így több szubjektív értékeléssel találkozhatunk azok olvasásakor, melyekből kiemeltem a hasonló, azonos szempontokat. Elsősorban az interjúalanyok szociális háttérét kívántam felmérni, és egyéni indíttatásaikat, életútjukat igyekeztem minél jobban felmérni. Ezen kívül a szakkollégiumi programok, képzések hasznosságáról, fontosságáról kérdeztem az alanyokat.*

Kulcsszavak: *szociális háttér, előítélet, közösség, roma szakkollégium*

Bevezető

Jelen írásban a cigány, roma diákok oktatásbeli helyzete és továbbtanulási esélyei kapcsán mutatom be a pécsi Wlislöcki Henrik Szakkollégiumot – a szakkollégistákkal folytatott empirikus kutatás tükrében.

Magyarországon a közoktatás színvonala messze elmarad az európai átlagtól, erre utalnak az utóbbi évek PISA-felmérések eredményei is. A sokszínű, oktatási eredményeket vizsgáló mezőnyből kiemelkedő a PISA, mert nem kifejezetten a lexikális tudást méri, hanem az annál lényegesen fontosabb iskolán kívüli tudáskamatoztatást, amely a későbbi munkavállalásban is előnyt jelenthet. A felmérés során képet kaphatunk a teljesítményt befolyásoló mélyebb tényezőkről is, mint például a szülők iskolai végzettségéről, a családi kulturális javakról. A PISA jól mutatja a családi háttér esetleges hiányosságait is, valamint a hátrányok nyomon követhetők területileg is, akár csak az Országos Kompetencia Mérés esetén. A családi háttér-index és a teljesítés szorosan összefüggnek. A CSH-index egy komplex mutató, melyet a kompetenciaméréskor készített háttérkérdőívek alapján állítanak össze, több változóból (pl. a szülők iskolai végzettsége, a család jövedelme vagy éppen a háztartásban lévő könyvek száma). Ezek a tényezők nagyban befolyásolják a tanulók iskolai teljesítményét. (CSAPÓ – FEJES – KINYÓ – TÓTH, 2014) A területi szegregáció hazánkban egyúttal párosul egyfajta etnikai, nemzetiségi szegregációval is, mely elsősorban a cigányokra, romákra irányul. Ennek oka, hogy a cigány, roma lakosság jelentős része gazdaságilag – így infrastrukturálisan is – elmaradottabb területeken él, főként vidéken. (OSTORICS, 2015) A komplex hátránykompenzáció és a tehetséggondozás érdekében jöttek létre a roma szakkollégiumok, így a Wliskoeki Henrik Szakkollégium is.

A pécsi Wliskoeki Henrik Szakkollégium 2001/2002-es tanév óta működik a Pécsi Tudományegyetem Romológia és Nevelés-szociológia Tanszék támogatásával. A szakkollégium 2013-ban – egy TÁMOP program keretében – csatlakozott a roma szakkollégiumi hálózathoz. A roma szakkollégiumok működési elveit a 2011. évi CCIV. törvény XIV fejezet 54.§-ában rögzítették. A törvényben szerepelnek mind a tehetséggondozásra, mind pedig a hátrányos helyzetű hallgatók segítésére vonatkozó irányvonalak. A jogszabályban rögzített támogatások legfőképpen a tudományos, művészeti és sport tevékenységek elősegítésére irányulnak. Emellett kiemeli olyan mentorprogram szükségességét, melyben a felsőoktatásban régebb óta jelen lévő hallgatók mentorálják az újonnan érkező társaikat, ezzel elősegítve a

tehetség kibontakoztatását, felzárkózásukat, felzárkóztatásukat. (GALÁNTAI, 2015: 23)

Akárcsak a többi magyarországi cigány, roma szakkollégium, attól függetlenül, hogy egyházi vagy világi jellegű, a Wlisslocki Henrik Szakkollégium is nagy hangsúlyt fektet tehetséggondozásra, valamint az esélyegyenlőség és méltányosság kérdésére. Ez továbbá kiegészül a lelki- és szellemi élet gyarapításával. Ezek talán a legfontosabb tényezők, melyek a szakkollégiumi életet meghatározzák, a kiemelt szempontok mellett további irányvonalak és hangsúlyok a szervezeti és működési szabályzatban olvashatók. (TRENDL, 2015: 42-45) A szervezet funkciója elsősorban a társadalmi szükségletek kielégítését hivatott szolgálni. Célja az elsődleges hátránykompenzáció, vagyis a méltányosság hiányából adódó dezintergráció megfelelő kezelése, így az esélyegyenlőség megteremtése is. (GALÁNTAI, 2015: 11) A szervezet, vagyis a szakkollégium szükségessége egyértelmű, hiszen a magyarországi cigányság nagy részére jellemző a deprivált státus, az átlagosnál alacsonyabb életszínvonal, mely a munkanélküliségből vagy nem megfelelő és nem elegendő munkabérből fakad, ami pedig az iskolázatlanságból, aluliskolázottságból eredeztethető. Emiatt tudott és tud felértékelődni az oktatás szerepe. (GALÁNTAI, 2015: 9-10)

A szakkollégiumban jelenleg megvalósuló EFOP projekt², az előzőekhez hasonló fókuszpontokkal működik. Célja az aktív állampolgárrá válás elősegítése, a roma értelmiség formálása és a tanulmányi sikeresség előmozdítása. A projekt megvalósításának terei szintén három fő pillért rajzolnak ki, akárcsak a korábbi komplex pályázatban, melyek az egyéni gondoskodás, a tevékeny közösség és a személyes tudomány.

Empirikus kutatás

Empirikus kutatásom gerincét hét – a 2017/18-as tanévben felvett – kvalitatív, félig strukturált, irányított életút interjú alkotja. A mintában 3 fő jelenlegi, illetve 3 fő korábbi szakkollégiumi tag, valamint egy vezetőségi tag szerepelt. Az alanyokat kezdetben véletlenszerűen, majd hólabda módszerrel választottam ki. Kutatásomban a korábban említett alanyokból álló csoportokhoz

igazítottam a kérdéssorokat, de az interjúk magját ugyanazok a típusú kérdések alkották. Leginkább arra voltam kíváncsi mind a jelenlegi, mind a korábbi hallgatóknál, hogy volt-e támogató közeg mellettük az eddigi tanulmányaik alatt. Az interjúalanyok családjainak anyagi helyzetének felmérése céljából megkérdeztem, milyen végzettséggel rendelkeznek a szülők, mivel foglalkoztak az interjúalanyok gyermekkorában, illetve mi a jelenlegi foglalkozásuk. Szintén kerestem a választ arra, hogy milyen személyes identitással bírnak, ezt hogyan élik meg, emiatt érte-e őket valamilyen pozitív vagy negatív megkülönböztetés.

A minél teljesebb kép érdekében megkerestem egy vezetőségi tagot, hogy kiegészítse a hallgatók által elmondottakat. Szintén érdekelt, hogy a szakmai vezetés kitűzött céljai, a szakkollégium funkciója mennyire képes jól működni. Így kerestem az átfedéseket, összecsengéseket mindkét fél válasza alapján.

Azt feltételeztem, hogy a pécsi Wlislócki Henrik Szakkollégium fontos a megkérdezett hallgatók számára, jelentős szerepe van életükben. További feltételezésem volt, hogy a pécsi roma szakkollégium nyújtotta közösség és a közösségi színterek meghatározók a szakkollégisták egyetemi éve alatt, valamint, hogy a szakkollégium hallgatóinak jelentős anyagi támogatást jelent az az ösztöndíj, melyet kapnak. További hipotézisem volt, hogy a szülők nem rendelkeznek felsőfokú végzettséggel. Azt is feltételeztem, hogy azok a cigány, roma fiatalok, akik eljutottak valamilyen felsőoktatási intézménybe, az elsődleges belső indíttatás, saját ambíciójuk mellett jelen volt egy támogató személy az iskolai éve alatt. E mellett azonban a megkérdezett fiatalok saját aspirációiknak köszönhetően jutottak el oda, ahol tartanak.

Az interjúkat egységesen építettem fel, a következő szempontok alapján: az interjúalany neme, életkora, lakóhelye, család, szülők (iskolai végzettség, foglalkozás és munkahely) gyermekkori szocializáció (óvodai és iskolai évek benyomásai, élményei), motivációs bázis, identitás, kapcsolat a szakkollégiummal. Ez utóbbi kiegészült a vezetőségi tag esetében több, a szakkollégiumot érintő kérdéssel, mely tovább cizellálja a WHSz manifeszt funkcióit, valamint fókuszba kerülnek az eddigi tapasztalatok is. A következőkben minden csoportból egy-egy interjú rövid összefoglalását, majd az interjúelemzések eredményét mutatom be.

1. interjú – jelenlegi hallgatók csoportja

Az interjúalany 25 éves férfi, 1992 szeptemberében született Pécsen.

Gyermekkorában Mánfa településre költöztek egészségügyi okok miatt szüleivel, később befogadták unokatestvérét is. 7 idősebb féltestvére van, anyai és apai részről, akik nem éltek velük. Apja elhunyt, anyjával maradtak ketten Apja halála után bezárkózott. Édesapja 8 általánossal, anyja szakmunkás végzettséggel rendelkezik. A féltestvérek feltételezhetően maximum szakmunkás végzettséggel rendelkeznek. Gyermekkorában apja gépkocsivezető volt a Biokomnál, anyja pedig háztartásbeli. Anyja öregségi nyugdíjas. Két féltestvérével tartja a kapcsolatot, egyikük Németországban jelenleg munkanélküli, egyébként pedig az építőiparban dolgozik. A másik Pécsen él, közmunkás.

Óvodába Mánfára járt, 3 évet, majd a pécsi Szieberth Róbert Általános Iskolában tanult. Az általános iskola elvégzése után a Pollack Mihály Szakgimnázium, Szakközépiskola és Kollégiumban folytatta tanulmányait, hogy szakmát (OKJ) és érettségét is szerezzen. Magasépítő technikus végzettsége van. Motivációja a pénzkeresés volt, úgy gondolta, hogy az építőiparban jól lehet keresni.

Pályaválasztásában egy tanára segítette, mivel jó volt matematikából, ajánlotta, hogy legyen mérnök. 2013-ban jelentkezett a Pécsi Tudományegyetemre építőmérnöknek. Azóta tagja a Wlislócki Henrik Szakkollégiumnak, melyet egy volt hallgató ajánlott neki. Jelenleg „nagy választás előtt áll”, ami a jövőt illeti, ugyanis a 2017/2018-as tanév tavaszi szemeszterében szerzi meg diplomáját.

Elmondása szerint a szakkollégium visszaadta neki a korábban elveszített „menőségét”, javította kommunikációs készségét, korrepetálásra pedig külön tanárt biztosítottak számára. Emellett a jelenleg futó ösztöndíjprogramban is részt vesz.

Roma származásúnak vallja magát, ám családjával nem követnek különösebb hagyományokat. Számára az általános iskolában, 8-9 éves korában derült ki, hogy cigány, mikor a testnevelés tanára „kis feketének” nevezte.

„...ott tudtam meg, hogy cigány vagyok. Addig nem tudtam, hogy az vagyok... a testnevelés tanár egyszer úgy

szólított meg engem a napköziben, hogy „hé, te kis fekete”. És akkor én nem tudtam, hogy kihez beszél. És kiderült, hogy hozzám beszélt. Én kis fekete voltam. És akkor otthon egy ilyen... Nem otthon, hanem a hazafelé vezető úton beszéltük meg azt apuval meg anyuval, hogy mi az, hogy... mi az, hogy más bőrszín. Ja. Ekkor voltam 8-9 éves.”

Szüleivel beszéltek meg, hogy mit jelent a más bőrszín. Akkor ez lesújtotta, de teljes mértékben elfogadja magát. Hátrányos megkülönböztetést nem érzékelt, azonban pozitívumként említi, hogy ösztöndíjakban részesülhet ez által.

„És igazából nekem abból, hogy cigány vagyok, semmilyen hátrányom nem volt eddig még.”

Édesanyjára mindig számíthatott, ám elmondása szerint motíválni nem kifejezetten tudta.

2. interjú – alumni csoport

Az interjúalany 28 éves nő, 1990. január 22-én született Pincehelyen.

Gyermekkorában Iregszemcsén élt, apai nagymamájával, szüleivel és húgával. Ezt követően hatosztályos gimnáziumba jelentkezett Pécsre, ekkor kollégista lett. Egy évet töltött Franciaországban, 2013-ban, 2014 óta pedig Pesten él.

Édesanyja nyolc általánossal rendelkezik, anyagi támogatás hiányában nem tudta befejezni a szakmunkást, ahol varrónőnek tanult. Édesapja szintén csak az általános iskolát végezte el, ugyanilyen okokból. Azóta munkahelyükön végeztek további gyorstalpaló képzéseket, így lett édesapja targoncás. Közel harminc éve dolgoznak ugyanannál a mezőgazdasági cégnél Iregszemcsén, azonban édesanyját nem olyan régen elbocsátották. Húga végzős a Pécsi Tudományegyetem Társadalmi tanulmányok alapképzésén.

Az interjúalany 3 évet járt óvodába Iregszemcsére, és hatodikos koráig ide járt általános iskolába is. Ezt követően jelentkezett a pécsi Gandhi Gimnázium hatosztályos Arany János Program-

jára, mely végül hét évesre sikeredett, ugyanis ez volt az első AJP-s „kísérleti” osztály. A gimnázium után 2009-ben a Pécsi Tudományegyetemen kezdett francia szakon, minor szaknak pedig a romológiaát választotta. Az alapképzés elvégzése után egy évet töltött Franciaországban, majd jelentkezett mesterképzésre – szintén Pécsre, francia, romológia - beás tanár és roma kultúra szakra. Egy évet járt ide, majd passzívatott és jelentkezett a CEU³ Roma English Language programjára, ahol csak angolt tanult. Elvégzése után jelentkezett tovább a CEU-n, a mester előkészítő Roma Graduate Preparation programra. Ezt követően jelentkezett a Public Policy, Public Administration mesterszakára. Közben néha beaktivált Pécsre, jelenleg az egyéni tanítási gyakorlatát csinálja a Gandhiban. Idén végez minden tanulmányával.

Életében sok segítséget és támogatást kapott tanulmányait illetően. Motivációjával sosem volt baj, mindig szorgalmasan tanult, már az általános iskolától kezdve, ahol szülei ültek le vele tanítás után tanulni. Gimnáziumban pedig kötelező szilenciumok voltak. Barátai támogatása is sokat számított neki, hiszen ugyan szülei ösztönözték a tanulásra, döntéseibe nem szóltak bele, ráhagyták. Az általános iskolában történelem tanárnője biztatta, hogy legalább egy diplomát szerezzen. A gimnáziumi tanárai nagy hatással voltak rá, példaképként álltak előtte.

„... Hát az volt jó a Gandhiban, hogy voltak cigány származású tanáraink, ami... ami nekem mondjuk sokat segített, merthogy mint egy cigány származású nő, azt gondolom, hogy egy csomó példát mutatott, mutattak azok a tanárok azzal, hogy eljutott a... odáig, hogy tanítsanak egy gimiben...”

Tanárai, barátai és szülei támogatása mellett nagyon fontosak voltak a különböző szervezetektől kapott ösztöndíjak, hiszen elmondása szerint egy idő után szülei már nem lettek volna képesek pénzügyi segítséget nyújtani. Kapta a MACIKA nevű ösztöndíjat általános iskolai tanulmányai alatt, majd pedig a REF támogatása is sokat segített.

Beás cigánynak vallja magát, akit már óvodában ért rasszizmus, társai sokat csúfolták bőrszíne miatt, ez végigkíséri életét az új szituációk és emberek miatt.

„És mivel én nem egy ilyen Hófehérke vagyok, hanem barna bőröm van, tök sok helyen ez úgy kijött. És nem ilyen... nem mindig direkt, néha ilyen indirekt módon, de mindig tapasztaltam, általános iskolában is.”

A Wlislócki Henrik Szakkollégiummal romológia alapszakos hallgatóként ismerkedett meg, ekkor még nem nyújtott ösztöndíj lehetőséget a szakkollégium. Ekkor egy-két évet volt a tagja. Majd elvégezte az alapképzést és Franciaországba ment. Mikor visszajött, egy évet volt az ösztöndíjprogram tagja. Tagsága akkor szűnt meg, mikor megkezdte budapesti tanulmányait a CEU-n. Számára a legmeghatározóbb a szakkollégiumi létben a közöség volt, hiszen hozzá hasonló roma fiatalok vették körül. A szakmai, tudományok életben is előre tudott haladni, konferenciákön vehetett részt, a projekthétvégék képzéseit pedig többször érezte hasznosnak.

3. interjú – vezetőségi tag

Az interjúalany 53 éves nő, 1965-ben született Pécsen.

Gyermekkorában Pécsen élte, egészen addig, míg el nem kezdte főiskolai tanulmányait Kaposváron. Szüleivel és öccsével élt együtt. Édesapja már elhunyt, szakmája géplakatos volt. Édesanyja érettségivel rendelkezik, ápolói végzettsége van, így főnővérként dolgozott. Jelenleg nyugdíjas. Öccse matematika – számítástechnika szakos tanárként dolgozik.

Kozmopolitának vallja magát, horvát és sváb vonal is meghatározó a családjában, azonban kisebbségi csoportokhoz nem sorolja magát. Iskolai évei alatt személyes oldalról érték csak negatív élmények társaitól, illetve gimnáziumi tanulmányai alatt fizikai dolgozók gyerekeként éreztették az elit gimnáziumban, hogy szegényebb a családjá az osztálytársainál.

Iskoláit Pécsen végezte, általános iskolába a Felsővámház Utcai Általános Iskolába járt, amit később bezártak gettósodása miatt. Utána a Nagy Lajos Gimnáziumban folytatta tanulmányait. Az érettségi után Kaposvárra ment, mert nem vették fel sem a Színművészeti Egyetemre, sem pedig a Pécsi Tudományegyetemre, irodalom-nyelvészet szakra. Így lett a végzettsége tanító és népművelő tanár. Ezt követően jelentkezett a PTE-re, ahol pe-

dagógia szakot végzett, majd itt szerezte meg doktori fokozatát és habilitált.

Öt évig tanított általános iskolában, elsősorban a civil szférában dolgozott kb. 10 évig, jelen volt a Gandhi Gimnázium életében a kezdetektől fogva, tanodákat segített létrehozni, az ezredforduló környékén az oktatási minisztériumban dolgozott az országos oktatás integráció kiterjesztése kapcsán, 2004 óta pedig a Pécsi Tudományegyetemen dolgozik.

A Wlislöcki Henrik Szakkollégiummal 2000-ben került kapcsolatban, akkor még óraadó tanárként dolgozott a PTE-n. Ekkor indult a szakkollégium is. Egy uniós projekt lezárulása után kérte fel Forray R. Katalin professzorasszony, így 2004-től 2013-ig volt a Wlislöcki Henrik Szakkollégium vezetője. Ekkor a szervezet anyagi támogatás nélkül működött.

Jelenleg pedig a záruló EFOP pályázat szakmai vezetője. Mint vezetőségi tagot kérdeztem a szakkollégium céljairól. A WHSz indulásakor a romológia fogta össze a közösséget. Elsősorban ez a romológia szakos, cigány és nem cigány hallgatókat jelentette. Ez a közösség azonban az idő elteltével bővülni kezdett azokkal, akik érdeklődik a téma iránt. Két nagyobb EU-s forrás kapcsolja jelenleg a szakkollégiumot a Roma Szakkollégiumi hálózathoz, ezzel kiterjedt a szakkollégisták csoportja, így a szakkollégium céljai is. Mára már szinte a PTE minden karáról vannak hallgatói. A legfontosabb cél a szakkollégisták személyes szükségleteinek kielégítése. Ezért természetesen a hallgatóknak kell cserébe adniuk is, kötelezettségeik a szerződésalkötéskor rögzítettek.

Az interjúalany számára a legfontosabb a szakkollégium működésének személyes oldala: az egyén közösségbe való beilleszkedése, saját helyének megtalálása a világban és a közösségre való támaszkodás. Úgy látja a hallgatók visszajelzései alapján, hogy valóban a közösség és a személyre szabott gondoskodás a legfontosabbak a számukra. A szakkollégium egy folyamatosan változó, mindig megújuló, alkalmazkodó szervezet. A hiányosságokra, egyéni igényekre igyekeznek a lehető leghamarabb reagálni, megoldást találni.

Eredmények

Első csoportként a WHSz jelenlegi hallgatóit tekintetem át interjúelemzésem során. Az első csoportban két fiú és egy lány adott interjút, akik 22 és 25 év közöttiek. Gyermekkorukban mindhárman városból kisebb községbe költöztek. Két interjúalany szülei elváltak, ketten édesapjukat halálozás miatt elvesztették, a harmadik alany nem tartja kapcsolatot édesapjával. Két családban befogadták az unokatestvért, két alanyuk féltestvérei is vannak. Az édesanyák iskolai végzettsége: 1 fő – kevesebb, mint nyolc általános, 2 fő – valamilyen szakmát végzett. Az édesapák és nevelőapa iskolai végzettsége: 1 fő – általános iskola, 2 fő – szakma. Óvodába egy fő 3 évet, egy fő 4 évet járt, egy fő pedig nem tudja biztosan, hogy 3 vagy 4 évet járt. Általános iskoláját 2 fő városban, 1 fő pedig kisközségben végezte. Középkisiskolai tanulmányait már mindhárman városban végezték, egy esetben iskolaváltás történt. Mindhárman a Pécsi Tudományegyetem hallgatói, ketten idén végeznek, 2 fő már rendelkezik technikus végzettséggel. Családjuktól jelentős motivációra és támogatásra nem kifejezetten számíthattak, támogató közeg azonban megtalálható mellettük (kortárs csoport, iskolai tanár). Egy főnél megfigyelhető a mintakövetés, bátyja útját járja kisebb eltérésekkel, egy fő apjához való közelkerülés miatt tanult, egy fő pedig jó befektetésnek gondolta. Mindhárman cigány, roma származásúnak vallják magukat, egy fő boszniai horvát identitással is bír. Egy családban használják a cigány nyelvet. Nem érzékelték, hogy személy szerint hátrányos megkülönböztetés érte volna őket, inkább pozitívként említik az ezzel járó ösztöndíj lehetőségeket. A szakkollégiumi létben 2 fő a közösséghez tartozást emeli ki, illetve mindegyiküknél megjelenik a készségeik, kapcsolataik fejlődése, önmaguk megtalálása.

A második csoportba az alumni hallgatókat, a WHSz „öregdiákjait” soroltam. 2 nővel, 1 férfival készítettem interjút, 26-28 év közöttiek. 2 fő városban, 1 fő nagyközségben született, 2 fő kisközségben, 1 fő városban élt gyermekkorában. 1 fő nukleáris családban nevelkedett, egy esetben ez kiegészült egy nagyszülővel, egy esetben pedig csonka családról beszélhetünk: az édesanya nem élt a családdal, az édesapa nevelte az interjúalanyt, két édes- és öt féltestvérét, míg el nem hunyt, a testvérek ne-

velését a nagybáty vette át. Három apa és két anya nyolc általánossal rendelkezik, egy anya és a nagybáty szakmát végzett. 2 fő három évet járt óvodába, 1 fő egyet. Az általános iskolát mindenki szülőhelyén kezdte, 1 fő többször is iskolát váltott költözések miatt, 1 fő hatosztályos gimnáziumban tanult tovább, 1 fő pedig humán tantervű gimnáziumban. Ketten Arany János Programban tanultak, mindhárman kollégisták voltak. A két női alany befejezte már a PTE valamely alapképzését, 1 fő két diplomával rendelkezik, 1 fő pedig szimultán tanul a PTE-n és a CEU-n, ahol már két programot is elvégzett, ebben a félévben végez minden tanulmányával. A férfi interjúalany tanulmányai félbeszakadtak, szintén ebben a félévben tervez végezni. A második csoportból ketten dolgoznak. Mindhárman cigány, roma származásának vallják magukat, megjelenik a kettős identitás is. Egy főt nem ért eddig hátrányos megkülönböztetés, rajta nem látszanak a jellemző rasszjegyek. Szakkollégiumi éveikből kiemelték készségeik fejlődését, a kapcsolati és szakmai tőke gyarapodását, és akárcsak az első csoportnál, itt is hangsúlyos a közösség, a sorstársak közössége. Mindhármuk életében jelentős motiváló közeg volt jelen, elsősorban a családra, barátokra számíthattak, de mindenhol megjelenik egy-egy tanár is, aki segítette őket.

A harmadik csoportot mindösszesen 1 fő alkotta, a megkérdezett vezetőségi tag. Az interjúalany Pécsen született, iskoláit is itt járta. Tanított is, de elsősorban a civil szférában dolgozott, főként az oktatás, hátrányos helyzetű gyerekekkel való foglalkozás került középpontba. Jelenleg a WHSz EFOP projektjének szakmai vezetője. Számára a legfontosabb a szakkollégium személyes oldala, a szakkollégisták kölcsönösen támogató beilleszkedése a közösségbe.

Összegzés

Ahogy azt a bevezető elméleti részben is taglaltam, a magyar oktatás helyzete koránt sem kielégítő és ez hatványozottan igaz a marginalizált társadalmi csoportok, így a cigányság vonatkozásában. Kutatásom során arra jutottam, hogy kitörési pontjuk ebből a helyzetből egyértelműen és szinte kizárólagosan az oktatás, a továbbtanulás. Ezt egyre többen veszik észre és élnek

lehetőségeikkel, ahogyan ezt interjúalanyaim is tették. Éppen ezért van szükség egy átfogó támogató hálóra, mely a tanulókat minden korosztályban motiválni és vezetni, segíteni tudja. Ezzel a céllal jöttek létre a magyarországi roma szakkollégiumok, így a pécsi Wlisko Henrik Szakkollégium is. A romák arányának növekedésével a felsőoktatásban van esély a szélesebb körű társadalmi integrációra, inklúzióra is. A cigányokra, romákra vonatkozó, oktatással foglalkozó kutatásokban gyakran olvashatjuk, hogy a felsőoktatásban a cigányok, romák aránya nem éri el az 1%-ot sem, továbbá az általános iskolából kimaradók között magas arányban szerepelnek cigány, roma származású diákok – ezek a jelenségek az utóbbi időben javulni látszanak (Társadalmi Riport, 2014).

Az általam megkérdezett szakkollégisták példaként szolgálnak arra, hogy az ilyen jellegű intézményeknek van létjogosultsága, és ami a legfontosabb: szükség is van rájuk. A roma fiataloknak jelentős támogatásra van szükségük, hogy az évek alatt felhalmozott hátrányukat ledolgozzák, ezért nagyon fontos az általános iskolai és középiskolai tanárok szerepe, hiszen ott-honról, a primer szociális mezőből korántsem tudnak annyi és olyan jellegű tudást megszerezni, mint sok esetben nem cigány, roma kortársaik – szüleik ugyanis többnyire nem rendelkeznek felsőfokú végzettséggel (interjúalanyaim szülei egyáltalán nem, maximum szakmával rendelkeznek).

Mikrokutatásomból kiderül, hogy a megkérdezett cigány szakkollégista fiataloknak fontos a közösség, melyben hasonló sorsú fiatalok veszik őket körül, és valóban fontos az anyagi támogatás is. Azok a fiatalok, akik eljutottak az egyetemig és jó úton haladnak a diplomájuk megszerzéséhez – vagy már meg is szerezték – elsősorban saját maguknak köszönhetik, hogy ideáig eljutottak, de szinte minden esetben számíthattak egy tanárakra, családtagjukra, aki szintén hasonló utat járt be vagy ösztönözni tudta őket – annak ellenére is, hogy a felsőfokú végzettség a hallgatók családjában nem volt jellemző. Kitartásuk és tenni akarásuk példaként szolgálhat a további generációknak, ahogyan azt meg is fogalmazták az interjúkban többen.

Jegyzetek

- 1 Az írás a szerző – aki a Wlisslocki Henrik Szakkollégium tagja – Társadalmi tanulmányok BA végzettség megszerzéséhez készített diplomadolgozatának rövidített változatát tartalmazza.
- 2 „TESZ-WHSZ” Tevékeny közösség, Egyéni gondoskodás, Személyes tudomány a Pécsi Tudományegyetem Wlisslocki Henrik Szakkollégiumában. Azonosítószáma: EFOP-3.4.1-15-2015-00009
- 3 Central European University: Közép-európai Egyetem

Irodalomjegyzék

- CSAPÓ Benő – FEJES József Balázs – KINYÓ László – TÓTH Edit (2014): Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban. In: Társadalmi Riport. TÁRKI, Budapest. 110-136.
- GALÁNTAI László (2015): Szervezet születik – cigány/roma szakkollégiumok szervezeti és működési szabályzatainak vizsgálata. In: Forray R. Katalin – Galántai László – Trendl Fanni: Cigány diákok a felsőoktatásban. PTE – WHSZ, Pécs. 9-48.
- OSTORICS László (2015): Oktatási esélyegyenlőség – Magyarország 2015 (Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Oktatási Hivatal)
- TRENDL Fanni (2015): Cigány/roma szakkollégiumok tagsága 2013-ban és 2015-ben. In: Forray R. Katalin – Galántai László – Trendl Fanni: Cigány diákok a felsőoktatásban. PTE – WHSZ, Pécs. 49-68.
- VARGA Aranka (2015): Tudományos élet a WHSZ-ben. In: Andl Helga – Békési Andrea – Bigazzi Sára – Cserti Csapó Tibor – Csígi Júlia – Egerszegi Andrea – Izsák Mónika Sára – Lakatos Szilvia – Orsós Anna – Pálmai Dóra – Schäffer János – Serdült Sára – Trendl Fanni – Varga Aranka (szerk.) – Vezdén Katalin: Próbatétel – A pécsi roma szakkollégium értékelése. PTE – WHSZ, Pécs. 191-214.
- ORSÓS Anna (2015): A cigány nemzetiségi oktatás helyzete a közoktatásban. In: Andl Helga – Békési Andrea – Bigazzi Sára

– Cserti Csapó Tibor – Csigi Júlia – Egerszegi Andrea – Izsák Mónika Sára – Lakatos Szilvia – Orsós Anna – Pálmai Dóra – Schäffer János – Serdült Sára – Trendl Fanni – Varga Aranka (szerk.) – Vezdén Katalin: Próbatétel – A pécsi roma szakkollégium értékelése. PTE – WHSZ, Pécs. 215-222.